

giordano bruno
küllerin şöleni

Türkçesi : Hüsen Portakal
Desenler : Michel de Castelnau

cem yayınevi

KÜLLERİN ŞÖLENİ

FELSEFE DİZİSİ

KÜLLERİN ŞÖLENİ
Türkçesi: Hüsen Portakal
Özgün adı: La Cena De Le Ceneri
1.Basım: Temmuz, 2004
ISBN 975-406-793-7

Dizgi: Mustafa Balaban
Baskı: Umut Matbaası
(212) 637 09 34
Cem Yayınevi: İpek Sokağı No: 10
34433 Beyoğlu - İstanbul
Tel: (212) 293 41 70 Faks: 244 15 33

GİORDANO BRUNO

Küllerin Şöleni

Sanat Tanrıçalarının Tek Sığınağında
İki Konu Üzerine
Üç İnceleme ile
Dört Konuşmacı İçin
Beş Diyalogda Anlatılmış

Türkçesi: Hüsen Portakal
Desenler: Michel de Castelnau
Yıl: 1584

cem yayınevi

SUNUŞ

Giordano Bruno'nun Trajik Öyküsü ve Felsefesi

İtalyan filozofu Bruno (1548-1600), Napoli yakınında, Nola kasabasında doğdu. Bu nedenle kendisine "Il Nolano" da deniyordu. Biz bu kitapta adı geçen yerlerde "Nolalı" demeyi yeğledik. Filippo Bruno, klasik edebiyat ve felsefe öğreniminden sonra, 1562'de Dominik tarikatına girince Giordano adını alıyor ve tüm yaşamı boyunca bu adı taşıyor.

Napoli Üniversitesi'ni bıraktıktan sonra Saint-Dominik Manastırı'na giriyor ve bu tarikata bağlı kalacağına ant içiyor. 1565'ten 1576'ya kadar tam bir manastır yaşamı sürüyor. Bu manastır yaşamı sırasında –1572'de– teolojiden doktora tezi yapıyor ve papazlığa atanıyor.

Bu papazlık sırasında, ona karşı din konusunda iki dava açılıyor. Çünkü bizim Nolalı, Teslis denilen ve İsa'nın aynı zamanda Tanrı olduğunu benimseyen Üçlü Birlik inancını kabul etmiyor. 1576'da manastırdan kaçıyor. 1578'e kadar Kuzey İtalya'da dolaşıyor, dilbilimi dersleri veriyor ve Sacrobosco'nun *de Sphaera* (Göğün Katları Üzerine) adlı yapıtını yorumluyor.

1578-79'da Cenevre'de kalıyor ve orada da Protestanlarla arası açılıyor; aforoz ediliyor. Oradan Fransa'ya geçiyor: Lyon, Montpellier ve Toulouse'da dersler veriyor. Bu dersler hem *Sphaera* hem de Aristoteles'in *Anima*'sı üzerine oluyor.

Güney Fransa kentlerinden Paris'e gidiyor, 1581'de Collège de Cambrai(*) de dersler veriyor. Ertesi yıl Kral III. Henri onun için Sorbonne'da özel bir kürsü açtırıyor ve dinsel törenlere katılmaktan bağışık tutuyor.

(*) Bu kolej 1526'da, Kral I. François'nın buyruğuyla kuruluyor, sonra Collège de France adını alıyor. Bugünkü anlamda Fen ve Edebiyat Fakültelerinin işlevini yerine getiriyor. Dönemin en saygın bilim ve kültür adamları orada ders veriyor.

1584'te Bruno, kralın elçisi Michel de Castelnau ile birlikte İngiltere'ye gidiyor, orada Kraliçe Elizabeth ile karşılaşıyor. Oxford Üniversitesi'nin öğretim üyeleriyle tanıştırılıyor. Orada Kopernik'in güneş merkezli gök sistemini savunan Bruno, hiç de iyi karşılanmıyor. Calvinciler onu aforoz ediyor; Marsile Ficin'den aşırma yapmakla suçlanıyor. 1586'nın sonbaharında yeniden Paris'e dönüyor. Orada da Aristotelesçilere karşı çıkıyor. Bu kez Fransız Katolikleri onu aforoz ediyor.

Bu arada *Küllerin Şöleni; Neden, İlke ve Bir; Sonsuzluk, Evren ve Dünyalar* adlı yapıtlarını yayınlıyor. Aristoteles'e karşı çıkarken, Kopernik'i savunuyor.

Paris'ten sonra Almanya'ya geçiyor. Çünkü İtalya'ya dönerse, Engizisyon'un eline düşeceğini biliyor. Latince yazmış olduğu yapıtlarını orada yayınlatmaya çalışıyor. Bu yolculuklar sırasında Wittenberg'de, Marbourg'da, Prag'da, Helmstedt'te, Zürih'te ve son olarak da Frankfurt'ta kalıyor.

Etkinlikleri arasında, yalnızca Aristoteles'in *Organon*'unu yorumlaması iyi karşılanıyor. Bununla birlikte, Bruno orada da tutunamıyor, Lutherciler onu aforoz ediyor.(*)

Bu arada iyi aydınlanamayan bir olay var: Giordano Bruno'nun İtalya'ya geri dönüşü. Bir İtalyan soylusu, Zuane Mocenigo onu Venedik'e çağırıyor ve Bellek Sanatı ile, Geometri dersleri vermesini istiyor. Bruno oraya çağrılırken bir tuzağa mı düşüyor yoksa oraya geldikten sonra, Mocenigo ile bir anlaşmazlığa mı düşüyor? Burası açıklığa kavuşmuyor, ama soylu kişi (?) onu Engizisyon'a teslim ediyor (23 Mayıs 1592).

Bruno önce Venedik, sonra Roma zindanlarında sekiz yıl geçirecek, sonunda artık tüm dünyanın, kuşaklar boyu bildiği o yakılma cezasına çarptırılacaktır.

Bu kez Engizisyon büyük bir av yakalamıştır. Bruno sıradan bir "büyücü" ya da "sapkın" değildir; Kiliseye, Skolastizme karşı amansız bir savaş açmış; durmadan Avrupa'yı dolaşmış, kitaplar yazmış, konuşmalar yapmış, tartışmış bir düşünürdür. Antik Çağ'dan o güne kadar gelen felsefe ve edebiyat kültürünü iyi bilen, tezlerine karşı konulması zor bir üstün yetenektir. Ama Engizisyon bir cehennemdir: oraya düşen bir günahkâr kulun, bedeni yakılarak ruhu kurtarılabilir.

(*) Jean Seidengurt: *Dictionnaire des Philosophes*, s. 443-445

"Bruno yalnızca evrenin sonsuzluğu ve sayısız dünyalarla dolu olduğu tezini savunmakla kalmamış, özellikle dine karşı gelmiştir – ekmekle şarabın, İsa'nın bedenine ve kanma dönüşmesi inancına, Üçlü Birlik'e, Meryem'in bakireliğine de karşı çıkmış, küfür işlemiş, büyücülük yapmıştır" – Yves Hersant.

Bruno Roma'da Sant'Uffizio'da (Kutsal Oda) papalığın gözetimi altında, Engizisyon mahkemesinde yargılanır, sorgulanır; sorguların yapılmadığı anlarını zindanda geçirir. Orada kendisinden yaptıklarından pişmanlık duymasını, söylediklerini yadsımasını isterler. Ama o buna yanaşmaz.

Bu yıllar içinde ne kadar işkence gördüğünü bilmiyoruz. O yıllarla ilgili kayıtlar elde bulunmuyor. Ayrıca bu yargılanma o yıllarda pek yankı da uyandırmıyor. Bruno'ya kimse sahip çıkmıyor.

8 Şubat 1600'de "günahta direnen, pişman olmayan, inatçı, dik kafalı bir sapkın" suçlamasıyla ölüm cezasına çarptırılıyor.

O günün Gaspar Schoppius adlı bir tanığı, Bruno'nun ölüm kararını dinlerken hiçbir zayıflık belirtisi göstermediğini, tersine şu sözlerle yanıt verdiğini bize aktarıyor: 'Belki de siz bana ölüm kararını bildirirken, benim ölüme uğramamdan daha fazla korkuyorsunuzdur." 17 Şubat 1600'de, Giordano Bruno, Roma'da *Campo di Fiori*'de yakılır.

Lanetli İnsan "Il Nolano"

Yaşadığı dönemde Il Nolano diye bilinen bizim Bruno kadar herhalde hiç kimse hep aforoz edilmedi, kovulmadı, kötü davranışlarla karşı karşıya kalmadı. Engizisyon zindanında sekiz yıl kalmadı, sonunda da yakılmadı. Tüm bu kötü davranışların arkasında, Il Nolano'nun, yerleşik inanç sistemine karşı çıkması yatıyor.

Kopernik'in, evrenin dünya merkezli değil de, güneş merkezli olduğunu söylemesi pek bir yankı uyandırmıyor. Bunda yayıncının, böyle bir savı pek ciddiye almayan bir tanıtım yazısı da önemli bir rol oynuyor. Yine Kopernik, kendi yapıtının yayınlanmasını ancak hasta yatağında ve son günlerinde görüyor

Bu düşüncelere açık olan keşiş Bruno, Kopernik sistemini ele alıyor, yeniden inceliyor, doğruluğunu saptıyor ve bu görüşe sahip çı-

kıyor. Bu kadarla da kalmıyor; evrenin güneş sistemiyle sınırlanmadığını, sonsuz, sınırsız bir yapıya sahip olduğunu söylüyor.

İtalya'da değil, ama Fransa'da ya da İngiltere'de, acaba Kopernik-Bruno doğru söylüyor mu diye, yeniden bir gözlemde bulunsalardı, bir "Bruno trajedisi" yaşanmayacaktı, bilimsel düşünce çok daha önce ve daha kolay yayılacaktı.

Ama o dönemde dinsel inanç insanların içine öyle bir yerleştiriliyor ki, bundan ancak sapıklar ve sapkınlar kuşkulanabilir deniyor. Tanrı nasıl yanılmazsa, gün nasıl doğuşunu şaşırmazsa, din de öyle yanılmaz sanılıyor:

"Kopernik'in, dünyanın sonsuzlukta döndüğünü gösteren açıklaması, henüz akıl üzerinde etkisini göstermemişti. Bu dönemin insanlarına göre, dünyada, yeryüzünde, göklerde her şey sabitti, kesindi, somuttu. Onlara göre *Kutsal Yazılar,* saptadıkları ve açıkladıkları şekliyle, Kilise babalarının, papaların ve konsillerin onayladıkları gibi, salt gerçeği söylüyordu: Bu gerçeklik ne gerilerdi, ne yerinden oynardı, ne de sarsılırdı. Bunlar dinbiliminde de, geometride ya da matematikte olduğu gibi düşünüyorlardı: 'Bir üçgenin üç açısı, iki doğruya eşittir.'"(*)

Eski Yunanistan'da, geometrik teoremler hep denenmiş, doğruları gösterilmiştir. Örneğin, Pi sayısı her zaman 22/7'dir. Ama güneşin dünyanın çevresinde dönüyor olması görüşü, hiçbir zaman bilimsel olarak kanıtlanmamıştı. Burada bilginler, bilgeler ya da filozoflar, kendi sağduyularına göre karar vemişler, yalnız duyu organlarının ve kendi mantıklarının yeterli olduğunu sanmışlardı.

Sağduyu'nun Yetersizliği

İnsanın olağan sağduyusuna göre, güneş doğar, dünyanın üzerinde bir yay çizer, sonra batar. Gözlem bize, güneşin dünya çevresinde döndüğünü gösterir. Akıl sahibi birisinin, bunun başka türlü olabileceğini düşünmesine gerek olmadığı sanılır.

Ayrıca güneşle yerin birbirine göre hareketini gözlemek, sanıldığından çok karmaşık bir çalışmayı gerektirir

Önce dünyanın ikili hareketi vardır. Dönen bu gök cismi üzerinde, başka bir gök cisminin hareketini gözlemek, insanı her zaman ya-

(*) Frantz Funck-Brentano, *La Renaissance,* s. 84

nıltabilir. Sonra bulutsuz günler ve geceler bulmak, uzun yıllar boyunca, günlük uzun saatler içinde gökyüzünü incelemek gerekir.

Gökbilgini olmak, eline bir kâğıt kalem almak, şiir döktürmek ya da bir öykü yazmak kadar basit bir iş değildir.

Kopernik'e gelinceye kadar insanlar hep kendi sağduyularına güvenmişler, kendi mantıklarının dünyayı anlamaya yeterli olduğunu sanmışlardır. En iyi din nasıl kendi diniyse, en iyi baba kendi babasıysa, en büyük kral kendi kralıysa, en doğru düşünce de kendi düşünceleridir.

İşte Kopernik, olağan insanın sağduyusunu aşan bir çalışmaya girişmiştir. Tıpkı Colombo'nun açık denizlere açılması gibi.

Yine Rönesans döneminde resim sanatının derinlik kazanması, bu sanata perspektif tekniğinin girmesi de bir rastlantı değildir.

Bununla birlikte, Kopernik'e göre de yıldızlar sabit ve evren sonludur. Bunun diğer bir anlamı, eskiden olduğu gibi biz bir gökkubbeyle sarılıyızdır.

Bruno, gözlemleri ve sağduyuyu aşan bir görüş geliştirir. Ona göre evrenin bir sonu, bir sınırı olamaz.

Dinsel açıdan çok sakıncalı bir görüş, çünkü özellikle Katolik görüşe göre –gerçekte Kilise bu görüşü Yunan düşüncesinden alıyor–, insanın yeri dünya, Tanrı'nın yeri ise göktür. Bu iki alan birbirinden kesinlikle ayrılır.

Belki daha önce şunu söylemek gerekir: Eğer evrenin merkezi dünya değilse, evren Yer-Gök diye ikiye ayrılmıyorsa, o zaman dünyanın insan için yaratılmış olduğu inancı, havada kalır, inanç çöker.

İşte Kilise'nin korkusu buradadır: Evrenin var olmasında bir erek yoksa, *Yaratılış* inancı, yalnızca bir mitoloji olur

Aslında, Yunan kozmolojisi ile Tevrat'ın Yaratılış efsanesi birbiriyle pek çatışmaz:

"*Başlangıçta Tanrı gökleri ve yeri yarattı.* '

İşte Tevrat bu sözlerle başlar. Ona göre evren Yer-Gök diye ikiye ayrılır. Burada yerle göklerin aynı maddelerden yapılıp yapılmadığı konusunda bir açıklama yoktur.

Oysa Yunan düşüncesi, evrenın hangi maddelerden yapıldığı üzerine varsayımlar türetmiştir:

"Evren en yetkin şekil olan *küre* bıçımındedir. Hareketlerın en yetkini de, başladığı yere yeniden dönen *daire* hareketleridir *Ait-*

her'in hareketi, böyle bir daire hareketidir. *Aither* (esîr), kendisinden yıldızlarla saydam kürelerin meydana geldiği gök öğesidir. Yıldızlar bu saydam kürelerde öncesiz-bitimsiz olarak değişmeyen düzenli hareketlerle hareket ederler. Evrenin en dışında, mutlak değişmezliği ile tanrısal varlığa en çok yaklaşan duran yıldızlar göğü vardır; bunun altında da gezegenler, güneş ve ay yer alır."(*)

Dinsel olsun, olmasın, ilkçağda evren ikiye ayrılıyordu. Yeryüzü, insanların yaşadığı bölgeydi. Gökyüzü Tanrı'nın ya da tanrıların bölgesiydi.

Gökyüzü her zaman kutsal bir bölgeydi. Tanrı'nın ya da tanrıların yanında, melekler de hep havada dolaşırdı

Ayrıca yer'le, göksel cisimler, yıldızlar aynı maddeden yapılmış değildi. Yer su, hava, ateş ve toprak denilen dört ana öğeden oluşmuştur. Oysa göksel alan, ayrı ve bozulmaz bir öz maddeye, bir cevhere sahiptir.

Metafizik ve Din

Eski Yunan düşüncesinde, evrenin yapısı konusunda çok değişik görüşlere yer verilmiştir. Dinsel inançlardan bağımsız olarak ilk kez Yunan düşünürleri, evrenin yapısını açıklamaya girişmişlerdir.

Elbette bu görüşlere bağlanma ve inanma zorunluğu yoktu. Ama Hıristiyanlık bu görüşleri kendine mal etmiş, özellikle Platon ve Aristoteles'in metafiziğini temel alarak, kendi öğretisini bunun üzerine kurmuştur.

Bunları yapanlar, yani Hıristiyanlık dinsel inancı ile, eski Yunan metafiziğini birleştirip Skolastik dediğimiz dogmaları ortaya koyanlar, Kilise babaları olmuştur. Hıristiyanlık inancının yanında, bu dogmalara inanmak da dinsel bir zorunluk durumuna getirilmiştir.

Eğer Kilise dogmaları güneşin dünya çevresinde döndüğünü, yıldızların birer tanrısal varlık olduğunu söylüyorsa, siz de buna inanmak zorundasınız.

Çok açık biçimde bilindiği gibi, Kilise yermerkezli evren görüşünü, İsa'nın öğretisinden değil, Yunan düşüncesinden almıştır.

(*) Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, s 77

Elbette bu yanlış bir görüştü. Bu yanlış görüşün düzeltilmesi sırasında, çok insanın canı yandı. Yalnız ne var ki, Batı dünyası bu yanlış görüşleri Skolastizmin son dönemiyle, Rönesans arasında aşmasını bilmiş, bilimsel çağı başlatmış, Aydınlanmanın yolunu açmıştır.

Kopernik, Bruno, Galilei, Campanella gibi düşünürler, Kilise'nin öğretisine bağlı kalmamışlar, Kilise'nin dogmalarıyla çatışmayı göze almışlar, bu yanlışlıkları düzeltmişler, Aydınlanmayı başlatmışlardır.

Bize öyle geliyor ki, eğer Kilise eski Yunan düşüncesini kendine mal etmeseydi, bu düşünceler tümüyle unutulup gidebilir, din belki de daha uzun yüzyıllar boyunca insanlık üzerindeki yanlışlıklarını ve zorbalıklarını sürdürebilirdi.

Öte yandan, Rönesans'ta Batılı düşünürler ve bilginler, dinle çatışmaya girmişler, bu çatışmadan başarıyla çıkmışlardır.

Bu çatışmanın başka bir örneğini, başka bir benzerini dünyanın başka bir yerinde göremiyoruz.

Evrenin Yapısı ve Metafizik

Tevrat'tan *Yaratılış*'la ilgili biraz daha alıntı yapalım:

"Ve yer ıssız ve boştu; ve enginin yüzü üzerinde karanlık vardı; ve Tanrı'nın ruhu suların üzerinde hareket ediyordu. Ve Tanrı dedi: Işık olsun; ve ışık oldu. Ve Tanrı ışığın iyi olduğunu gördü; ve Tanrı ışığı karanlıktan ayırdı. Ve Tanrı ışığa gündüz ve karanlığa gece dedi. Ve akşam oldu ve sabah oldu, bir gün.

Ve Tanrı dedi: Suların ortasında kubbe olsun ve suları sulardan ayırsın. Ve Tanrı kubbeyi yaptı ve kubbe altında olan suları, kubbe üzerinde olan sulardan ayırdı ve böyle oldu. Ve Tanrı kubbeye gök, dedi."

Birinci saptama: Tevrat'a göre, gece ile gündüz birbirinden ayrıdır. Oysa dünyanın kendi çevresinde (ve güneş çevresinde) dönmesi sonucu, yeryüzünde gece ile gündüz bir arada sürekli vardır. Dünyanın bir bölümü geceyken, bir bölümü gündüzdür.

İkinci saptama: Kopernik'ten beri şunu anlıyoruz ki, evren Yer ve Gök diye ikiye ayrılmıyor. Dünya bir yıldız bile değil, diğer gezegenler gibi, evrenin içinde minicik –önemsiz– bir uydu.

Antik Çağ'da, evreni Yer ve Gökkubbe diye ikiye ayırırken, bunların ayrı ayrı maddelerden yapıldığı da ileri sürülüyor:

"Aristoteles'in tanrıbilimi ilginçtir ve metafiziğin öbür bölümleriyle sıkı sıkıya bağlantılıdır. Gerçekte 'tanrıbilim' bizim metafizik dediğimizin adlarından birisidir onun için.

Üç türlü töz olduğunu söyler Aristoteles: 1- Duyulur ve yok olabilir tözler; 2- Duyulur, ama yok olmayan tözler; 3- Duyulabilir olmayan, yok olmayan tözler. Birinci sınıfa bitki ve hayvanlar, ikinci sınıfa Aristoteles'in devini dışında hiçbir değişmeye uğramadığına inandığı gök özdekleri; üçüncü sınıfa da insanın ussal tini ve Tanrı girer."(*)

Tevrat'taki Yer-Gök ayrımıyla, Arıstoteles'in Metafizik'i birbirine uyduğu gibi, tamamlayıcı da oluyorlar.

Evren, yalnızca Yer-Gök diye ikiye ayrılmakla kalmıyor, ayrıca Yer hava, su, ateş, toprak gibi bozulabilir, değişebilir ana öğelerden oluşuyor. Oysa birer tanrısal varlık olan göksel varlıklar –yıldızlar– "hiçbir değişime uğramazlar".

Buna göre Giordano Bruno, Yer-Gök ayrımına başkaldırınca, hepsinin aynı tözden var olduğunu söyleyince, işte Kilise'nin kendine mal ettiği, kendi inancı arasına kattığı bu göklerin bozulmaz töz kavramı, geçerliliğini yitiriyor.

Ortaçağ'da Felsefe ya da Havanda Su Dövmek

Bu "töz" kavramı, Ortaçag düşünürlerini çok uğraştırmıştır. Diğer bir deyişle, dinsel inançlardan hareket ederek, bu inançlara bağlı kalarak evrenin yapısı üzerine boş düşünceler ileri sürmek, birtakım varsayımlar üzerinde tartışmak "felsefe" sayılmıştır.

Ortaçağ'da ister Batıda olsun, ister Doğuda –İslam filozofları arasında– evrenin yapısıyla ilgili özgün bir düşünce geliştiren bir tek filozofa ya da bilim adamına rastlamıyoruz.

Bunlar hiçbir zaman Aristoteles ya da Platon gibi bir idealist ya da metafizikçi Antik Çağ filozoflarından bağımsız bir düşünce geliştirmemişler, daha doğrusu onları yorumlamaktan öteye gidememişler, onları aşamamışlardır.

(*) B. Russel, *Batı Felsefesi Tarihi, Antik Çağ*, s. 253-254.

Bu noktada İslam dünyasının en önemli filozoflarından İbn Rüşd'den uzunca bir alıntı yapmak istiyorum. Bu arada okuyucu biraz sabırlı olursa, üzerinde çok durulan, çok tartışılan bir konuyu, kendi kaynağından öğrenmiş olacaktır:

"Dünyanın önceden sonsuzluğu (bir başlangıcının bulunmadığı görüşü ç.n.) ya da *üretilmesi* (yaratılmış olduğu inancı) sorununa gelince, bana göre bu sorun üzerine eşariye kelamcıları ile, eski filozoflar arasındaki ayrım, özellikle kimi eski filozoflarla ilgili olarak bir adlandırma ayrımına dayanıyor. Her iki bölümdekiler de, üç tür varlığın olduğunu tanımada anlaşıyorlar: İki en uçtakiler ve iki aşırı uç arasında bir orta (varlık) var. İki uç arasındaki ad üzerinde anlaşıyorlar ama ortadaki üzerine ayrılıyorlar. İki uçtan birisi, bir şeylerden oluşmuş ve bir şeylerden ileri gelen bir varlıktır; demek istediğim, etkin bir varlıktan ileri gelen ve bir maddeden oluşmuş bir varlıktır; zaman ondan önce gelmiştir; demek istediğim, zaman onun varlığından önce gelmiştir. Cisimlerin (doğal varlıkların) durumu böyledir; onun doğuşu duyularla algılanır; örneğin suyun, havanın, toprağın, hayvanların, bitkilerin vd.'nin doğuşuyla algılanır. Bu tür varlıklar için herkes, eskiler ve eşariye, *üretilmiş* varlıklar demek için görüş birliği içindedirler.

Buna karşı olan öteki uçta ise, bir şeylerden oluşmayan, bir şeylerden ileri gelmeyen ve ondan önce zamanın hiç olmadığı bir varlık vardır.

Burada her iki görüşe sahip olanlar da, buna *başlangıçsız* demek konusunda görüş birliği içindeler. Bu varlık, tanıtlama ile algılanmıştır. Tüm şeylere varlığını veren, tüm şeylerin yaratıcısı Kutsal ve Yüce Tanrı'dır ve kendi gücü içinde onları korur!

İki uç arasındaki varlığın türüne gelince, bir şeylerden oluşmamış ve ondan önce zamanın bulunmadığı bir varlıktır, ama yine de bir şeylerden ileri gelen, demek istediğim, bir etkenden ileri gelen bir varlıktır. Bu, kendi bütünlüğü içindeki dünyadır. Dünya için bu üç niteliği tanımada herkes görüş birliği içindedir. Gerçekte Mukallimin (kelamcılar), dünyadan önce zamanın olmadığını kabul ediyor; onların öğretileri için bu gerekli bir sonuçtur, çünkü onlara göre zaman, hareketten ve cisimlerden ayrılmayan bir şeydir.

Ayrıca gelecek zamanın sonsuz olduğu ve varlığın geleceğinin sonsuzluğu konusunda da eskilerle anlaşmaya varıyorlar. İki yanda

olanlar, yalnızca geçmiş zaman ve geçmişteki varoluş için anlaşmazlık durumundadırlar. Kelamcılar bunlara (zamana ve varoluşa) sonlu gibi bakıyorlar. Bu öğreti Platon'a ve onun okuluna aittir. Oysa Aristoteles ve yandaşları bunlara gelecekte sonsuz gibi bakıyorlar. Bu son varoluş açıktır, aynı zamanda gerçekten üretilmiş varoluşa ve sonsuz varoluşa benzemektedir."(*)

Görüldüğü gibi İbn Rüşd burada, eskiler dediği Platon ve Aristoteles'in İslam dünyasındaki yeniden ele alınışını ve yorumunu bize aktarıyor.

Aristoteles'in "duyulur, ama yok olmayan tözler"i, kutsal alan sayılan göksel varlıklar –yıldızlar için– geçerlidir. Bu kavram, Empedokles'in evrenin ana maddesi dediği hava, su, ateş ve toprak'a, "beşinci öz" diye eklenmiştir (Yunanca: *pemptê ousia:* beşinci öz; sonra Skolastizm bunun Latincesini alıyor: *quinta essentia*).

Yunan felsefesine göre gökler tanrısal alan olduğu için, öncesiz-sonrasızdır, *bozulmadan* olduğu gibi kalacaktır. Oysa yer, sonradan *türetilmiştir, bozulabilir, değişebilir.*

Dünyayla ilgili bu yorumlama, göksel dinlerin "dünyanın sonu" inancına da uygun düşer.

Tevrat'ta bakınız: Başlangıçta Cennet, Tanrı yeryüzündedir, ama zaman ilerledikçe, Tanrı gökyüzüne çekilir. Özellikle Hıristiyanlık ve Müslümanlık için Tanrı göklerdedir. Göğün en üst katındadır.

Platon'a göre de Tanrı, göktedir.

"Tanrı gerçekten var olan canlı varlıkta zekânın gördüğü bütün şekilleri, nasıl ve ne kadar olursa olsun, bu evrenin de olduğu gibi, o sayıda içine alması gerektiğine hükmetti. Bu şekiller dört tanedir: Birincisi Tanrıların göksel soyu, ikincisi havalarda dolaşan kanatlı soy, üçüncüsü suda yaşayan, dördüncüsü de toprak üstünde yürüyen türdür. Tanrılık soyu, görünüşün elden geldiğince parlak, güzel olsun diye, hemen hemen baştan başa ateşten yarattı; evrene benzeterek ona tümüyle yuvarlak bir şekil verdi, hareketinde bütününü izlemesi için de onun zekâsına yerleştirdi. Bu soyu, gerçek bir tosmos (kosmos?) olması gereken evrenin süsü olsun diye, göğün her yanına serpiştirdi, bunların her birine iki hareket verdi. Biri, Tanrı aynı şeyler üzerinde her zaman aynı şeyi düşündüğünden, değişmeksizin aynı yerde; öbü-

(*) İbn Rüşd, *Din-Felsefe Tartışması,* s. 69-71, Cem Yayınevi

rü de Aynı kalan ve Benzer tözün devrine bağlı olduğu için ileriye doğru olur."(*)

Yunan tanrılarının hepsi gökte değildir; örneğin Poseidon deniz tanrısıdır; Hades yeraltı tanrısıdır, ama genelde tanrıların yeri göklerdedir. Göklerde yalnız tanrılar ve tanrısal varlıklar bulunur. Örneğin "Anaxagoras (500-428) güneşin bir ateş yığını olduğunu söylemiştir" (M. Gökberk).

Böyle bir görüş, o dönemde inançsızlık sayılıyordu.

Platon'un burada "kanatlı soy" dediği, melekler falan değil, kuşlar sınıfı.

İlkçağ düşünürlerinde, bizim dikkatimizi çeken bir nokta var. En başta Pythagoras, sonra Platon (ve Sokrates), Aristoteles, hiçbir zaman peygamberlik taslamadıkları halde, yine de yer yer tam bir peygamber gibi konuşurlar. Sanki evrenin gizemleri kendilerine yaratıcı bir Tanrı'nın ayrıcalıklı esiniyle ulaşır. "Tanrılık soyu, görünüşün... parlak ve güzel olması için... ateşten yarattı." Diyelim ki evreni yaratan bir tanrı var, peki ama onun böyle bir şey tasarladığını ve gerçekleştirdiği Platon nereden biliyor?

Platon'un gökle ilgili görüşü de, bir varsayımdan – daha doğrusu bir dogmadan öteye gitmez:

"Sözün kısası, zamanla gök, yok olmaları gerekiyorsa, birlikte yaratıldıkları gibi, birlikte yok olacaklardır. Zaman elden geldiğince ona benzemesi için, ölmez tözün (beşinci tözün, H.P.) örneğine göre kurulmuştur. Çünkü gök bütün zaman boyunca vardı, vardır, var olacaktır, örneği ise ilksizdir. İşte Tanrı bu düşünceye dayanarak, zamanı yaratmak isteği ile güneşi, ayı ve zaman sayısını ayırt etmek, korumak için gezegenler denen öteki beş gök cismini yarattı. Her birinin bedenine şekil verdikten sonra yedisini de öteki tözün döndüğü yedi yörüngeye yerleştirdi. Aynı dünyaya en yakın olan yörüngeye, güneşi dünyanın üstündeki ikinci yörüngeye, sonra sabah yıldızıyla Hermes'e mal edilmiş olan ve güneşin hızıyla dönen, ama onun karşıtı bir güce sahip gök cisimlerini yerleştirdi."(**)

Platon çok peygamberce sözler ediyor, ama güneşi ve diğer gezegenleri dünyanın çevresinde dolaştırıyor. Dünyaya en yakın geze-

(*) Platon, *Timaios*, s. 45, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
(**) Platon, *agy*, s. 42.

gen olan Ay'dan sonra Mars ve Venüs gezegenlerinin yerini de elbette yanlış saptamış bulunuyor.

Bütün bu yanlışlıklar Rönesans'ta Kopernik'le, sonra onun savunuculuğunu yapan, evrenin yapısını Yer-Gök ayrımı yapmadan, bütün olarak ele Bruno ile düzeltilecektir.

Bruno yanıp küle dönüşürken, gerçekte yok olan eskilerin yanlış inançlarıdır.

Bu arada bizim dikkatimizi çeken başka bir nokta daha var: Gök taşları. Göksel cisimlerin birer tanrısal varlık olduklarını, değişmezliğini ve bozulmazlığını ileri sürenler, *yıldız kaymasını* nasıl oldu da bir tartışma konusu yapmadı?

Tüm çevreye yayılan ve bu arada dünyaya da düşen yıldız taşlarının yerinin Mars'la Jüpiter arasında bulunduğunu, bunların düzensiz hareket ettiklerini artık biliyoruz.

Yıldız taşları, herhalde Zeus'un geceleri yeryüzüne fırlattığı birer taş değildi; bu konuda nedense sistemli bir yorum, bir inanç gelişmemiş, ama biz çocukluğumuzda, güneydoğuda yaz geceleri yıldızların parıltıları altında yatarken, sık sık yıldız kaymalarına tanık olurduk. İnanca göre her insanın bir yıldızı vardı ve bir yıldız kaydıysa, bu bir insanın ölmesine işaretti. İnsanlar tam öldükleri an mı yıldızları kayardı, yoksa gündüz ölenin yıldızı bekler, gece mi kayardı? Burası konuşulmazdı.

Yine inanışa göre, yürekli insanların yıldızı, büyük, ağır olurdu. Ürkek, korkak insanlara "yıldızı hafif" denirdi.

Zaten eski çağlarda yıldız bilimciliği –müneccimlik–, yıldızlarla insanın yazgısı arasında bağlantı kurmak için başlamış, bir yıldız falcılığı türemiş.

Rönesans'ta gökyüzünün, insanın dışında nesnel, bilimsel bir konu, bir araştırma alanı durumuna gelmesi, belki birçok fantezileri azaltmıştır, ama doğanın daha doğru anlaşılmasına, yanlış inançların gerilemesine de yol açmıştır.

Bunun sonucunda, inançları kullanarak insanlar üzerine uygulanan baskı yönetimleri de azalmıştır.

Antik Yunan'da Sokrates dınsızlikle, gençlerın ahlakını bozmakla suçlanır, öldürülmesine karar verilir.

Sokrates'in yanıtı şu olur: "... sizin istediğiniz gibi konuşup yaşamaktansa, kendim gibi konuşup ölmeyi yeğlerim."(*)

Daha sonra Giordano Bruno'nun da benzer tepkiyi seçtiğini ve ölmeyi yeğlediğini görürüz.

Sokrates'ten geriye bize, tutarlı yaşamak, olduğu gibi görünmek, göründüğü gibi yaşamak kaldı. Özgür düşünce ve özgür yaşamak kaldı. Çağımızda ileri ülkelerde gençler, artık birer Sokrates gibi yaşıyorlar.

Buna karşılık, diğer eski Yunan düşünürleri gibi, Yunan mitolojisindeki yanlış inançlar gibi, evrenle ilgili bilgiler konusunda, bizim Sokrates de yanılır: "Yoksa doğrudan doğruya benim hiçbir Tanrıya inanmadığımı ve başka insanlara bunu öğrettiğimi mi demek istiyorsun?

İkincisi, (acaba) hiçbir Tanrıya inanmadığını söylemek istiyorum.

Ne olağanüstü bir bildirim! Niçın böyle düşünüyorsun, Meletos? Başka insanlar gibi güneşin ya da ayın bile Tanrı olduklarına inanmadığımı mı söylüyorsun?

Sizi temin ederim ki, yargıçlar (buna) inanmaz: Çünkü güneşin bir taş, ayın toprak olduğunu söyler."(**)

Görüldüğü gibi, Sokrates güneşin ve ayın, birer tanrı –ya da birer tanrısal varlık– olmadıklarını, taş ya da toprak olduğunu söylemekle suçlanıyor.

Günümüzde bır kimse, isterse göksel cisimlere birer tanrısal varlık gibi bakabilir, yönetimin laik olduğu toplumlarda, artık bu inançlar suç değil. Ama bu gök cisimlerinin taş ya da toprak olduğunu söylemek, –Sokrates'i suçlayan yargıçların sandığı gibi– yanlış değil.

Öte yandan yıldızların geceleri dünyayı aydınlatması ya da süslemesi için gökkubbeye çakılmış oldukları inancı da günümüzde geçerliliğini yitirmiştir. Çünkü yıldızlar, bizim yerküremize –kendi ölçülerimiz, ya da güneşe olan uzaklığımız göz önüne alındığında– çok uzaktır:

(*) Platon, *Savunma*, s. 34, Türkçesi: A. Yardımlı, D. Canefe, İdea.
(**) Platon, *agy*, s. 21.

"Güneşin ışığı dünyaya 8 dakika 19 saniyede erişir. Oysa Güneşten sonraki en yakın yıldız olan Alfa Centauri, yaklaşık $4x10^{13}$ km uzaklıkta olup, ışığı dünyaya 4.3 yılda varır. Işığı dünyaya milyonlarca yılda ulaşan yıldızlar da vardır. Bu görüşle bakıldığında güneş ve gezegenleri uzayda oldukça yalnız bir aile oluşturmaktadır."(*)

Günümüzdeki evrenle ilgili bilimsel veriler, bu evrenin varoluşu ile, insanın varoluşu arasında bir bağlantı bulunmadığını göstermektedir. Ayın hareketi, ne geceleri aydınlatmak, ne de zaman birimine hizmet etmektir. Ama biz onun aydınlığından yararlanırız, dünya çevresindeki devinimini, zaman birimi olarak kullanırız.

Gözler görmek için varolmamıştır, insan da içinde olmak üzere, canlılar gözleri olduğu için görürler. Varoluşta bir amaç aramak, dinsel bir inançtır, bilim bize var olanların işlevini açıklar, yapısını açıklar, doğanın yasalarını açıklar.

Bir kez daha söyleyelim: Ortaçağ, Antik Çağ'daki yanlış inançların, dogmaların, genellemelerin, tümdengelimlerin uygulamasıdır. Rönesans, tüm bu yanlışlıkların düzeltilmeye başladığı, doğru bilgilerin yeniden doğduğu çağdır.

İki Evrensel Ölüm

Sokrates ne kadar ünlüyse, onun ölümü de o kadar ünlüdür. O ölümüyle de ölümsüz olmasını bilmiştir.

Benzer durum Bruno için de olduğu gibi geçerlidir: "Bruno, doğru düşüncelerinden dolayı Engizisyon'un yaktığı ölümsüz, yüce bir kişidir."

Her ikisi de, ölümden kurtulmak için sözlerinden geri dönmek gibi bir zayıflık göstermez.

Gerçi kişi olarak birbirlerine hiç benzemezler. Önce Sokrates rahat bir aileden gelir, rahat bir yaşam sürer, ama onun için bedensel varlık pek bir anlam taşımaz. Rahat bir yaşam sürmekle birlikte, bedenin çektiği eziyetler, güçlükler onu pek rahatsız etmez. Nasıl olsa ölünce kendi ruhuyla başbaşa kalacaktır. Onun için temel varlık, ruhtur. Onun bu yanı Hıristiyanları çok etkilemiştir.

(*) Prof. Dr. Fatma Esin, *Güneş*, s. 10.

Ortaçağ Hıristiyan müminlerinin gerçek peygamberi İsa mıdır, yoksa Sokrates mi, üzerinde durmaya değer.

Buna karşılık, Bruno'nun bir ruh-beden ayrımı sorunu yoktur. Günah ya da öteki dünya sorunu yoktur. Prometheus nasıl ateşi çalmış, yeryüzüne getirmişse, Bruno da, Kopernik'ten aldığı ateşi, yeryüzüne yaymakla yükümlüdür. Bu uğurda bedensel eziyetlere, güçlüklere sonuna kadar katlanır. Gerçekte, özellikle ilk Hıristiyan ermişlerine çok benzer. Onlar gibi bir inancı yaymak uğruna, işkencelere, kendini ateşe atmaya hazırdır; yalnız onlar gibi ne kurtarıcı bir Tanrı arar, ne dünyayı kurtarmaya çalışır, ne de ölüm sonrası bir inanışa bağlanır.

Sokrates, barışçı bir insandır, ölüme karşıdır; özellikle bir insanın düşüncesinden dolayı ölüm cezasına çarptırılması ona ters geliyor; yoksa bu karşı çıkış onun kendi can korkusundan ileri gelmez:

Önce Roma'nın Hıristiyanlar üzerindeki baskısı, sonra bunu unutan –hayır, aynı yönetimi alan– Hıristiyanlığın sapkınlara karşı Engizisyon mahkemelerini kurması, milyonlarca insanın yanlış yere eziyet çekerek ölmesine yol açmıştır.

Bunu söylerken, Bruno'nun ateşte yakılarak öldürülmüş olmasını aklımızdan çıkarmadığımızı söylemek istiyoruz.

Ne diyor Sokrates:

'Eğer insanları öldürerek birinin kötü yaşamlarınızı kınamasının önüne geçebileceğinizi sanıyorsanız, yanılıyorsunuz; bu kaçış yolu ne olanaklı, ne de onurludur; en kolay ve en soylu kurtuluş yolu başkalarını ortadan kaldırmaktan değil, ama kendini geliştirmekten geçer."(*)

Sokrates ölümü, azıcık olsun yüreği titremeden, duygulanmadan kabullenir. Sokağa çıkacakmış gibi "ölüme gider". Zehiri de, herhangi bir içecek gibi, içer.

"Sizler, Simmias ve Kebes ve geri kalan herkes," dedi, "her biriniz zamanınız geldiğinde buradan ayrılacaksınız. Ama bir trajedide söyleneceği gibi şimdiden yazgı beni çağırıyor; benim için banyoya gitme zamanı geldi, çünkü sanırım zehiri içmeden önce yıkanmak ve kadınları bir cesedi yıkama sıkıntısından kurtarmak iyi olacak."(**)

(*) Platon, *Savunma*, s. 34.
(**) Platon, *Phaidon*, s. 103.

(...) "Bunun üzerine Kriton yakında duran çocuğa başını salladı. Çocuk çıktı ve uzun bir süre kaldı, sonra zehiri verecek olan ve onu hazır öğütülmüş olarak bir kapta taşıyan adamla birlikte geri geldi. Ve Sokrates onu gördüğü zaman, 'Pekâlâ dostum, sen bu şeyleri bilirsin' dedi. 'Ne yapmam gerekiyor?' 'Yalnızca iç,' dedi ve içtikten sonra bacakların ağırlaşıncaya kadar yürü; sonra uzan, zehir etkisini kendiliğinden gösterecek."

(...) "Bu sözlerle kabı dudaklarına götürdü, çok rahat ve huzurlu biçimde içip bitirdi. O zamana kadar çoğumuz gözyaşlarımızı tutmayı oldukça iyi başarabilmiştik, ama onu zehir içerken ve içmeyi bitirdiğini görünce, bundan böyle dayanamadık. Tüm çabama karşın gözyaşlarım sel gibi akmaya başladı, öyle ki yüzümü giysimle örttüm ve kendim için ağladım. Çünkü ona değil ama beni böyle bir dosttan yoksun bırakan talihsizliğime ağlıyordum. Kriton ayağa kalktı ve benden önce dışarı çıktı, çünkü gözyaşlarını tutamıyordu. Ama tüm bu zaman boyunca ağlamakta olan Apollodorus üzüntüsünden yüksek sesle hıçkırmaya başlayınca, bu, Sokrates dışında hepimizi bütünüyle çökertti.

– 'Ne biçim davranış bu böyle! Beni hayrete düşürüyorsunuz,' dedi. 'Kadınları başlıca bu nedenle, tam bu gereksiz gürültüleri yapmasınlar diye uzaklaştırdım, çünkü vakur bir sessizlik içinde sona ulaşmanın en iyisi olduğunu duymuştum. Sessiz olun, yürekli olun.'

Onu duyunca kendimizden utandık ve gözyaşlarımızı tuttuk."(*)

Bu bilge kişi, eşine ve çocuklarına bağlı değildir. Eğer böyle olsaydı, ölümü bu kadar rahat karşılamazdı.

Buna karşılık, onun için ölmek, bedenden ayrılmak, gideceği öteki dünyada yalnız "ruh" olarak yaşamaktır. İşte gerçek yaşam budur, diye düşünür.

Bruno'nun ölümü Sokrates kadar kolay benimsediği söylenemez. Son sözleri onun gergin bir hava içinde olduğunu gösteriyor. Sokrates hep kendi ülkesinde, kendi kentinde ve dostları arasında yaşarken, Bruno 28 yaşına kadar kendi çevresinde yaşar ama manastırdan kaçtıktan sonra, 52 yaşında öldürülmesine kadar, genelde yaşamı düşmanca ortamlarda geçer. Düşüncelerinden dolayı ona hep kötü davranılır. Özel bir yaşamı olmaz. Yazdığı kitaplara ve yararlandığı kaynaklara bakılırsa, hep kitaplarla yaşadığı söylenebilir. Yalnızca

(*) Platon, *Phaidon*, s. 104-106.

kendi mantığıyla, kendi sağduyusuyla hareket etmez. Temel bilimlerden hareket eder. Bu anlamda tam çağdaş bir düşünürdür. O kendi bilgisinin doğruluğuna güvenir.

Son anda, ölüme giderken söylediği sözler, yedi yıl süren Engizisyon sorgulamaları ve zindan yaşamının, onu çökertmediğini göstermektedir.

Zaten ilk kez kaçarken, Kilise mahkemesinin eline düşerse, başına gelecekleri iyi bilmektedir. Engizisyon'un eline geçmeden yazdığı *De Vinculis in genere* adlı küçük kitabında, inançları yüzünden ölenlerin sözünü etmektedir.

Yaşadığı yıllar, Engizisyon'un en azgın olduğu bir dönemdir. Bu Kilise mahkemesi, önce simyacılık, büyücülük ve cadılık (ne demekse) gibi sapkınlıklara karşı kurulmuştur. Çünkü din adamlarına göre sapkın olan bir insanın, aforoz edilmesi artık yeterli gelmemektedir. Kilise zaten her zaman insanları yargılama yetkisini elinde tutmaktadır. Engizisyon ise özel bir mahkemedir. 1231'de tüm Hıristiyanlık dünyasına yayılarak doğrudan doğruya papalığa bağlanır. 1252'de, suçlulara *işkence etmek* resmen kabul edilir. Sapkınlıkların önce tövbe etmeleri, oruç tutmaları istenir. Genelde ömür boyu hapis cezası verilir, mallarına el konulur.

Kilise'nin mala el koyma yetkisi, suç kapsamını genişletmiştir. Böylece din adamlarına mallarına el koymak istediklerini suçlama yolu açılmıştır!

Örneğin Engizisyon mahkemeleri Fransa'da, Devrim'den sonra da yaşamış, ancak 1808'de İmparator Joseph Bonaparte'in eliyle kaldırılmıştır.

Aydınlanma döneminde, Engizisyon istediği gibi davranmıştır. Bu dönemde Voltaire'in insan hakları konusunda nasıl mücadele verdiğini, Kilise'ye nasıl karşı çıktığını biliyoruz.

"1766'da, La Barre şövalyesi, yoldan dinsel bir alay geçerken, başını açmadığı (şapkasını çıkarmadığı) için, Rouen'da diri diri yakıldı."(*)

Aslında, dine karşı saygısızlık, din adamlarına karşı saygısızlıktan başka bir şey değil.

Dinsel alay kimi yerlerde hâlâ yapılıyor. Fransa'da hiç karşılaşmadım, ama bir keresinde Sevilla'da rastladım. Bir sürü insan, başla-

(*) Gérard Mendel, *Une Histoire de L'Authorité*, s. 262.

rında papazları, dualar okuyarak Meryem'in bir portresini taşıyorlardı. Gözyaşları içinde bir Meryem. Meryem niçin ağlıyordu? Uygar dünyada özgürce yaşayan kadınların haline mi ağlıyordu, yoksa onlar gibi özgürce yaşayamadığı için mi ağlıyordu? Belki de hiç yaşamadığı şeyler kendisine mal edildiği için ağlıyordu!

Bu din alayına kimsenin aldırış ettiği, saygı duruşunda bulunduğu yoktu. Kiliselerin ıssızlığı, papazların yalnızlığını artırmaktan öteye gitmiyordu. Manastırlar kapatılmış, öğrenci yurtlarına ya da müzeye dönüştürülmüştü.

Bruno Yakıldı, Biz Aydınlandık

Galileo Galilei'nin Engizisyon'da yargılanmasıyla ilgili yeterli belgeler bugün elimizde var. Ama Bruno'nun yargılanmasıyla ilgili belgeler çok az.

"Mocenigo ona bir tuzak mı kurdu? Yoksa onun kuramlarından içtenlikle korktu mu? Yoksa konuğunun kişiliği onu düş kırıklığına mı uğrattı? Şurası açık ki, onu Venedik Engizisyonu'na bildirir, 26 Mayıs 1592'de Kutsal Daire'nin hapishanesine konuluncaya kadar, onu kendi evinin çatı arasına kapatır. Bruno önce Venedik'te, sonra 1593'te Roma'ya götürülünce, tam sekiz yıl Engizisyon hücrelerinde kalacaktır. Eğer arşivlerin Napolyon'un buyruğu ile Paris'e taşınmasından sonra (... ve orada bir karton fabrikasına satılmasından sonra), duruşmalarla ilgili yazılar yok olduysa da, yine de Engizisyon'un birçok belgeleri geriye kaldı – özellikle Bruno'yu tehlikeli bir düzmece insan, inançsız bir filozof gibi tanıtan Mocenigo'nun çok sayıda mektubu duruyor ve onun ayrıca ayartıcı bir mezhep kurucusu, zevk düşkünü bir büyücü olduğu ekleniyor... Duruşmalardaki dolambaçlı yollar, suçlamalardaki kararsızlıklar, Il Nolano'nun kimi kez kurnaz ve sakınımlı, kimi kez açık ve gözüpek savunmaları ancak özetle verilebilir. Belgeler, onun felsefesinden çok, çizdiği dinsel yoldan ve tanrıbilim görüşünden ilgilendiklerini gösteriyor; dinden dönmesi onu ele veriyor. Engizisyon onun basılı yazılarının tümüne başvurmadığı gibi, büyü üzerine yazdığı son elyazmalarına da kuşkusuz ulaşamadı. Yazılarında onu mahkûm eden kimi öneriler, *Büyü Üzerine* kitabının felsefesinde genişçe bulunmaktadır: Dünyanın ruhu ile, şeylerin

ölümsüz ilkesindeki maddenin özdeşleşmesi, evrensel ruh ile, bireysel ruh arasındaki iletişim ve yıldızların canlı varlık olduğu sonsuz bir evren kavramı. 17 Şubat 1600'de, Compo di Fiori'de odun ateşleri üzerinde son bulan bu öykü Pascal Quignard'dan daha iyi kimse anımsamıyor:

1599 yılı Kasım ayı sonunda, Papa VIII. Clément, acaba yeni yüzyılı kutlamak için, küçük ateşli bir şenlik yapılıp yapılamayacağını sordu. Kutsal Oda'nın danışmanı ve Kutsal Cezaevi Müdürü Bellarmin düşündü, 17 Şubat için yeterince sıcak bir küçük şenlik hazırladı.

21 Aralık 1599'da Filippo Bruno, beş günlük bir işkenceden sonra açıklamasını yaptı: 1- Pişman olmak arzusu taşımıyordu, 2- Pişman olması için bir neden yoktu, 3- Üzerinde pişmanlık duyacak bir konu yoktu, 4- Niçin pişmanlık duyacağını bilmiyordu. Bellarmin onu yakmaya karar verdi: 1- Kitaplar, 2- Yazarı, 3- Meşe dalları... Yağmur yağmadı. Çok güzel oldu."(*)

Çok sıradan bir olay; ısınmak için ya da şenlik için, ozellikle kabuğundan mantar çıkarılan meşenin dalları yakılıyor, bir düşünür, evrenin boyutlarını bize doğru olarak açıklayan bir düşünür kitaplarıyla birlikte yakılıyor. Yalnız onun *Büyü Üzerine* (*De Magia*) adlı kitabı, 2000 yılında Fransa'da üç kez basılıyor. Salt tarihsel bir önem taşıdığı için insanlar bu küçük kitabı alıp okuyor.

Din Adamları Olmazsa, Dünyanın Düzeni Bozulur

Bruno çok zor olan bir yol tutuyor; asla işin kolayına kaçmıyor. Kendini benimsetmeye çalışmıyor; "adamdan geçinmek", "dünyayı kurtarmak", "insanlığı kurtarmak" gibi bir amaç taşımıyor. Engizisyon'un peşinde olduğunu biliyor, bunu bile bile yeni araştırmalara girişiyor, dinin dışına çıkıyor.

Bruno'nun çok üstün yetenekli bir insan olduğu artık su götürmez; isteseydi, önemli bir din adamı olur, canının istediği gibi dünya saltanatı sürer, öldükten sonra cennete gitme umudunu da taşırdı. Ama o *sonsuzluk bu dünyada* diye düşünüyor. İnsana sonsuzluk duygusu kazandırıyor.

(*) Giordano Bruno, *De La Magie*, D. Sonnier ve B. Donne'nin notları.

Dindar bir çevrede yetiştiğim için bilirim: Kimi din adamları vardır, çok sade yaşar, alçakgönüllüdür. O kendini Tanrısının hizmetine vermiştir; *insanlar üzerine egemenlik kurmak* gibi bir eğilimi yoktur. Ama kimi din adamları, dünyanın kendilerinin yüzü hürmetine ayakta kaldığına inanır. Kendileri olmazsa, önce ahlak ve her şey, tüm insanlık çöker diye düşünürler. Bu karakter(sizlik), tutkuları kişisel yeteneklerini ve düşünce yapılarını aşan küçük insanlarda daha çok görülür. Bakıyorsunuz bir astsubay emeklisi, ya da uyduruk bir iki öykü yazan bir Türkçe öğretmeni, tüm dünyaya, tüm insanlığa yön vermeye kalkışıyor; eğer kendisinin dediği olmazsa, hiçbir şeyin düzelmeyeceğini ileri sürüyor.

Oysa öğretmen, iyi bir öğretmen olursa, eğer çiftçi toprağın hakkını verirse, insanlık en azından pek kötü durumlara düşmez. Bizce yüryüzünde her bireyin bir yeri, bir rolü vardır. Aksi halde dünya kurtarıcılar ve kurtaranlar diye ikiye ayrılırsa, dünya eski karanlık halini sürdürür. Küçük insanlar ya kurtarıcı kesiliyorlar, ya da tümüyle sinip edilginleşiyorlar.

Ortaçağ'ın din adamları, gerçekte ne daha iyi bir yönetim biçimi, ne daha etkili bir ilaç, ne de daha verimli bir tarım için çalışıyorlardı. Ama onlar kendilerini Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcileri sanıyorlardı. Daha da öteye giderek, kendilerini bir Tanrı ile özdeşleştiriyorlar, insanları yakma hakkını ellerinde tutuyorlardı. Eski Mısır'ın Tanrı-kralları olan Firavunlar da böyledir. Bu gibilerin sayısı günümüzde azımsanmayacak kadar çoktur. Batı Avrupa'da kişi haklarının gelişmesi, bu paranoyanın gerilemesinde önemli rol oynamıştır.

XIV. Louis, Napolyon Bonapart ne büyük insanlardır! Neyse, günümüzdeki Fransızlar nedense bu kadar büyük insanları sevmiyorlar. Uygar insan, barışçı insan, başkasından üstün olmak için yaşamıyor, bir işi sevdiği için yapıyor, özgürce yaşamak için çalışıyor.

Bir başkasının küçüklüğü, uygar insanı yüceltmez.

"Sokrates'e göre Philosophoslar, tini bedenle birlikte olmaktan kurtarmaya çalışırlar. Halksa, 'hiçbir beğeni duygusu ve beden beğenilerinden hiçbir payı olmayan' kişi için yaşantının yaşamaya değer yanı olmadığını ileri sürer. Bu noktada Platon, belki de bilmeyerek bir bölüm ahlakçının görüşünü evetlemiş olmaktadır. O ahlakçılar, duyu beğenilerini aramayan kişinin bütün beğenileri ortadan kaldırmış ve erdemli biçimde yaşıyor olması gerektiğini kabul ederler. Sö-

zü edilmeyen bir zarara neden olan bir yanlıştır bu. Ergi ve bedenın ayrılığı kabul edildiği sürece en iyileri ölçüsünde en kötü beğeniler de (kıskançlık, zalimlik, zorbalık) ergisel (zihinsel) demektir.

Milton'ın şeytanı, etensel (fiziksel) eziyette üstünlük kazanır, kendini tüm yıkım işine adar. Bundan da ergisel bir beğeni (haz) duyar. Tanınmış pek çok din adamı duyu beğenilerini kınadıklarından öbür beğenilerden korunacak durumda da olmadıklarından, sözde din adına, korkunç zulüm ve eziyete varan bir sevginin egemenliği altına girmişlerdir. Hitler bu tipin örneğidir. Duyu beğenileri onun için pek küçük önem taşır. Bedenin tiranlığından kurtulmak büyüklüğe yardımcı olur. Ama bu, erdeme olduğu ölçüde yazığa (günaha) da uzanan bir büyüklüktür."(*)

Bu konu üzerinde, Giordano Bruno'ya olan sevgimden, onu kendime yakın bir insan saydığımdan, ona yapılanları bağışlayamadığımdan dolayı duruyorum.

Bununla birlikte bir nokta daha var: Dünün Engizisyoncuları, dünün din adamları, aramızda çok var: İnsanları cehenneme atmaya, eziyet etmeye hazır yaşıyorlar. İnsan olduklarına çok pişmanlar ve insanlara düşmanlığı adeta bir marifet sayıyorlar.

Sokrates'e ve Bruno'ya kalsaydı, insanlara eziyet ederler miydi? Ölüm cezası uygularlar mıydı? Bir kutlama şenliği yapar gibi insanları yakarlar mıydı?

Küçük ve zorba ınsan, hep kendisine saygı gösterilmesini ister, ama saygının ne olduğunu bilmez.

Bruno ve "Yaratan Doğa"

Kopernik, evrenın merkezinde duran dünyayı alır, güneşin çevresinde döndürmeye başlar. İşte Ortaçağ bu noktada biter, Yeni Çağ başlar.

Bruno yıldızların belli birer gök katlarında durmadığını, gök katları diye bir şeyin olmadığını söyler; evrenin sınırsız ve dinamik bir yapıya sahip olduğunu ileri sürer. Böylece dinsel inançların yerini doğal düşünce almaya başlar. Rönesans'ta "Tanrı'nın yerini Doğa alır". Eski Yunanistan'da olduğu gibi, düşünsel etkinlik, dinsel inançların

(*) Russell, *Batı Felsefesi Tarihi, Antik Çağ*, s. 217-218.

önüne geçer. Bu anlamda Rönesans, eski Yunan düşüncesinin yeniden yaşama geçirilmesidir. O dünyaya yeniden dönmektir.

Bruno "yaratılış" kavramını da değiştirir. Ona göre, İbrani dinlerinde olduğu gibi, bir yanda (göklerin üstünde) *yaratan bir tanrı,* öte yanda da *yaratılmış bir evren* yoktur. Bunun ikisi birbirinden ayrılmaz.

Eski Yunan düşüncesinde de, böyle bir ayrım yoktur. Dünya kendiliğinden vardır, tanrılar yalnızca *Chaos*'u, *Cosmos*'a dönüştürürler, yeryüzünü yaşanır duruma getirirler.

Rönesans'ta eski Yunan mitolojisine dönmek, bir yerde Hıristiyanlıktan kaçmanın bir yoludur. Nerdeyse tüm Rönesans bilginleri ya da filozofları Yunan mitolojisine yakınlık duymuşlardır.

Bunun yanında, eski animist inançta olduğu gibi, doğanın aynı zamanda canlı olduğu da varsayılmıştır:

Dinle baltacı, biraz dursun kolun!
Senin yere fırlattıkların değil odun,
Görmüyor musun zorla kanı damlatılan
Periler var o sert kabukların altında yaşayan?

Ronsard (1524-85)

'Metafor mu? O dönemin botanikçilerine göre, ağaçların kanı ile hayvanların kanı arasında büyük bir ayrım yoktur, çünkü değerli taşların 'damarlarında' bile, onları besleyen ve doğurmalarına izin veren gizemli yaşam dolaşır. Ve ormanın meşe ağaçları, kendilerine uygulanan şiddetten elbette yakınabilirler, çünkü şeyler de duyumsarlar diyor Campanella, diğer Platoncularla birlikte. Ayrıca Campanella 'cevherlerin damarlarını,' bir biyolojik örgütlenmenin kanıtı gibi alıyor."(*)

Kuşkusuz bir filozof, kendi düşünce sistemini yavaş yavaş geliştiriyor, ilk başta bütün bir sistemi birdenbire kurmuyor. Doğanın aynı zamanda canlı bir organizma olabileceği düşüncesi, İlkçağ'da da var. Ortaçağ'da doğayla ilgili gözlemler tümüyle bir yana bırakılıyor. Daha doğrusu, tarım yapmanın, toprağı ekip biçmenin ötesinde toprakla bile ilgilenen olmuyor. Öyle ki, Halife Ömer, 'İslamları tarımla uğraşmaktan men etmişti. İhtimal ki kendisi, İslamların hakimiyet-

(*) Robert Lenoble, *Histoire de l'İdée,* s. 300-301.

leri altına giren memleketlerde gördükleri bolluk üzerine rahat yaşamak isteyeceklerini düşünmüş ve o yasağı koymuştu. Hatta kumandanlarına kendilerinin ve ailelerinin maaş ve tahsisatlarının her zaman verileceğini ve tarımla uğraşmaya gerek olmadığını anlatmıştı."(*)

Tarımla uğraşmayınca doğanın gözlenmesine giriş yapılamıyor. Oysa doğanın yaratıcılığı düşüncesi önce şöyle gelişiyor: Bir bitki, doğrudan doğruya kendi soyunu geliştirmiyor, önce tohum veriyor, aynı bitki, onun kendi tohumundan ve uygun bir ortamda, uygun koşullar altında gelişiyor. Diğer bir deyişle, üreme *iki aşamada* ve *belli koşullar* altında gerçekleşiyor.

Doğanın yaratıcılığının gizemi, kendi canlılığını sürdürmesinde yatıyor. O tek başına kendine yetiyor. "Yaratan doğa" kavramı, zamanında üzerinde durulmamış olsa da, Darwin'in *Türlerin Kökeni* ve *Cinsel Ayıklama* tezleriyle bir kez daha doğrulanmış oluyor. Yaşam kavgası veren canlılar, dışarıdan karışılmadan kendi aralarında batıp çıkarlar. Birtakım yeni türler yok olup gittiği gibi, yeni türler de ortaya çıkar. Demek ki doğada yaratılış hiçbir zaman bitmemiştir. Doğa bunu kendi yasalarına göre gerçekleştirir.

Rönesans'ta *doğanın kendine özgü yasalarının* bulunduğunun anlaşılması, doğal bilimlerin bağımsızlık kazanmasında çok önemli bir aşama olmuştur.

Büyücülerin doğa yasalarını değiştirmeye çalışması, dinlerin doğanın üstünde yaratıcı bir Tanrının varlığı inancı, böylece son bulur.

Birazdan göreceğimiz gibi, Bruno eski Tanrı kavramını değiştirir, onu tümüyle ortadan kaldırmaz. Amaç, eski çağda olduğu gibi, tanrıları biraz insanlaştırmak ve doğallaştırmaktır:

"Natura Naturans (yaratıcı doğa), doğa gibi hareket eden doğadır; dünyaya biçim veren yaratıcı tanrıdır, onun sayesinde dünya kendi kendini biçimlendirir. Dünya kendi kendinin öznesidir ve ona ustalıkla biçim verir: Bruno doğaya bir 'sanatçı' derken, onu tek bir insan örneği saymadığı gibi, üstel bir kişi gibi hiç saymaz. Kendiliğinden var olana dönmüş olan Bruno'da doğa ötesi, kökende değil, sonda olup biter. Bruno, ötenin Aristotelesçi olmayan yorumununa karşı, dünyanın başlangıcına yerleştirilmiş Tevrat'ın öte dünyasına, yaratıcı tanrıya ve tek bir yaratı düşüncesine karşı, daha büyük bir güçle kar-

(*) *İslam Tarihi,* Cilt II, s. 142, hazırlayan Prof. Sadi Irmak.

şı çıkar. Bunların yerine dünyada içkin olan, varlık dünyaya etki yapan ve hatta deyim yerindeyse, kendindeki (*en soi*) evrensel edimin sürekliliği içine 'Natura Naturans' kavramını yerleştirir."(*)

İnsan doğanın bir üyesi, bir parçası olunca, evrendeki yalnızlığı da sona erer, bir Tanrı'ya sığınma, ölümden sonra yeniden yaşama umudunu –yanılsamayı– bir yana bırakır. En önemlisi, "kul olma", "boyun eğme" gibi insanı küçülten nitelikleri geri çevirir.

Ne diyor Mezmurlar'ın I. Kitabı'nda:

> "*Ve şimdi, ey krallar, artık aklınızı başınıza alın;*
> *Ey dünya hakimleri, ibret alın.*
> *Rabbe korku ile kulluk edin,*
> *Ve titreyerek mesrur olun*"

Ya da şu dizeye bakalım:

> "*Coeli enarrant gloriam Dei*"(**)

Bruno bu sözleri alır, tersine çevirir: "Yıldızlar tanrının şanını anlatmazlar."(***)

Yıldızlar kendi başlarına vardır. Güneş dünyanın çevresinde dönmez; onun dünyayı aydınlatmak ya da ısıtmak gibi bir ereği yoktur. Dünya güneşin çevresinde dönerken, bir yandan aydınlanır, bir yandan ısınır. Doğanın yapısına bakarak, ya da insanın doğayla olan ilişkisinden bir tanrı inancına varmak yanlıştır.

"Giordano Bruno için de felsefenin *ilahiyat sorunlarıyla* uğraşması boşunadır: En yüksek varlık bilinemez; onu bilebilmek için olağanüstü bir ışık gereklidir. Felsefeye düşen görev, doğayı bilmektir; doğanın birliğini kavramaya çalışmaktır; Tanrı'yı doğanın *dışında* değil, *içinde* aramaktır. Buna göre doğayı bilmek, Tanrı'yı bilmektir, dolayısıyla da doğa bilgisindeki her ilerleme, Tanrı'nın bir yönünü açmadır, bilinmeyen bir yönünü kavramadır. İşte bu yüzden Bruno, Kopernik sistemini büyük bir coşkunlukla benimseyip, yeni öğretiyi düşünmüştür."

(*) Ernst Bloch, *Rönesans Felsefesi*, s. 35. Cem Yayınevi.
(**) "Gökler Tanrı'nın şanını anlatırlar".
(***) Bruno, *Büyü Üzerine*, s. 10 ve 88.

"Kopernik öğretisini kendisine çıkış noktası yapan, ama onu daha çok *duygu* yönünden geliştiren Giordano Bruno da bu dizinin hem en son, hem de en parlak filozofudur. Renaissance'ın yaşam duygusu bu şair-filozofta bütün derinlik ve karşıtlıklarıyla kendini gösterir. Onun doğa görüşü bir estetik panteizmdir (tüm tanrıcılıktır): Doğa Tanrı ile doludur, Tanrı'nın kendisidir, Tanrı gibi sonsuz ve güzeldir, bundan dolayı da coşkun bir duygu ile yaşanacak bir tapınma konusudur."(*)

Görüldüğü gibi Bruno, Tanrı'yı bir kenara itip onun yerine Doğa'yı koymaz. Tanrı'yı tüm doğayla özdeşleştirir, ikisini bir tutar. Ama buradaki Doğa-Tanrı, insanları yaratmayan, insanları yargılamayan, onların yazgısını elinde tutmayan, ama aynı özden yapılmış bir tanrıdır.

Durum böyle olunca, insan o ilk günah korkusundan da kurtulabilir, ölürken hiçbir tedirginlik, hiçbir korku duymaz.

Herhalde Bruno, ölümden sonra insanı yargılayan ve cezalandıran bir Tanrı'ya inanmadığı için, ölüme rahatça gitmiştir.

Doğrudan ilişkili görünmese de, Bruno'nun felsefesi, hümanizmanın, demokrasinin gelişmesinde önemli bir adım olmuştur.

Bruno'nun Düşünsel Yaşamı

Denememize bu düşünürün yaşamöyküsü ile başlamıştık, yine onunla son vereceğiz.

"Bruno'nun felsefesine çoğu zaman ihanet edildi, hatta bozuldu. Mersenne'in gücenik sözleriyle belirttiği gibi XVI. yüzyılın lanetli yazarı Bruno'yu daha sonra Huygens, Leibniz, Bayle ve John Toland ortaya çıkardı. Bununla birlikte Jacobi, Schelling ve Hegel gibi filozoflarda gerçek bir ilgi uyandırması için, XVIII. yüzyılın sonunu beklemek gerekmişti. XVIII. yüzyılın ortalarında, tam olguculuk döneminde ve Kilise ile laik devletin sert çatışması sırasında büyük bilgin Bruno'nun efsanevi imajı doğdu: Kilise onu dinsel sapmaları yüzünden değil, sonsuz evren felsefesi ve güneş-merkezli Kopernikçiliği savunduğu için yaktı. O dönemde, bu görüşe katılmayan ne varsa, hepsi de Bruno'nun çalışmalarına alınmıyordu. Son zamanlarda, Rone-

(*) Gökberk, *agy*, s. 206.

sans'ın çok karmaşık bağlamı içinde Bruno'nun yapıtlarının yer aldığı çok iyi incelemelerin yeşerdiğini görüyoruz: Artık yaşayan bir Bruno yerini buluyor. Bu çalışmaların en önemlisini, Bruno üzerindeki sisleri dağıtarak ve birçok karanlık noktayı aydınlatarak gerçekleştiren Bayan Frances Yates yaptı.

Kuşkusuz Bruno, çok çeşitli öğretilerden açıkça yararlandı Pythagorasçılık, Platonculuk, Yeni-Platonculuk, İbn Rüşdçülük, Stoikçilik, Epikürcülük, Hermetizm (kapalı anlatım), Lulle'nin alşimi sanatı, Kopernik sistemi gibi.

Bununla birlikte, bütün bunlar onun için Evreni, Doğayı, Tanrıyı, Varlığı ve özü (öz maddeyi) bilgiyi, insanı ve toplumu yeniden düşünmek için birer vasıtadır. Bruno çeşitli felsefeleri kendi düşüncesine katarken, eski fıçılara yeni şarap katmıştır. İyice yapısal bir felsefe sistemini kurmak yerine, şöyle ya da böyle 'baskın' bir görünüm vermeden, kendi yapıtına canlılık verecek ve örgütleyecek özgün eğilimleri ortaya çıkarmak daha uygun gelmiştir. Nolalı kendi felsefesinde ve yazılarında olduğu kadar, ateşte yakılmaya gidinceye kadar Engizisyon mahkemesi önünde de kendini şöyle savunmuştu: 'Genelde benim tüm kitaplarımın içeriği, diyor 2 Haziran 1592'de Venedik Büyük Engizisyoncusu'na, felsefedir ve (...) inancın bize buyurduklarını özel olarak benimsemeden ben her zaman doğal ilkelere ve ışıklara göre felsefeden söz ettim.'

Bruno, sonsuzluk felsefesinin kahramancı arayışı içinde her zaman akılcılığa çok bağlı kaldı. Ne kapalı anlatımın simgesel oyunları, ne şiirsel imgeler, ne *Dialoghi İtalyani*'yi (İtalyan Diyalogları'nı) canlandıran kişilerin açık seçik soytarılıkları, hiçbir yetki biçimine ödün vermeden ve sonsuzlukla sonluluk ilişkilerini temsil ederken, yeni bir evren anlayışını geliştirmeye kalkışan entelektüel bir devrimi bize unutturmalıdır.

Onun Kopernik sisteminden aldıkları, kuşkusuz yalnız kozmolojik sonluluk sistemi (her ne kadar Kopernik'in güneş merkezli sistemi dünyanın boyutlarını genişletmiş olsa da), değildir, ama *yer-merkezli* ve *yer-yapılı yanılsamanın değiştirilmesidir*. Bruno da Kopernik gibi yerin hareketini kabul ediyor. Ama gözlemin görünüşteki göreceliğini ileri sürerek, bu 'sabit tabakaların' *varlığını* tartışmaya açıyor, çünkü bu sabit tabakalar, bizim gezegenimizin kendi ekseni çevresinde dönerken ortaya çıkardığı bir *yanılsama*'dan başka bir şey değildir.

Bruno, Kopernik'in tam da 'devinimsiz' dediği bu 'sabit tabakaları' parçalıyor: 'Hiçbir engelden korkmayınız, ne kristalden, ne camdan, ben tüm gökleri yanyorum ve sonsuzluğa varıyorum' diyor. Yıldızlar, bir sürü gezegenleriyle birlikte bizim güneşimize benzemeyen güneşlerden başka bir şey değildir ve sonsuz uzay içinde yayılmış dünyaların sonsuzluğunu oluştururlar, hem 'üç boyutlu birer fiziksel niteliğe sahiptirler'.

Ayrıca, Skolastik dönemin ilahiyatçıları, dünyanın olağanlılığından ve sonluluğundan hareket ederek, Tanrı'nın kanıtlanabileceğini ileri sürüyorlardı. Bruno için bu bir tutarsızlıktır, çünkü ona göre tanrısal sonsuzluk, sonlu dünyaların sonsuz bir çoğunluğunun doldurduğu sonsuz bir Evren'in varlığını zorunlu olarak içerir. Gerçekte, diyor: 'Eğer tanrısal sonluluk bir tek dünya yaratmakla yetinen sonlu dünyalar yaratmış olsaydı, ben bunu tanrısal iyiliğe ve güce layık bulmazdım.'

Bruno'ya göre, Tanrı'da varlığa geçmeyen hiçbir şey olası değildir: Her şey eylemdir; sonlu varlıklar için ise tersine, gücüllük güncellikten ayrıdır.

Bu demek midir ki Bruno Tanrı'ya ve Evren'e iki anlama da gelebilen bir sonsuzluk kavramı yüklüyor? Kuşkusuz hiçbir şey sonsuz evrenin dışında olamaz, çünkü onun sonsuzluğu, başka bir şeyin olmadığını açıkça içermektedir. Bruno'nun tanrısı, aynı zamanda hem onun Birlik'i, hem de sonsuz evrenin içinde tüm içkinliği ile nitelik kazanır: 'Tanrı, sonsuzluk içinde sonsuzdu, her yerde, her şeyde, ne yukarıda, ne dışta, ama tümüyle her şeyin içinde.'

Bruno'nun tanrıbilimi, onun varlıkbilimi ve evrenbilimi ile dayanışma içindedir. Evrenin yetkinliği, tanrısallığı temsil eden bu 'sonsuz cisimsel görüntünün' içinde dağılmış gibidir. Denilebilir ki evren, kendinde yansıyan tanrısal yetkinliği paylaşır.

Öte yandan, her sonlu dünya, her atom ve her birey, sonsuz varlığın sonsuz görünümlerinden birini sırayla dile getirir, ama onların her biri, kendi ayrı belirlenmesi içinde kapalıyken, tek başına varlığın tüm sonsuz çeşitliliğini tüketemez. Tanrı evrensel sonsuzluğun aracılığı ve sayısız dünyaların çoğul sonsuzluğu ile 'dile gelen' Varlığın Birliğidir; Tanrı-Birlik'i ve Varlık'ı güvence altına alır, evrenin birlik halindeki bütünlüğünü sağlar ve sonuç olarak Bruno'nun düşünce birliği, onun içindedir.

Bu özgür insanın örnek cesareti, kendi düşüncesine ihanet etmektense, Engizisyon ateşinde yanmayı yeğler; bu nedenle en derin saygıya layıktır. Tıpkı kendini sık sık karşılaştırdığı Actaeon gibi.(*)

Böylece benim kendi düşüncelerim,
Tanrısal bir avın peşindeyken.
Bana karşı oldular ve beni
Korkunç saldırılarıyla öldürdüler. "(**)

Hüsen Portakal

(*) Actaeon: Yunan mitolojisinde ünlü avcı; Artemis'i banyoda yakalar ve buna sinirlenen tanrıça onu geyiğe dönüştürür, hemen kendi köpekleri onu yutar.

(**) Jean Seidengart, *agy*, s. 444-445.

KÜLLERİN ŞÖLENİ

HALİNDEN HOŞNUT OLMAYANA

Eğer azgın bir diş saldırısıyla etini ısırdımsa,
Kınanacak kimse yine sensin, zavallı kabadayı taslağı.
Senin sopan ve demir çubuğun vız gelir bana.
Daha iyi edersin benimle alay etmekten uzak dursan.
Sen bana saygısızca davranıyorsun
Ben senin derini sepilerim, aklını başına getiririm;
Seni sonra yere yıkıp, tozları yalatmalıyım,
Artık bundan böyle senin utancın elmasta yazılsın.
Acı bal çalmak için soyunma;
Ekmeğimi yemeye kalkışma, kırarım dişlerini,
Tarlama diken tohumu ekme, baldırıçıplak adam.
Sen ki sadece bir böceksin, dikkat et örümcek ağlarına;
Senı sıçan yavrusu, dolaşma elmalıkta;
Ve sen bir tavuk olarak, sakın tilkiden.
İncil'e inanç kat,
Çünkü sana söylenmiştir ve yine söyleniyor:
Kim ki bizim tarlalara kötülük eker
Sonunda ceza biçer.

Çok Ünlü ve Üstün

MAUVİSİÈRE SENYÖRÜ'NE ÖZEL MEKTUP

Kralın Buyruğunda Şövalye ve Onun Özel Danışmanlığında Danışman, Elli Silahlı Adamın Komutanı, Saint-Dizier'nin Genel Valisi ve İngiltere'de Fransa Elçisi

Burada size sunduğum şölende, efendim, hiç tanrı içkisi yok: Jüpiter'in bir şöleni değil, efendim. Ne bizim ilk atalarımızın insanlık için yıkıcı sonuçları olan şölen; ne Assuerus'un(*) gizem dolu şöleni; ne Lucullus'un(*) şöleninin bolluğu; ne Lycaon'un(*) şöleninin kutsallığa saygısızlık niyeti; ne Thyestes'in(*) trajik şöleni; ne Tantalus'a(*) işkence eden zalimlik; ne Platon'un(*) felsefe şölenleri; ne de Diogenes'in(*) açlık yemeği. Bu tıpkı sülüklerin şöleni gibi tatsız bir şey değil; ne Pagliano(*) Başpapazı'nın şöleni gibi ve Berni(*) işi bir maskaralık; ne de *Candelaio*'daki Bonifacio'nun şöleni. Hayır, bu aynı zamanda görkemli ve sade, ustaca ve acemice, kutsal ve kutsal dışı; neşeli ve öfkeli; sert ve sevimli; sıska Floransalı ve şişman Bolonyalı, utanmaz ve zevke sefaya düşkün; şakacı ve ciddi; ağırbaşlı ve soytarı; trajik ve komik – öyle ki, sanırım kendi...zi kahraman ve şaşkın, öğretmen ve öğrenci, mümin ve kâfir, neşeli ve üzüntülü, hafif ve ağır, küçük ve iri yarı; bir maymun gibi alaycı ve bir elçi gibi asık suratlı; Aristoteles(*) ile sofist, Pythagoras(*) ile filozof; Demokritos(*) ile gülmeye, Herakleitos(*) ile ağlamaya hazır olmaya fırsatlar sunacak. Demek iste-

(*) İşaretli özel adların karşılığını, kitabın sonunda Adlar Dizini'nde bulacaksınız. (ç.n.)

diğim, Aristotelesçilerle birlikte tıkındıktan, Pythagorculerla birlikte karın doyurduktan, Stoiklerle birlikte kafa çektikten sonra, dişlerini kibarca göstererek ağzı kulaklarına kadar varan birisiyle tabak yalayabilirsiniz. Çünkü içindeki iliği emmek için kemiği kırarken, Gesuatilerin kilise babası Giovanni Colombino'yu(*) sefahata teşvik etmek için bir neden bulabilirsin; yine benzer şekilde, bir pazar yerindeki kalabalığı şaşkına çevirmek, maymunları çenelerini yerinden sökercesine güldürmek ve bir mezar halkını sessizlikten çıkarmak için bir neden bulabilirsin.

Siz bana ne sempozyumu, ne şöleni soruyorsunuz? Bir akşam yemeğidir bu. Hangi akşam yemeği? Küllerin yemeği. Küllerin yemeği de ne oluyor? Berbat bir yemek mi sunulacak size? Bu fırsatla size:

– *Cineram tamquam panem manducabam*[1] denilebilir mi? Asla. Burada söz konusu olan, bizim rahiplerimizin *dies cinerum*,[2] ya da kimi kez *memento*[3] günü dedikleri büyük perhizin ilk günü güneş battıktan sonra konukların toplandıkları şölendir. Bu şölende ya da akşam yemeğinde neler görüşülecek? Hayır, ünlü konutunda konuklarını ağırlayacak olan çok soylu ve çok seçkin Falco Grivello'nun aklından ve yüksek işlerinden ileri gelen düşünceler değil. Ne de seyirci ve dinleyici olarak gelen çok kibar beylerin ün yapmış huyları. Ama iki fantastik büyücü, kadın, iki albasan, iki gölge, doğanın yetenekli olduğuna tanıklık ettiği dört günde bir gelen humma görüşülecek. Bu anlatının tarihsel anlamına duruluk kazandırdıktan sonra tadına bakmalı ve çiğnemeli, yerlerin betimlenmesi konusu üzerinde iyice durmalı: Kimi kez coğrafya ile ilgili, kimi kez kanıtlarla ve ahlakla ilgili topografyalar; spekülasyonlar da var, kimi kez metafizik, kimi kez matematik, kimi kez de fizik.

(1) "Kül benim yediğim ekmektir" Mezmur C II.
(2) Küller günü.
(3) Dinsel ayinde ölüler ve diriler için okunan dua

DİYALOGLAR ÜZERİNE

Birinci Diyalogun Uslamlaması

Birinci diyalogda, iki kişinin (sizin de iyice anlayacağınız gibi) adları ile ilgili açıklamalarda da bulunarak sahneye çıkarıldıklarını göreceksiniz; ikincisi, bunlar kendi aşamalarına göre onurlandırılarak kutlanacak; üçüncüsü, yeniden ortaya çıkarılan ve yeniden kurulan felsefenin layık oldukları kesinlik kazanacak; dördüncüsü, Kopernik'in(*) bizim övgülerimize ne derece layık olduğu gösterilecek; beşincisi, Nolalı'nın felsefeye bakışı ile diğerleri arasındaki ayrımlar gösterilerek felsefenın ürünleri sunulacak.

İkinci Diyalogun Uslamlaması

İkinci diyalogda, önce şölenin nedeninin ve kaynağının ne olduğunu göreceksiniz. Bunun peşinden, tarihsel olmaktan çok belki de şiirsel ya da tropolojik diye değerlendirilebilecek geçitler betimlenecek. Üçüncü olarak, ahlaksal bir topografyaya nasıl belirsizce katıldığını göreceksiniz. Nesneleri peş peşe anlatmak için (ama üzerinde çok fazla durmadan) Lynceus'un(*) keskin bakışını her yana çevirerek ilerleyecek; ve o sonsuz büyüklükteki makinaya bakıp düşünürken, onun üzerindeki kumlara, çakıllara, değersiz şeylere çarptığımız bir şeyden ibaret olmadığını anlayacağız. Bir ressam da, yalnız ana çizgilerle yetinmeyerek tıpkı böyle davranır Ressam kendi tablosunu doğaya uygun bir şekilde yapmak için taşları, tepe-

leri, ağaçları, kaynakları ve akarsuları, dağları da boyar. Burada bir kralın sarayını, ötede bir ormanı, başka bir köşede bir parça göğü gösterir; bir köşede güneş yarı doğmuştur, yer yer kuşlar, bir domuz, bir geyik, bir at, bir eşek vardır; birinin başını gösterirken, ötekinin boynuzunu gösterir; bir üçüncüsünün kulakları görünürken, bir başkası tümüyle görünür ve yaptığı hareket, bir başkasınınkine benzemez. Böylece tabloya tam bir beğeni içinde bakacak ve yargılayacak olan için, yapacağı tablonun öyküsünü bitirir. Bir parçayı okuyunuz ve benim ne demek istediğimi anlayınız. Sonunda, kaçınılmaz olan bu diyalog, bir yemek masasında, kibar bir karşılanma ve masaya törensel bir şekilde yerleşmeyle son buldu.

Üçüncü Diyalogun Uslamlaması

Birazdan göreceğiniz gibi üçüncü diyalog, (Doktor Nundinio'nun önerisine göre) beş bölüme ayrılıyor. Birincisi, iki dilin gerekliliği ile ilgili. İkincisi, Kopernik'in amacını açıklıyor: Göksel olgular üzerine çok önemli bir sorunu çözmek, ışıklı cisimlerin niceliğini belirtmek söz konusu olduğu zaman, perspektif ve optik incelemenin geçiciliğini göstermek ve bu konu üzerine iyice kesin, çok güvenli bir öğreti sunmak. Üçüncüsü, birer dünya olan bu cisimlerin nasıl örgütlendiğini göstermek; sonra bu fırsatla evrensel kitlenin sonsuz olduğunu ve evrensel dünyanın merkezini ya da çevresini, sanki dünya özel bir gök cismiymiş gibi araştırmanın boş olduğunu göstermek. Dördüncüsü, yerküre adı verilen bizim dünyamızın, diğer yıldızlar olan dünyalarla aynı maddeden oluştuğunu onaylamak. Bunun aksine inanmış olmak ve inanmak çocukçadır. Bu dünyalar da zekâya sahip bir o kadar hayvanları barındırır. Bizim kendi dünyamız üzerinde yaşadığını ya da geliştiğini gördüğümüz gibi bitkisel ya da zekâlı bir yaşamla donanmış çok sayıda basit ya da bileşik canlıyı barındırır. Beşincisi, Nundinio'nun ileri sür-

düğü bir uslamlamadır ve kendi çeşitlemeleriyle birlikte iki büyük düşünüş tipinin boşluğunu göstermektedir, çünkü bunlar yerin hareketinin gerçekliğini ve gerekliliğini görmeyi engelleyecek kadar Aristoteles'i ve diğerlerini kör etmişlerdir. Bu ise, böyle bir hareketin olasılığına inanmayı engelleyecek noktadadır; oysa bu hareketin olasılığına inanırken, bu ana kadar gizli kalmış doğanın çok sayıda gizemi ortaya çıkacaktır.

Dördüncü Diyalogun Uslamlaması

Dördüncü diyalogun ilk kısımları, tüm dinsel kanıtları ve itirazları yanıtlamanıza olanak verecektir. Gerçek bir teolojiye uygun olan böyle bir felsefenin gerçek dinlerle cesaretlendirmeye layık olduğunu gösterecektir. Diyalog ilerledikçe, bir tartışmaya dayanamayan, ne de yerinde sorular sorabilen bir adamın ortaya çıktığını göreceksiniz. Bu adamın yüzsüzce davranışlarının ve kendini beğenmişliğinin Doktor Nundinio'yu çok aştığını, en büyük bilisizlerin gözünde, en büyük bilgin geçindiğini göreceksiniz. Oysa Smitho'nun sorularını ve Teofilo'nun yanıtlarını doyurmak için onun sözlerinden bir damla çıkarmak istediğinizde, bütün dünyanın cenderelerinin yetmeyeceğine tanık olacaksınız. Onun tüm edindikleri, Prudenzio'nun boşuna övünmeleri ile Frulla'nın iflaslarıdır. Sizi bu bölümden kurtaramadığım için üzgünüm.

Beşinci Diyalogun Uslamlaması

Beşinci diyalog, bizim akşam yemeğimizi daha az gereksiz bir şekilde bitirmiş olmak için eklendi; bunun için size yemin ederim. Başlamış olmak için burada, evrenin eterli bölgesinde hazır bulunan gök cisimleri en uygun bir biçimde sergileniyor ve sabit gök olan sözde sekizinci tabakanın, içinde cisimlerin

parladığı ve hepsinin merkezle aynı uzaklıkta olmayan bir gök sayılmadığı gösteriliyor. Kimileri tersine yakın görünüyorlar, ama hem derinlik, hem genişlik bakımından biri diğerinden daha uzaktır ve bunlar güneşe ya da yere ait değildir.

İkincisi, bizim yedi olarak bildiğimiz dolaşan gök cisimlerinin sayısı yedi ile sınırlanmıyor; yine aynı nedenle sonsuz sayıda başkaları da var; eski ve gerçek filozoflar haklı olarak *aethera* adını veriyorlar, yani *koşucu* diyorlar, çünkü hareket eden bunlar, yoksa düşsel tabakalar değil.

Üçüncüsü, böyle bir hareket, zorunlu olarak özel bir doğanın ve ruhun iç ilkesinden ileri geliyor; bu gerçek birçok düşleri açıklığa kavuşturmaya izin verdiği gibi, ayın sular üzerindeki sözde etkisiyle, ya da hareket ilkesi dış bir etkiye benzeyen herhangi bir fizik nesneyle ilgili başka türlü sıvılar üzerindeki etkiyi de açıklığa kavuşturur.

Dördüncüsü, cisimlerin ağırlığından ve hafifliğinden çıkan aptalca kanıtın yol açtığı kuşkuları dağıtmak. Tüm doğal hareketin, ister kendi merkezi çevresinde olsun, ister başka birinin çevresinde, çembersel bir harekete yaklaştığını göstermek.

Beşincisi, bizim yerin ve benzeri diğer gök cisimlerinin, bir tek hareketle değil, ama birbirinden ayrı birçok hareketle canlanmasının ne kadar gerekli olduğunu göstermek: Nε daha az, ne daha çok, dört basit hareket, bileşik bir harekette birleşiyor. Yerin hareketini bunlar betimliyorlar. Son olarak, diğer diyaloglarda bu felsefeyi tamamlamış olmak için eksik görünenleri ekleme sözünü veriyoruz ve Prudenzio'nun bir antı ile bitiriyoruz.

Bu kadar önemli konuların, bu kadar ivedi ve bir o kadar da iyi incelenmiş olduğundan şaşkınlığa düşeceksiniz. Bununla birlikte, eğer kimi kez Caton'un(*) kimi tehlikeli büyücü işi sansürüne görünüşte boyun eğmeden, kimi sözlerde azıcık bir tehlike saptayacak olursanız, kuşkunuz dağılacaktır. Çünkü bu Silen'lerin(*) altına gizlenenleri ortaya çıkarmamak için, bizim Caton'ların çok kör ve deli olmaları gerekiyor. Öte yandan, bu

kitaptaki öneriler çoğulluğu ve çeşitliliği bir bütünlük oluşturuyor; söz konusu olan, bir bilimden çok –bir öven, bir kınayan, bir gösteren ve öğreten– diyalog, komedi, trajedi, şiir ya da tumturaktır; bir fizikten konuşur, bir matematikten, bir ahlaktan, bir mantıktan; kısacası, her türlü bilimden bir parça koparır; – siz efendim, bu diyalogun bir öykü anlattığını kabul ediniz. Koşulları, yer değiştirmeleri, pasajları, karşılaşmaları, jestleri, heyecanları, söylevleri, önerileri, yanıtları, akla yatkın olan ya da olmayan terimleri aktarırken; tüm bunları dört konuşmacının sert yargılarına sunarken, bu arada tüm konulara haklı olarak yaklaşır. Hiçbir boş sözcük içermediğini de ayrıca not ediniz, çünkü her bir bölümünü yerden toplayan ya da yerden çıkaran kimse, asla ilgilenmez; belki de daha az beklenilen yerden, daha çoğunu getirir.

Yüzeysel etkilere gelince: Bu diyalogu bize yazma fırsatı veren bireyler, insanları da kumaş ölçer gibi karışla ölçtükleri ya da akılları metal teraziler üzerinde tarttıkları zaman, daha sakınımlı olmayı öğrenirler. Geleceğin seyircileri ya da okuyucuları, başkalarının başına nelerin geldiğini görerek, onların mutsuzluğundan sakınmlı olma dersi çıkarırlar. Yaralananlar ya da canı yananlar, belki de gözlerini açarlar; ve yoksulluğu, çıplaklığı, hareketi, utanmayı gördükleri zaman, bunları itiraf etmeseler bile, belki de sevgi onları kendi kendilerine düzeltmeye teşvik edecek ya da en azından düşündüklerini açıklayacaklardır. Bizim Teofilo ve bizim Frulla, çok ağır bir elle sizi okşar görünürse ve kimi konuları da çok desteklerse, o zaman efendim, bu hayvanların kalın birer deriye sahip olduklarını düşününüz. İki yüz kez sert darbelere aldırış etmezler ya da genç kızlar omuzlarına dokunmuş izlenimlerine kapılırlar. Hem açık bir aptallık, hem bizim iki doktorun sunduğu değersiz temeller üzerine soylu ve ciddi öneriler yükseltmiş olmayı, sizin gözünüzde kınamak istemem: Bir şeyi temelinden almakla, bir fırsatı yakalamak arasındaki ayrımı herhalde bilmiyor değilsinizdir. Kuşkusuz temeller, yapının yüksekliği, durumu

ve soyluluğu ile orantılı olmalıdır. Böyle olunca, her türlü etkiyi üretmeye elverişli, her çeşit fırsat olabilir. Bir sürü değersiz şeylerde, çok büyük ve çok güzel gerçekleştirmelerin tohumları bulunabilir. Saçmalıkların ve çılgınlıkların, yüksek düzeyde yargılara, düşüncelere ve buluşlara yol açtığı çok bilinir. Yanlışlıklar ya da suçlar gibi çok bilinen gerçeklerden söz etmeden, çoğu zaman yerinde ve iyi kurallar geliştirme fırsatı bulunur.

Eğer portredeki renkler, canlı modele uygun düşmüyorsa, eğer çizgiler yerinde değilse, böyle bir durumun, ressamın yapıtına göre uzakta durmasından ileri geldiğini biliniz, çünkü tablo ve fon, sanatçının gözlerine ve yüzüne çok yakındı, azıcık da olsa gerilemesine olanak yoktu; Troya'nın ünlü savunucusunun oğlunun yapmayı göze almadığı tehlikeyi, sağa ya da sola kayarak yerine getiremiyordu. Öyleyse bu tabloyu iki, yüz, bin ayrıntısıyla, tüm içinde taşıdıklarıyla olduğu gibi alınız. Çünkü zaten bildikleriniz üzerine sizi bilgilendirmeyecek, ne zekâ çağlayanınıza biraz su katacak, ne de yargılarınıza bir şey ekleyecek. Ama benim bildiğime göre, tablonun canlı örneğini daha iyi bilmiş olsak bile, şeylerin portresini ve temsillemesini küçümseme âdetinde değiliz. Sizin cömert ruhunuzun, şimdi el uzatmış olan bağışçının minnet duygularına daha çok dikkat edeceğinden eminim. Eğer doğrudan size sesleniyorsa, bunun nedeni, sizin bizim Nolalı'ya daha yakın olmanız ve onun iyiliğine, onun lütfuna daha çok tanıklık etmenizdir. İnançsız ve vicdansız Kroisoslar olmanın kolay sayıldığı, ama sözsüz bir Diyogenes olmanın hüner bilindiği bu dünyada, bizim daha çok saygılarımızı hak etmeye layık olunuz.

Kendi çatınızın altına ve kendi evinizin en değerli bölümüne görkemli ve cömert bir şekilde aldığınız Nolalı'nın anısına bu kitap size adanmıştır. Eğer bu toprak bin tane çarpık dev gibi adam yetiştirmektense, bir o kadar İskenderler dünyaya getiriyorsa, beş yüz bin kişinin Diogenes'e saygısını sunmak için size koştuğunu göreceksiniz. Sizden başka birisini güneşten

yoksun bırakmadığı için, Diogenes yıldızlara minnet duyabilir. Ya da en azından, içinde bulunduğumuz çukura (Nolalı'yı, şu yüzsüz serseriden daha çok donanımsız bırakmamak için) biraz ışık gönderebilir

Öyleyse bu kitap size, İngiltere'nin yuce, büyük ve güçlü efendisine adanmıştır; efendimizin cömert yüreğinin atışı, Avrupa'dan yerin en son ucuna kadar duyulmaktadır. Derin bir mağarada bulunan aslan gibi öfke sizi titrettiği zaman, bu ormanın diğer güçlü hayvanlarına korku ve terör saçmaktasınız. Ama yatıştığınız ve huzur bulduğunuz an, cömert ve nazik aşkınız, komşu tropik ormanı yaktığı zaman, donmuş Ayı ısınacak, deli Bouvier'nin ölümsüz koruması altında dönüşünü sürdüren kutupsal çölün katılığını eritecektir. *Vale* (Hoşça kalınız).

BİRİNCİ DİYALOG

Konuşmacılar:
Smitho - Filozof Teofilo - Bilgiç Prudenzio - Frulla.

Smitho – Latinciler iyi miydi?
Teofilo – Evet.
Smitho – Nitelikli insanlar mı?
Teofilo – Evet.
Smitho – Dürüstlükleriyle mi tanınmışlar?
Teofilo – Evet.
Smitho – Bilginler mi?
Teofilo – İyice yetkinler.
Smitho – İyi yetişmişler mi, ince ve kibarlar mı?
Teofilo – Çok sıradan.
Smitho – Ya doktorlar?
Teofilo – Ne diyeyim; emin olmak için, evet. Oxford'dan sanırım.
Smitho – Yetkili mi?
Teofilo – Hiç kuşku yok! Seçkin insanlardan, uzun ve kadife süslü giysililer. Birisi, altın parıltılı kolye taşıyor; ötekisi, varlıklı bir kuyumcu havasında: Tanrı adına, yalnızca iki parmağında on iki yüzükle süslü elini görmeli; gözleri yuvalarından fırlamış gibi, yüreği ters yönde.
Smitho – Peki Yunanca, yakından biliyorlar mı?
Teofilo – Vay be! Tıpkı birayı bildikleri gibi.
Prudenzio – Bu "vay be" yasak. Eski ve artık geçersiz bir deyim.
Frulla – Sessiz olunuz, efendim. Size sorulmuyor ki.

Smitho – Ne iş yapar gibi görünüyorlardı?

Teofilo – Birisi, devlerin ve canavarların başkomutanı, ötekisi, tanrıçanın müjdecisi ve onun ününe yön veriyor.

Smitho – Eğer doğru anladıysam, iki kişiler?

Teofilo – Doğru: Gizemli bir sayı.

Prudenzio – *Ut essent duo testes.*(1)

Frulla – Bu *testes*'le (tanıklarla) ne demek istiyorsunuz?

Prudenzio – Tanıklar, Nolalı'nın yeterliliğini inceleyenler. *At, me hercle,*(2) ikili sayının gizemli olduğunu niçin söyledin, Teofilo?

Teofilo – Çünkü birinci düzenlemeler, Pythagoras'ın dediği gibi, iki iki giderler: Sonlu ve sonsuz, eğri ve doğru (çizgi), sağ ve sol vd. İki tür sayı vardır: Sırasıyla dişil ve eril olan çift ve tek. İki Aşk vardır: Birisi yüce ve tanrısal, öteki aşağı ve bayağı. Yaşamsal iki edim vardır: Bilgi ve sevecenlik. Bunların iki nesnesi bulunur: Gerçek ve iyi. İki türlü hareket bulunur: Düz hareket, bununla cisimler kendilerini korumaya yönelirler; çembersel, bununla kendilerini korurlar. Şeylerin iki temel ilkesi vardır: Madde ve biçim. Özdeğin iki özgüllüğü: Yoğunluğun azalması ve artması, basit ve karmaşık (tek elementli, çok elementli ç.n.). İlk iki zıtlar, iki etkin ilke: Sıcak ve soğuk. Doğal varlıkların ilk iki atası: Güneş ve Yer.

Frulla – Bu aynı çift ideye göre ben başka bir *ikili* ölçek vereceğim. Hayvanlar Gemi'ye çift girdiler, çift çıktılar. Göksel işaretlerin iki yıldızı vardır: *Aries* ve *Taurus* (Koç ve Boğa burcu). *Nolite fieri*'nin(3) iki türü vardır: At ve katır. İnsan imgesine göre ve insana benzeyen iki hayvan yaratılmıştır: Yeryüzünde maymun ile, havada büyük dük. İngiltere'de sahte olduğu kadar saygın iki Floransa kutsal kalıtı bulunur: Sasetto'nun(*) dişleri ve Pietruccio'nun(*) sakalı. Peygambere göre, İsrail halkından daha akıllı iki hayvan vardır: İnek, çünkü o

(1) İki tanık olması için.

(2) Ama Herkules ile.

(3) Sağduyudan yoksun at, katır-olma. *Mezmurlar* XXXII

kendi sığırtmacını tanımıştır; eşek, çünkü o kendi efendisinin ahırını bulmayı bilmiştir. Bizim kurtarıcımızın iki binek hayvanı olmuştur; bunlar sırasıyla eski Yahudilikten ve çoktanrıcılıktan gelen inançları temsil ederler: Birisi dişi eşek, öteki sıpa (*asina* ve *pullo*). Augustus'un(*) iki yazmanının adı buradan gelir: Asinius ve Pollion(*). İki cins eşek vardır: Evcil ve yabani. Genelde iki giysi rengi taşırlar: Boz ve yağız. Bizim iki doktorun ve onların benzerlerinin ölümsüz adları için yazılması ve kayda geçmesi gereken iki piramit vardır: Birisi, Silen'in(*) binek hayvanının sağ kulağı, ötekisi, Priapus(*) ile yarışa giren hayvanın sol kulağı.

Prudenzio – *Optimae indolis ingenium, enumeratio minime contemnenda!*(1)

Frulla – Sizin onayınız beni onurlandırıyor, beyefendi, çünkü siz adınız Prudenzio'nun gösterdiğinden daha becerikli-siniz: *Prudentia masculini generis.*(2)

Prudenzio – *Neque id sine lepore et gratia.*(3) Devam edelim: *İsthaec mittamus encomia. Sedeamus, quia, ut ait Peripateticorum princeps, sedento et quiescendo sapimus;*(4) Nolalı Doktor Torqatu ve Doktor Nundinio ile olan düşünce alışverişi üzerine dörtlü konuşmamızı güneşin batışına kadar sürdürelim.

Frulla – *Tretalog* ile ne demek istediğinizi bilmek isterdim.

Prudenzio – *Tretalog* değil, *tetralog!* (dörtlü konuşma) *Id est, quatuorum sermo;*(5) diyalogun demek istediği *duorum sermo* ya da trilogue *trium sermo* ile aynı, bunu beşli, altılı konuşmalar da izleyebilir. Tüm bunlara yanlışla diyalog deniliyor. Sanki söz konusu olan *diversorum logi* imiş(6) gibi.

(1) "İşte iyi bir kafanın buluşu, işte çok dikkate değer bir sayılama!"
(2) "Akıl erkektedir." (Akıl erkeği oluşturur)
(3) "Buyrun size, ne usayatkınlık eksik, ne de tatlılık".
(4) "İltifatları keselim. Yerlerimize oturalım, çünkü Aristotelesçilerin birincisine göre, insan bilgiyi oturarak ve dinlenme halinde edinir."
(5) Yani dörtlü konuşma.
(6) Çeşitli insanlar arasında konuşma.

Teofilo – Lütfen hocam, bu zor dilbilgisini bırakalım, konumuza dönelim.

Prudenzio – *O saeclum!* (Ne dönemdeyiz!) Bana öyle geliyor ki, siz edebiyatla az ilgileniyorsunuz. Eğer "dörtlü konuşmanın", *quod pejus est*[1] demek olduğunu bilmiyorsak ve yalnızca bir diyalogun söz konusu olduğunu sanıyorsak, dörtlü bir konuşmaya nasıl girişebiliriz? *Nonne a difinitione et a nominis explicatione exordiendum,*[2] Ciceron'un[*] bunu öğrettiği gibi.

Teofilo – Üstat Prudenzio, siz çok sakınımlı oluyorsunuz. Lütfen, şu dilbilgisi üzerine incelemeyi bırakalım. Bizim akıl yürütmemizin diyalog biçiminde olacağını unutmayınız, çünkü dört kişilik bir küme oluşturmakla birlikte, önermek ve yanıtlamak, akıl yürütmek ve dinlemek için ikişer ikişer söze karışacağız. Öyleyse konuya girmek ve baştan başlamak için, size yalvarırım Sanat Tanrıçaları, bana esin veriniz. Bununla birlikte, ben size seslenmiyorum, şişirme ve gösterişli sözlerle konuşan Heliconlular:[3] Uzun ve sıkıcı bir yolculuktan sonra, tehlikeli bir deniz yolculuğu yaptıktan ve buradaki törelerin katılığını yokladıktan sonra, kuşkusuz benden yana dert yanacaksınız, ayakkabılarınızdan ve giysilerinizden yoksun kalınca, kendi ayaklarınıza göre ayakkabı da bulamayınca, gecikmeden kendi ülkenize dönmek zorunda kalacaksınız. Yalnızca yabancı olduğunuzu göz önüne almamanın dışında, bu ırktan bir şairin şunları da diyebilmiş olduğunu göreceksiniz:

> "*Yunanistan hiçbir zaman kötülük eğiliminden bağışık olmadı.*"

Ayrıca, benim için görünmez olan varlıklara hayranlık duyamam. Başkaları, benim ruhum başkalarının zincirlerini taşıyor. Öyleyse ben size doğru dönüyorum sevimli ve incelikli,

(1) Daha kötüsü.
(2) Bir sözün tanımından ve açıklamasından hareket etmemeli mi?
(3) Helicon: Yunan Sanat tanrıçalarının konağı.

tatlı ve yumuşak, genç ve güzel, sarışın ve ince duygulu Sanat Tanrıçaları; açık tenli ve pembe yanaklı, iri dudaklı, tanrısal gözlü, mine göğüslü ve elmas yürekli Sanat Tanrıçaları; aklımın geliştirdiği tüm düşüncelerin konuları, ruhumun kabul ettiği tüm duygular, gözlerimden gelen tüm yaşlar, göğsümden çıkan tüm soluklar, yüreğimden taşan tüm alevler; siz İngiltere Sanat Tanrıçalarından bana esin vermenizi diliyorum: İçimi kendi soluğunuzla doldurunuz, beni ısıtınız, kollarınızın arasına alınız, beni imbikten geçiriniz, beni içkiye dönüştürünüz, özsuyumu çıkarınız; ve sonra benim anlatımıma zayıf, kırılgan, sınırlı, bir anıt yazısının özlü ve kısa stilini vermeyiniz; ince bir kamıştan değil, geniş bir kanaldan fışkıran güçlü ve gösterişli bir düzyazı stili kazandırınız. Ve sen, benim sevgili Mnemosyne,(*) otuz mühürün altına gizlenmişsin ve idelerin gölgesinin seni kapattığı karanlık zindana çekilmişsin; kulağıma biraz senin müziğin gelsin.

Bu son günlerde, kralın özel hizmetinde olan iki genç geldi ve Nolalı'yı buldu, kralın onunla bir görüşme yapma isteğini bildirdi. Kopernik'i tanımak ve onun diğer kimi yeni felsefesindeki aykırı düşünceleri öğrenmek istiyormuş. Bunun üzerine Nolalı, kendi buluşlarını ve yargılarını kurmak için Kopernik'in ya da Ptolemaios'un çalışmalarına dayanmadığını, kendi gözlerine göre deney yaptığını söyledi. Bu iki büyük matematikçinin ve onlar gibi diğerlerinin yaptıkları gözlemlere olan borcunu yine de kabul etti: Bunların peşpeşe yaptıkları çalışmalar ve biriken buluşları, kendi yargımızı kurmak için bize yeterince sağlam temeller verdi; bu çalışmalar, yüzyıllar öncesi ön çalışmaları gerektiriyordu. Bununla birlikte, bu bilginler, bir deyimi diğerine aktaran, ama düşüncelerin derinliklerini daha sonrakilere bırakan çevirmenlere benziyorlar diye ekledi. Ya da bir çatışmayı kendi biçimi ve kendi sonuçları içinde açıklamak için, bunları var olmayan bir komutana yükleyen silik insanlara benziyorlar: Kendilerine zaferi kazandıracak pratikleri, akıllıca davranışları ve teknikleri bilmiyorlar; bunu anla-

yan tek insan, daha deneyimli olan ve askerlik sanatını en iyi değerlendiren askerdir. Kör ama tanrısal çevirmen Tiresias,(*) iyi gören, ama anlamayan Tebli Manto(*) şunları açıklıyordu:

"Görmeden yoksun olan birisine, gerçeğin büyük bir bölümü
gizli kalır. Ama ben, yine de ülkemin ve Phebus'un(*) beni
çağırdığı yere gideceğim.
Sen kızım, ışıktan yoksun bir babanın kılavuzu,
tanrısal törenin açık işaretlerini bana getir."

Seneca,(*) *Oedipus*, VV

Benzer şekilde, eğer yüksekteki ya da çevredeki cisimlerin çeşitli ve somut dışavurumları bize açıklanmamışsa, eğer bunlar aklımızın bakışına bırakılmamışsa, o zaman biz hangi yargıda bulunabiliriz? Kuşkusuz hiçbir.

Bununla birlikte, sonsuz gücünden ve sonsuz özgün ışığından ileri gelen tanrılara şükrettikten sonra, bu soylu çalışmalara hakkını verdikten sonra, sonuç çok açıkça kendiliğinden ortaya çıkıyor: Bizim yapmamız gereken şey, onların gördüklerine ve gözlediklerine dikkat etmek, yoksa kavradıklarına, anladıklarına ve açıkladıklarına bakmak değil.

Smitho – Lütfen beni aydınlatınız: Kopernik için neler düşünüyorsunuz?

Teofilo – Düşünen, dikkatli, derin büyük bir kafa. Zaman sıralamasını saymazsak, daha önce hiçbir gökbilgini onun gibi ilk sıralamayı almadı. Ptolemaios'tan,(*) Hipparkos'tan(*) ve Eudoxeus'tan(*) çok daha yüce ahlaksal yargıya sahip ve tüm diğerleri ondan sonra geliyorlar.

Üstün, çünkü sıradan ve bayağı filozofları kim önyargılardan ve yanlışlardan –körlükten demeyelim– kurtardı. Çoğunu da yapmadı: Doğadan çok matematiksel incelemeye katkısı oldu; kimi elverişsiz ve boş ilkeleri tümüyle kökünden sökmek

için, ne yeterince derine gitti, ne de ileriye. Bu da, dikkatleri sıkı ve güvenli şeyler üzerine çevirmek için, onu ve diğerlerini bir sürü boş araştırmalardan kurtararak, tüm güçlüklerden ve karşı çıkışlardan iyice arındırmaya izin verebilirdi. Bu demek midir ki, o bir sürü aptallıklara aldırış etmeden bu öz kardeşin ruh büyüklüğü ile övünmek için muhalife sağlam bir dirençle karşı çıkmıştır? Canlı uslamlamadan yoksun olmakla birlikte, Antik Çağ'ın bıraktığı paslı parçaları acıklı bir halde ele alarak, fizikten çok matematik bilimi sayesinde temizlemedi mi, uç uca ekleyip birbirine yapıştırmadı mı? Daha önce gülünç bulunan, küçümsenen, kovulan bir tez yeniden sağlığına kavuşarak saygınlık kazanmadı mı? Aksi tezden daha gerçek görünmedi mi? Çok güvenli bir şekilde kurama ve hesaplara uymadı mı? Örneğin yalnız yanlışlıklara karşı direnmek için değil, ayrıca bunları yenmek, ortadan kaldırmak, kökünden sökmeye de izin verecek olanaklardan yoksun olan bu Alman bilgini, kesin olarak ortaya çıkan sonucu açıkça algıladı ve açıkladı: Biz yerküreyi evrene göre hareket ediyor diye kabul etmeliyiz, yoksa söylendiği gibi, bir bölümü bizim dünyadan daha görkemli ve daha büyük olan gök cisimlerine yerin temel ve dönme merkezi olduğunu değil – doğaya ve mantıksal düşünüşe karşı yüksek sesle karşı çıkanlar, bizim kürenin hareket halinde olduğunu açıkça görebilirler. Bu andan itibaren, böyle bir bilginin engin yapıtını unutmaya terk etmek için insan nasıl kaba ve saygısız olabilir? Kaç yüzyıldır körlerin, kötülerin, kendini beğenmişlerin, kıskanç bilisizlerin karanlık mağaralarına gömülmüş olan, ama tanrıların, antik güneşin ve gerçek felsefenin dönüşü olarak bir tan ağarması gibi belirttiği bu bilgin nasıl unutulur? Sadece neleri gerçekleştirebileceğini göz önüne alarak, bu bilgin nasıl olur da, kendi konuşmalarıyla, kendi davranışlarıyla, kaba ve iğrenç bilisiz bir sürü insanla bir tutulur? Böyle bir insan, elverişli durumların yükselmeye ve tanrısal anlayışın yanında sadık hizmetçiler düzeyine yükselmeye izin verenlerin yanına nasıl konulmaz?

Acaba şimdi Nolalı ne diyecek? Bana yakın olduğu kadar, benim de onun olabileceği bahanesi altında, onu övmeye girişmemi yersiz mi bulacak? İçinde bulunduğumuz durumda eleştiri elbette akla uygun olmayabilir, ama kimi durumlarda övgü yalnızca uygun düşmekle kalmaz, ayrıca gerekli de olur – şu duru ve bilgin şair Tansillo'nun(*) yerinde söylediği gibi:

"Yürekten dilediğimizde onurlu olmayı,
Uygun düşmez insanın kendinden söz etmesi:
Eğer yürek çekiniyorsa ve iç çekiyorsa,
Dil pek güven vermez insana.
Ama halkın sevgisini aramak,
Bir göreve dönüşür:
Eleştiriye yanıt vermek isteyenlere,
Ya da başkalarına bağlanmak isteyenlere."

Ya da kendini ululayan birisine, yakından ya da uzaktan benzeyen bir durumda hoşgörü göstermeyecek kadar kaşlarım çatmalı mı? Ama kendini ululama, kimi kez yapılanlardan ya da yapılmış sayılanlardan ayrılamaz. Acaba Apelle'yi(*) kınamak mı gerekir? Çünkü o kendi yapıtını –resimlerini– sergilerken, ilgili insanlara bunun kendi yapıtı olduğunu belirtiyor. Ya da bir kimse Phidias'ın(*) yapıtı üzerine bilgi edinmek istediğinde, o da görkemli bir heykelin ustası olarak kendini gösterdiği zaman, onu kınamak mı gerekir?

Öyleyse, kendi görüşlerimizi aydınlatmak ve önemini kavratmak için, kendi vardığım sonucu size sunuyorum – bunun temeli, gecikmeden ve güçlük çıkarmadan açıkça ortaya çıkacak: Tiphys,(*) Antik Çağ'da ilk gemiye kılavuzluk ettiği ve Arganotlara denizi aşmaları için yol gösterdiği için çok övülmelidir:

Audax nimium, qui freta primus
Rate tam fragili perfida rupit,

Terrasque suas post terga videns,
Animam levibus credidit auris;[1]

ya da çok eski bir kehaneti gerçekleştirdiği için günümüzde Colombo(*) övülerek göklere çıkarılır:

Venient annis
Saecula seris, quibus Oceanus
Vincula rerum laxet, et ingens
Pateat tellus, Tiphysque novos
Detegat orbes, nec sit terris
Ultima Thule;[2]

O zaman, gökyüzünü gösterecek olanakları ortaya koyan, yıldızların çevresini dolanacak ve gökyüzünün içbükey yüzünü kendi gerisinde bırakacak olanakları ortaya koyan bir insan için ne demeli? Tiphysler, başkalarının barışını bozacak, halkların meleklerinin ırzına geçecek, doğanın öngörüsüyle seçmiş olduğunu birbiriyle karıştıracak, ticaret işleriyle dünyanın kötülüklerini iki kata çıkaracak, bir kuşaktan ötekine aktarılacak kötülük zincirini yaratacak, daha önce hiç görülmemiş çılgınca şiddetleri yayacak, henüz bakire olan topraklar üzerine benzeri görülmemiş kargaşalık tohumları ekecek ve sonunda bunları en iyi sayacak olanakları keşfettiler. Bunlar zorbalığın ve cinayetin tadını, araçlarını ve yöntemlerini yenilediler; öyle ki, gün elecek, şeylerin kararsızlığı ve gücüyle yanlış yetişmiş in-

(1) "Kırılgan bir kayık üzerine tehlikeli dalgaları ilk kez yaran, doğduğu toprakların arkasında hızla uzaklaştığını gören ve kendi canını kaprisli rüzgârların insafına bırakan insan, çok yürekliydi."

Seneca, *Medea*, VV

(2) "Sayıları bilinen yıllar sonra, bir zaman olacak, dünyanın engellerini Okyanus açacak ve orada engin topraklar bulunacak; Tiphys yeni bir dünyayı ortaya çıkaracak ve o zaman Thule,(*) artık ülkelerin gerisinde olmayacak."

Seneca, *Medea*, VV

sanlar, öylesine zararlı bu buluşları –artırarak– verimli durumlara getirecek bilgi ve olanaklara yeterince sahip olacaklardır.

"Bizim babalarımız, tüm hilelerden iyice uzak masum zamanlarda yaşadılar. Her biri kendi öz ülkelerini sınırlayan kıyılarla gönül rahatlığı içinde yetindiler. Zenginliği az, ama yalnız kendi ülkelerinin ürünlerinden başka hazineleri tanımadan, kendi atalarının topraklarında yaşlandılar. Ama evrenin öylesine akıllı yasalarını ve kendi kıyılarından akıllıca ayrılmalarını, Teselya çamından yapılmış geminin yaklaşması ortadan kaldırdı. Bu gemi, denizi kendi kürek vuruşlarıyla ve kendi gizemli yapısıyla bizim bir korkumuz olmaya zorluyordu."

Seneca, *Medea*, VV

Nolalı, tam karşıt bir görünüş içinde, çalkantılı bir havanın dar hapsine kapatılmış ve sonsuzluk içinde azıcık kıpırdayan yıldızları büyük güçlüklerle seyrederek insan aklını ve bilgiyi özgür bıraktı. Örtüyü kaldırmak için bulutların içinde uçarken kanatları koparılarak engellenince, yukarılarda gerçekten neler olup bittiğini gözleyemezdi, ne de yerin çirkefinden ve mağaralarından çıkan ve kendini gökten inen Merkürlere ve Apollonlara vermek için birçok sahte yüze bürünen şimerlerden[1] kurtarabildi: Bunların dünyayı dolduran sayısız çılgınlıkları, kalabalıkları ve sapıklıkları, birer erdem, tanrısal ide ve sayısız sağlam ilkeler gibi sunuldu; – aynı zamanda, bizim atalarımıza kendi tanrısal niteliğini ve kahramanlığını veren bu

(1) Şimer -*chimère* –: Mitolojik canavarlar. (ç.n.)

aklın ışığını söndürerek. sofistlerin ve kara cahillerin koyu karanlıklarını getirdi.

Onun (Nolalı'nın) kulağına durmadan içerden fısıldayan tanrısal anlığa insan aklı, kendi güçsüzlüğü içinde sızlanarak ve uzun bir kulluk dönemini geride bırakarak, duruluk içinde şu sızlanmayla ancak yanıt veriyor:

"Öyleyse kim, Ermiş Meryem, benim yitirmiş olduğum aklı göklerden bana geri getirecek?"

İşte o zaman, havayı aşan, göğü geçen, yıldızları dolaşan, dünyanın sınırlarının ötesine geçen ve boş matematiksel hesaplarla ya da kör ve bayağı bir filozofça varlığı ileri sürülen düşsel gök tabakalarının –birinci, sekizinci, onuncu ya da daha çok– duvarlarını dağıtan bir adam ortaya çıkıyor: Duyular ve akılla tam bir uyum içinde, işte bu adam kendi yetkinliğinin anahtarlarıyla, bizim içine girebileceğimiz gerçeğin kapılarını araştırarak bize açıyor. Örtülerin sardığı doğayı, önümüze çıplak koyuyor. Köstebeklere göz veriyor; her yandan çevrilmiş aynalarla kendi öz imajına bakması için, karşıdan bakma yeteneğinde olmayan körlere ışık veriyor. Birbirine dolaşmış anlamları ne bilen, ne de çözmeyi göze alan dilsizlere dil veriyor. Kötücül ve ölümlü bedenlere aklıyla giremeyen topalları sağaltıyor. Güneşi, ayı ve sayılabilen diğer yıldızları, kendi evindeymiş gibi insanlara içli dışlı yapıyor. Uzaklarda gördüğümüz ya da yakınında ve dayanışma içinde olduğumuz gök cisimleri arasında benzerlikler kuruyor, ayrımlarını gösteriyor ve nasıl daha büyük ya da daha korkunç olduklarını belirtiyor. Bizi sırtında taşıyan ve göğsünden uzaklaştıktan sonra, her zaman oraya geri döndüğümüz ve bizi besleyen tanrısal anne üzerine gözlerimizi açmaya zorlayarak, onda cansız ve ölü bir cisim görmemizi yasaklıyor.

Böylece ay ya da diğer yıldızlar üzerinde, bizimkinden çok ayrı olmayan bir yerleşim olmadığını öğrendiğimiz gibi, belki de bizimkinden daha kötü olmadığını da öğreniyoruz. Bizim-

kiyle aynı nitelikleri sunan diğer göksel cisimlerin varlığı da aynı zamanda olasıdır, hatta daha üstün niteliklerde de olabilirler ve barındırdığı hayvanlar oralara daha iyi uyum sağlamış olabilirler. Demek ki sayısız yıldızları, gök cisimlerini ve tanrısallıkları tanıyoruz; bunlar ilk nedenin, evrenselin, sonsuzun ve ölümsüzün yüz binlerce gizemini paylaşıyorlar. İşte aklımızı köstekleyen hareketli dokuzuncu ve sekizinci düşsel motordan bizi kurtardığı gibi, onuncusundan da kurtarıyor. Artık biliyoruz: Eterle dolu sonsuz bir tek bölge olan gök var; orada ışıklı ve görkemli ocaklar, sürekli ve yeniden ortaya çıkan yaşam yararına birbirlerine olan uzaklıkları koruyorlar. Bu alevli gök cisimleri, Tanrı'mn eşsiz elçileridir, onun görkeminin ve ününün habercileridir.

Böylece sonsuz nedenin, sonsuz sonucunu, belirgin sonsuzluğun gerçek ve canlı izini ortaya çıkarmaya gidiyoruz. Ve tanrısallığı kendi dışımızda aramamak gerektiğini açıkça söylemeliyiz, çünkü o bizim yanımızdadır ya da daha doğrusu, bizim içimizin derinliklerindedir, o bize bizden daha yakındır

Benzer şekilde, diğer dünyalarda oturanlar, onu (Tanrı'yı) bizde aramamalıdır, çünkü o onların kaldığı yerde ve kendilerindedir (ay bizim için nasıl bir gökse, biz de ay için bir gökten daha öte bir şey değiliz). Belki ayrıca, Tansillo'nun şaka yollu söylediği sözlere daha büyük bir anlam vermeliyiz:

"Eğer yakındakini sevmiyorsanız,
Nasıl hoşlanırsınız uzaktakinden?
Başkalarının elleri arasında
Her zaman gördüklerimize göz dikmek için
Kendi sahibi olduğumuzu artık iterken,
Deva bulmaz bir yanlışlık yapıyoruz.
Tıpkı hepten yitirilen,
Bir yansımanın sevdalısı gibi;
Ya da kendi avının gölgesini izlerken
Boğulan av köpeği gibi.

Öyleyse bırakın gölgeyi, sevin gerçeği,
Ama kurban etmeden zamanı.
Oysa ben en güzel bir günün düşünü kuruyorum;
Kendi huzurum ve mutluluğum için,
Sevinci şimdide arıyor,
Umudu geleceğe bırakıyorum
İşte çift zevki elde etmenin
Tek yolu bu."

Sözün kısası, kendi yalnızlığına karşın, bu yalnız adam, sonunda genel bilisizlik üzerinde zafer kazanarak, savaşı kazanabilecek ve kazanacaktır. Ne bir sürü körün ve sağırın tanıklığı, ne yeminler ve boş sözler sorunu çözecektir; sonunda kendini benimsetecek iyi hazırlanmış bir düşüncenin gücü sorunu çözecektir. Çünkü bir sürü kör, bir tek görene eşit olamayacağı gibi, bir yığın aptal da, bir tek akıllıya eşit olamaz.

Prudenzio –

Rebus et in censu si non est quod fuit ante,
Fac vivas contentus eo, quod tempora praebent.
Juidicium populi nunquam contempseris unus,
Ne nulli placeas, dum vis comtemnere multos.(1)

Teofilo – Masada oturmak, görgü kuralları ya da dürüst insanlar arasında konuşma söz konusu olduğu zaman, dikkatli ol, ama gerçeği tanımak ve düşünceyi ayarlamak söz konusu olduğu zaman, aynı bilginin söyletmek istediği gibi, bunlar sözün dışındadır:

Disce, sed a doctis; indoctos ipse doceto.(2)

---

(1) "Eğer işlerin ve servetin artık eskisi gibi değilse, o zaman günler sana neyi sunuyorsa, onunla yetin. Yığınları küçümsemek isterken, kimsenin hoşuna gitmemek pahasına, tek başına halkın görüşlerine boş vermekten uzak dur."

Disticha Catonis III

(2) "Öğretilmesi gerekenler, bilginlerdir; bilisizler, onları yetiştiriniz."

Disticha Catonis

Çok sayıda insanın hizmetinde bir öğreti söz konusu olduğu zaman, senin söylediklerin de anlamsız değil, ama senin tavsiyen yalnız yığın için geçerli. Böyle bir yükü sırtlayacak olan, ilk gelen kimse değildir; bunu Nolalı gibi taşıyabilmek gerekir; ya da hiç değilse Kopernik gibi, çok fazla güçlüklerle karşılaşmadan amaca doğru yaklaştırmalıdır. Ayrıca, bu gerçeği elinde bulunduranlar, eğer dendiği gibi, şiddetle azarlanmak istemiyorlarsa, bir şeyin değerini bilmelidirler ve bilisizlerin sıradan aptallığını ve gözüpekliğini, herhangi bir kimseye iletmekten uzak durmalıdırlar. Bizim eğitebileceğimiz bilisizler, bizim aydınlatabileceğimiz körler, doğal yetersizliğe ya da zekâ ve disiplin eksikliğine verilecek bir körlük değildir, ama bir algılama ve düşünüş yetersizliğidir: Böyle bir durumda onlarda eksik olan yetenek değil, yalnız edimdir. Bir tür kıskançlık ile itilenler, bunları yetiştirirmiş gibi yaparak, gurur ve öfkeyle karşı çıkmak için yeterince kötülüğe ve kara ruha sahiptirler: Başkalarının gözlerinde küçük ya da büyük bilgin olanlar, kendi gözlerinde iyi değildirler ve kendilerinin yoksun olduğu bir bilgiyi, gözüpek birisi kanıtladığı zaman, bundan acı çekerler. Bunların öfkeden kudurduklarını görürsünüz.

Frulla – Böyle iki bilginin –iki barbarın– yeniden sözünü edeceğiz: Yanıt ve kanıt azlığından dolayı, işte onlardan birisi, yerinden fırladı ve kesip atmak için salladığı yumruklar kadar, Erasmus'tan(*) bildiği güzel sözleri de savurdu:

"*Quid?* –diye bağırdı– *nonne Antyciram navigas? Tu ille philosophorum protoplastes qui nec Ptolomaeo, nec tot tantorumque philosophorum et astronomorum maiestati quippiam concedis? Tu ne nodum in scirpo quaerritas?*"(1) Ve diğer benzer sözleri, hamalların eşeklerinin semerini ölçmekte kullandıkları ve kamış adı verilen iki çubukla onun iki kulağına dürtmeliydi.

(1) "Ne? Yönünü Anticyre'e mi çevirdin? Bir yığın büyük filozof ve gökbilgini gibi, Büyük Ptolemaios'a pek önem vermeyen filozoflardan ilki olduğuna mı inanıyorsun? Küçük hayvanı boşuna arıyorsun! (Güçlüğü yanlış yerde arıyorsun!)"
Not: Geminin yönünü Anticyras'a çevirmek, çılgınlık belirtisi göstermek.

Teofilo – Bu anlatıyı bir an için burada bırakalım. Çünkü bir takım saf deliler, aydınlığın kendilerini bozacağından korkuyorlar ve daha önce öğrenmiş oldukları yanılgıların karanlığında inatla direniyorlar. Ve sonra, iyi ruhlar var, mutlu yetenekleriyle dünyaya gelmiş ruhlar; bunlar kendileri için gösterilen çabaları her zaman onurlandırıyorlar: Bunların yargıları gözüpek değildir, anlıkları özgürdür, görüşleri açıktır; eğer gök onları buluşçu yapmadıysa, en azından saygın araştırmacı, inceleyici, gerçeğin yargıcı ve tanığı yapmıştır. Nolalı sevgisini ve onamını onlardan alıyor ve onlardan alacaktır. İşte bir tartışmada onunla anlaşılacak ve izlenecek soylu ruhlar bunlardır. Çünkü bu gibi konularda ona karşı çıkmaya layık olmak için, –eğer ona tam bir onay verilmiyorsa–, onun geliştirmiş olduğu temel noktaların çoğunu en azından benimsemek gerekir; ve gerçeklik tanınmayınca, gerçeğe yakın olan benimsenmeli.

Prudenzio – Nasıl isterseniz, ama bana gelince, ben kendimi Eskiler'in görüşlerinden uzak tutmayı düşünmüyorum. Çünkü bilge kişinin dediği gibi, bilgi ve us, Antik Çağ'dadır.

Teofilo – Ve ayırt etme yetisi büyük çağdadır, diye ekledi. Eğer söylediklerinizi iyi anlamış iseniz, öncüllerinizden, söylediklerinizin tersinin anlaşıldığını göreceksiniz. Demek istediğim, çağ bakımından biz, bizim öncülerimize göre daha yaşlı ve daha ilerdeyiz. En azından, bizi uğraştıran kimi sorunlarda olduğu gibi. Gökbilimi rönesansından az sonra yaşamış olan Eudoxeus, Büyük İskender'den(*) sonra otuz yıl daha yaşamış olan Callipos'a göre daha olgunca yargılara sahip değildi, çünkü ikincisi, yıllarla birlikte gözlemlerini de biriktirmişti. Benzer nedenle Hipparcos, Callipos'tan(*) daha çok biliyor olmalı, çünkü o İskender'in ölümünden sonra, yüz doksan altı yıl daha yaşadı. Romalı geometrici Menelaos,(*) İskender yok olduktan sonra, gökte daha yüz altmış iki yıl hareketlerin değiştiğini görerek, Hipparcos'tan daha geniş bilgiye sahip oldu; buna inanmak için haklı nedenler var. Ondan bin iki yüz iki yıl sonra yaşayan Mehmet Aracensis (al-Battani),(*) daha çok bilgiye

sahip olmalıdır. Bu aynı tarihten bin sekiz yüz kırk dokuz yıl sonra Kopernik daha çoğunu gördü. Şurası bir gerçek ki, bunlardan kimisi, kendisinden önce yaşayanlara göre daha yüksek bir kavrayışa sahip olmadı ve bizim çağdaşlarımızın çokluğu, tüm kavrayışını yitirdi: Bunun nedeni, ne birincilerin ikincilerin yıllarını yaşamış olması, ne de ikinciler birincilerin. İşin en kötüsü, kendi yaşadıkları yılların ölü yıllar olması.

Prudenzio – Güzel söylediniz ve olayı kendinize göre anlattınız; ben bir Antik Çağ dostuyum. Düşüncelerinize ve aykırı görüşlerinize karşın, bu denli bilge insanların, sizin ve yenilik dostlarının sandığı kadar bilisiz olduklarım sanmıyorum.

Teofilo – Öyle olsun, üstat Prudenzio; kendinize ait saydığınız bu ide, eski olduğu ölçüde doğrudur, ama yeni olunca, her halde yanlıştır. Sizin kafanıza uygun olan bu felsefeden önce, bizim kafamıza uygun olan birisi vardı: Kaldeliler'in, Mısırlılar'ın, Zerdüşt büyücülerinin, Orfizmin, Pythagorasçılar'ın ve bellekleri kökene kadar giden diğerlerinin. Bu kadar filozoflara, boş oldukları kadar saçma olan mantıkçılar ve matematikçiler karşı çıktılar ve bunlar gerçeğe, Antik Çağ'ın düşmanları kadar yabancıydılar. Öyleyse eskiyi ve yeniyi anmaktan vazgeçelim, çünkü sizin sevgili Aristoteles'in yerinde belirttiği gibi, hiç yeni olmayan eski olduğu gibi, hiç eski olmayan yeni de yok.

Frulla – Söz sırası bende, yoksa çatlayıp patlayacağım! Üstat Prudenzio'ya seslenirken, "sizin sevgili Aristoteles" dediniz. Aristoteles onun için ne anlamda değerlidir, demek istediğim, hangi anlamda Prudenzio bir Aristotelesçi'dir? (Lütfen, parantez açmak tarzında küçük bir geriye dönüş yapalım) Bu iş, Napoli Piskoposu'nun kapısında dilenen iki dilencinin durumuna benziyor; bunlardan birisi papa yandaşıydı, ötekisi, Alman imparatorunun yandaşı: Hemen aralarında bir sopalı kavga çıktı; eğer bunları ayıran olmasaydı, işin sonu nereye varırdı, bilmiyorum.

Efendi bir insan bunlara yaklaşıyor ve soruyor: "Buraya gelin, zavallı serseriler: Papacı ne demek, Almancı ne demek?"

Birincisi, doğrusunu isterseniz, hiçbir açıklama yapamıyor ve susup duruyor. Öteki şu açıklamayı yapıyor: "Sayın bayım, benim efendim Alman imparatorundan yana." İşte Aristoteles'in peşinden gidenler de bunlara benzer: Hemen tepeleri atıyor, şiddete kapılıyorlar, tutuşuyorlar. Aristoteles'in öğretisini savunmak istiyorlar, ama onu sevmeyenlere diş biliyorlar. Aristoteles'in kitaplarının adının bile ne anlama geldiğini bilmeden, onun için yaşamak ve ölmek istiyorlar. İster misiniz bu yiğitlerden birisini size göstereyim? İşte kendisiyle konuştuğunuz adam: Siz ona "sizin sevgili Aristoteles"iniz dediniz ve peşinden hep eklediniz: *Aristoteles noster, Peripateticorum princeps,* ya da *Plato noster, et ultra.*(1)

Prudenzio – Siz benim pek önemsemediğim bir kimsesiniz, sizin değerlendirmenizi hiç beğenmiyorum.

Teofilo – Lütfen, konuşmamızı kesintiye uğratmaktan vazgeçiniz.

Smitho – Sız durmayınız, Teofilo Efendi.

Teofilo – Sizin sevgili Aristoteles, diyordum, görüşlerin ve çeşitli etkilerin, tüm şeylerle aynı değişimleri tanıdığına işaret ediyordu. Örneğin, filozofları eskiliklerine göre değerlendirmek, günün mü geceden önce geldiğine, yoksa gecenin mi günden önce geldiğine karar vermek gibidir. Demek aklımızda tutmamız gereken ve düşünmeye değer olan şey, acaba bizim gün ışığında olup olmadığımızı, gerçeğin güneşinin ufukta yükselip yükselmediğini ya da bizim hasmımız olan kişilerin ufkunda yükselip yükselmediğini bilmektir. Acaba karanlıklarda olan biz miyiz, yoksa onlar mı? Ve son olarak öğrenilmesi gereken şey, eski filozofları yenileştirirken, geceye son veren bir şafakta mı, yoksa günü bitiren bir akşam karanlığında mı yaşayıp yaşamadığımızdır. Sırasıyla her iki tür düşünceyi de üreten kuşağı kısa yoldan inceleyerek, bu noktayı açıklığa kavuşturmak güç olmaz.

(1) "Bizim sevgili Aristoteles, Aristotelesçiler'in birincisi," ya da "Bizim sevgili Platon ve diğerleri."

Buna göre, onları birbirinden ayıran ayrımı görelim. Bir yandan, ılımlı bir mizaca sahip, kendini tıp bilimine vermiş, düşünerek bir yargıya varma yeteneğine sahip, tanrısal konularda özel olarak uzman, büyüde mucize düzeyinde etkili, boş inançlara karşı kuşkulu, yasalara saygılı, ahlaksal bakımdan kınanacak yanları bulunmayan, tanrıbilimde kusursuz, her bakımdan kahraman insanlar: bunların yaşayakalmalarına, fiziksel kusurlara karşı direnmelerine, buluşlarının derinliğine, teşhislerdeki başarılarına, kullandıkları maddelerin dönüşümlerine, halkları arasında hüküm süren barışa, verdikleri sözün bozulmazlığına, işlerindeki adalete, içinde koruyucu bir anlayışla yaşadıkları aile ilişkilerine, olağanüstü buluşlarının izlerine tanık oluyoruz. Öte yandan, herhangi bir kimsenin yargısına bıraktığım ve düşünme yeteneğinde olan bunların karşıtları var.

Smitho – Ve peki, eğer bizim çağdaşlarımız arasında, çoğunluk tersini düşünüyorsa, özellikle öğreti konusunda?

Teofilo – Bunda şaşılacak hiçbir şey yok, çünkü her zaman olduğu gibi, daha az anlayanlar, daha çok bildiklerini sanıyorlar ve deli olanların hepsi, her şeyi bildiklerini sanıyor.

Smitho – Söyler misin, tüm bu insanları nasıl düzelteceğiz?

Frulla – Kafalarını koparıp yerine bir başka kafa dikerek.

Teofilo – Başka bir uslamlama seçerek koparmak, yani bildiklerini sandıkları bu inancı sökerek Kavrayışlı ve ikna edici düşüncelerle onların aptalca kanılarını anlayacakları düzeyde elden geldiğince yerinden sökerek. Her şeyden önce bunları eğitmek isteyenler, yetenekleri ve kafalarının nitelikleriyle güvence altına alınmış olacaklar. Pythagorasçı ve bizim okulun âdetlerine göre, tüm felsefe derslerini öğrenmeden önce, bunlara soru sorma ve tartışma hakkım vermemek. Çünkü eğer öğreti kendi başına eksiksiz olursa ve onlar iyice anlarsa, o zaman bu öğreti tüm kuşkuları kovar ve tüm çelişkileri ortadan kaldırır. Arınmış bir kafa gelip kendini tamtacak mı? O zaman böyle birisi, neyin eklenebileceğini, neyin atılacağını, düzeltileceğini ve değiştirileceğini görebilir. O zaman böyle ilke-

leri ve sonuçları, bunları zıt olan başka ilkelerle ve sonuçlarla karşılaştırabilir; böylece akla uygun bir yoldan onaylar ya da onaylamaz; sorar ve yanıtlar; –söz konusu ister sanat olsun, ister bilim– bu olmadan, uygun bir düzene göre ve usa yatkın bir şekilde kuşkuları ve soruları dile getirmeyi öğrenmek olası değildir. Eğer önceden konu üzerinde bilgi sahibi olunmazsa, iyi bir araştırmacı ya da yargıç olunamaz. Yapıyı oluşturan öğelerin yetkinliğe varması için öğreti, sağlam ve iyi yerleşmiş ilkelerden ve temellerden başlayarak derece derece yükselirken, okuyucu sessizce beklemelidir ve her şeyi anlamadığı, öğrenmediği sürece, öğretinin tüm güçlükleri yeneceğinden emin olmalıdır. Kuşkucular ve Pyrrhonienler,[1] başka yönteme başvururlar ve hiçbir şeyin tanınamayacağını, hiçbir zaman bulamadan, hep sormak ve araştırmak gerektiğini itiraf ederler. Akla gelebilecek en büyük zaman yitimi pahasına, en açık noktaları bile tartışmak isteyen bu kafalar, daha az talihsiz değildir. Bilgin görünmek ya da şu ve bu nedenle insanların nefretini çekmek isteyenler, öğrenmekten çok öğretmek isterken, yalnızca gerçeğe karşı çıkıyorlar, ona muhalefet ediyorlar.

Smitho – Sizin sözleriniz benim kafamda kuşku uyandırıyor. Birçok üniversitede ve akademide görüldüğü gibi, tüm Aristarkhoslar'ın(*) Jüpiter'e(*) azıcık ödün vermeyen bir sürü insanı, bilgiyi kendi ellerinde tuttuklarını ve saygıdeğer olduklarını sanıyor. Bunların derslerini izlemek, var sanılan bir bilgiyi öğrenmemekten (gerçeklikten yoksun kalmaktan) başka bir şey kazandırmaz. Öyleyse bu dinleyicileri kim kazandı? Önce olumsuz bilisizlikten kurtarmak ve işte sonra kötü alışkanlıklar veren bilisizliklerin içine atmak.

Öyleyse –diğer incelemeleri ya da diğer uğraşları dahi iyi kullanmaya elverişli– olanı bana sağlamak için, zamanını harcayan ve yorulan birisi olursa, o zaman ben, diğer insanların karşı karşıya kaldığı risklere uğramamış olacağım. Aksi halde,

(1) Pyrrhon: (İÖ 365-275) ilk büyük kuşkucularlardandır; ona göre insan hiçbir zaman gerçeği bulamaz. (ç.n.)

öğretiyi öğrenmek yerine, benim kafama zararlı delilikler bulaşmış olmayacak mı? Hiçbir şey bilmeyen ben, saygınlıkla saygısızlık arasındaki, yoksullukla zenginlik arasındaki, kendini bilgin sayanlarla, bilgin sayılanlar arasındaki ayrımı nasıl bileceğim? Hepimizin bilisizlik içinde doğduğunu ve bile bile bilisizliğe inandığımızı görüyorum. Biz büyürken, kendi çevremizin disiplinini ve âdetlerini ediniyoruz; herkesin bizim kişilerimizi ve törelerimizi kınamayı dilediği gibi, biz de, bizim hasımlarımızın, bize yabancı olanların yasalarını, ritlerini, inançlarını ve âdetlerini kınamayı diliyoruz. Tüm diğer çeşitli insanların yaptığı gibi, doğal bir beslenme gereksinimi ile ve tam bir kıskançlıkla bizim diye aldıklarımızı kendi içimizde kök salmaya bırakıyoruz. Bunun yanında, bizde edinilen kolay bir alışkanlıkla, bizim inancımızın düşmanı olanları ezerek, öldürerek, yok ederek, tanrılara özveride bulunduğumuzu sanıyoruz. Ve bizim gibi davrandıkları zaman, onlar da bizim gibi inanıyorlar. Bakışlarında ölümsüz yaşamı güvence altına alan ve bu ışığı vermiş olan Tanrı'ya teşekkür ettikleri zaman, biz de onları içinde bıraktığı karanlıkta bizi bırakmadığı için, biz de onlardan geri kalmayan bir ateşlilikle ve kanışla ona teşekkür ediyoruz. Din ve inanç konusundaki bu kanılara, bilimsel kanılar da ekleniyor. Gerek beni eğitmiş olanların, anne-babamın ve eğitimcilerin seçimiyle, gerek kendi düş gücümün geçici heveslerıyle, gerek bir bilginin çevresindeki ünle ben kendim de etkilenmiş olarak, daha az bilisiz ve belki de bilgin hocanın eğitimine göre bir beygirin yararlı saydığı kendini beğenmişliği ve mutlu bilisizliği yeğleyebilirim. Peki sen bunu bilmiyor musun? Çocukluktan beri inanma alışkanlığı getirdikleri, kimi kanışların aşılanması, en açık şeylerin kavranılmasını bize yasaklamak için yeterince güce sahiptir. Benzer şekilde, bir insan zehir yutma alışkanlığına sahip olduğu zaman, artık bedenin yapısı hiçbir zarar görmemekle kalmaz, ayrıca bundan böyle zehiri kendine doğal bir gıda yapar ve tehlike panzehirden gelir. Buna göre söyler misin, bir dinleyici, senin önerilerinden çok, daha iyi

olan bir başkasının önerilerini izleme eğiliminde olduğu zaman, bir başkasını değil de, seni dinlemesi için nasıl davranırsın?

Teofilo – İnsana tanrıların kılavuzluk etmesi ve yalnızca gerçek bir kılavuz değil, ayrıca böyle bir gerçekliğe de sahip olan ve daha iyiyi seçmek için yeterince ışığa sahip bir insanla karşılaşma şansını bize gökler verir.

Smitho – Bununla birlikte, halkın yararına olmayan ve onun eşlik etmediği hiçbir yanlışlık yapmamak için, hep birlikte halkın görüşüne güveniyoruz.

Teofilo – Yaramaz bir insanın yerinde düşünceleri! İşte bu nedenle bilge ve tanrısal insanlar çok seyrek görülüyor; tanrılar böyle diledi, çünkü ortak ve genel olanlar, ne saygın, ne de değerli.

Smitho – Gerçeklik mi, ben buna seve seve inanıyorum, ama ne yazık ki çok az sayıda bilinmiştir. Yalnız çok az sayıda insanın sahip olduğunun bir değeri var. Ama ben şaşkınlık içinde bakıyorum: Çok az sayıda insanda, hatta bir tek insanda bulunan nadir değerler, yalnızca hiçbir şeye yaramamakla kalmıyor, bunlar daha kötü bir türün kötülükleri ya da delilikleri bile olabiliyorlar.

Teofilo – Öyle olsun, ama eni sonu, gerçek ve uygun olanı kalabalığın dışında aramak çok daha güvenlidir, çünkü çokluğun içinden hiçbir zaman ne saygın, ne de değerli bir şey çıkmıştır. Yetkin ve değerli şeyler, her zaman az sayıda olanların arasından çıkmıştır. Eğer bu şeyler az bulunuyorsa ve az bulunur insanlar arasında paylaşılmışsa, bunları elde edemeyen herkes tanıma şansına sahiptir. O zaman artık bilgi değil, yalnızca elde bulundurma tüm değeri taşıyacaktır.

Smitho – Konuşmaları burada bırakalım, biraz Nolalı'yı dinleyelim ve düşüncelerine saygı gösterelim. Eğer o dinlenmeye değer bulunacak kadar bir güvenceye sahip olmuşsa, az bir şey sayılmaz bu.

Teofilo – Daha fazlasını isteme. Şimdi kendi felsefesini hangi güçle sürdürdüğünü ve kendi durumunu savunduğunu

yığınların bir körlüğü ve bayağı felsefe olarak Sofistlerin yanılgılarını ortaya çıkardığını, gerçeği bulduğunu görmek sırası sizde.

Smitho – Artık akşam olduğuna göre, bu amaç için yarın aynı saatte gelelim. Nolalı'nın öğretisini ve düşüncelerini ortaya çıkaralım.

Prudenzio – *Sat prata biberunt; nam iam nox humida caelo praecipitat.*(1)

(1) "Çayırlar yeterince suya doydu, çünkü gökte nemli gece hızla iniyor." Vergilius,(*) *Aeneis*, II

İKİNCİ DİYALOG

Teofilo – Bunun üzerine Folco Grivello(*) Efendi ona döndü: "Lütfen üstat Nolalı, yerin hareket ettiğine inandıran nedenleri bana açıklayınız."

Nolalı ona verdiği yanıtta, Grivello'nun davranışlarını tanımadığı için, ona hiçbir neden sayamayacağını açıkladı. Ona nasıl anlatacağını bilemediğinden, bir heykel önünde konuşmaktan ve ölülere sesleniyor gibi olmaktan çekindi. Bunun sonucu olarak, Grivello aksi nedenleri ortaya koyarak kendini tanıtırsa, daha iyisini yapmış olurdu. Böylece bu açıklama sırasında kanıt olabilecek aydınlatmalara ve kafa gücüne göre ona çözümler verilebilir. Her zaman arzu ediyorum, diye ekledi, görünüşte kendi ilkelerini doğrulayanları bile izleyerek, onun ters yönde kalan düşüncelerinin aptallığını gösterebilmeyi. Bu gibi girişimlere kulak verecek yetenekte olanlarla karşılaşmak, ona büyük zevk verecekti. Örneğin bayağı felsefeye göre kendi felsefesinin sağlam temelleri, yanıtlama ve açıklama için en iyi bir fırsatı veriyordu.

Folco Efendi için böyle bir yanıt daha güçlüydü. "Siz bana büyük bir lütufta bulundunuz," dedi. "Önerinizi kabul ediyorum ve belki de sizin kanıtlarınıza daha büyük bir fırsat verecek olan karşıtlarınızla bir buluşmayı saptıyorum. Çarşamba sekizde; büyük perhizin ilk gününe rastlıyor. Çok sayıda kibar insanlarla ve bilgin kişilerle birlikte öğle yemeğinde olacaksınız. Yemekten sonra, çeşitli konular üzerine güzel bir tartışma başlayacak."

"Söylenen günde ve diğer benzeri fırsatlarda gelmemezlik etmeyeceğim," diye söz verdi Nolalı. "Benim dileğim anlamak ve öğrenmek olduğuna göre, beni bundan geri döndürecek ka-

dar önemli bir şey karşıma çıkmaz. Benim sizden ricam, bu tür spekülasyonlar üzerinde pek derinleşmemiş kara cahillerle beni karşılaştırmamanız." (Ve onun kuşkuları haksız da değildi, çünkü bu ilginç sorunları birlikte tartışmış olduğu bu ülkenin çok sayıdaki bilgini, ona güvenilir birer konuşmacıdan çok, sığırtmaç gibi görünmüştü).

Folco Efendi, ona verdiği yanıtta, bundan kuşku duymamasını söyledi: Çağrıya gelenlerin bilgileri kadar, görgüleri de vardı. Böylece uzlaşmaya varıldı. İşte sözleşilen gün geldi: Sanat Tanrıçaları, benim görüşlerimi destekleyiniz!

Prudenzio – *Apostrophe, pathos, invicatio, poetarum more.*(1)

Smitho – Üstat Prudenzio, yalvarırım, dinleyiniz.

Prudenzio – *Lubentissime.*(2)

Teofilo – Yemekten sonra Nolalı kibar insanlardan boşu boşuna bir haber bekledikten sonra, diğer uğraşıların kendine bu işi unutturduğunu ya da iyice başarmasını engellediğini içinden geçirdi. Daha çok kaygılara kapılmadan, gezinmek için dışarı çıktı ve birkaç İtalyan arkadaşını ziyaret etti; güneş battıktan sonra, geç saatte evine dönüyordu...

Prudenzio – Kafası parıldayan Phebus, bizim yarı-küreye sırtını dönerek, parıldayan kafasının arka tarafını aydınlatmaya gitti...

Frulla – Lütfen *magister,*(3) siz kendi bildiğinize bakınız, çünkü sizin anlatış tarzınız benim çok hoşuma gidiyor.

Prudenzio – Ah, sadece olayı bir bilmiş olsaydım!

Frulla – Öyleyse susunuz, sizi gözleyen şeytan adına.

Teofilo – Gece evine geç saatte girerken, kapısının önünde Florio Efendi(*) ile, Gwinne Hoca'yı(*) buluyor; kendisini bulmak için çok uğraşan iki ziyaretçi.

(1) "Apostrof, pathos, yardıma çağırma, şairlerin stillerinde olanlar."

(2) "Seve seve."

(3) *Magister:* Usta, hoca anlamında. Bu arada yer yer 'Messire" de bir unvan olarak kullanılıyor, alaycı yolla "bay" demek; biz kimi kez bunu "bay" ya da "efendi" sözleriyle karşılıyoruz. (ç.n.)

'Ah, lütfen, acele edelim," demişler onu görünce, "gecikmeden hemen dönelim: Sizi birçok şövalye, kibar insan ve bilgin bekliyor, bunlardan birisi sizinle aynı adı taşıyor. Tartışmaya katılanlardan birisi olmalı."

– "Öyleyse duruma göre davranmalı," dedi Nolalı. "Ben bu ana kadar tartışmanın gün ışığında geçeceğini bekliyordum, oysa ne görüyorum, tartışma mumların altında yapılacak, benim tek düş kırıklığım da bu oldu."

Gwinne Hoca, özür dileme niyetine, kimi şövalyelerin hazır olma arzusu taşıdıklarını söyledi: "Öğle yemeğine gelemeyince, akşam yemeğine geldiler."

– "Öyle olsun, haydi gidelim," dedi Nolalı, "Tanrıya yakaralım da bu karanlık gecede bize bir eşlikçi versin, çünkü yol uzun ve sokaklar pek emin değil."

Oysa biz bulunduğumuz doğru yolu izlemek yerine, Tamis'e giden daha kestirme bir yol almayı ve bizi saraya götürecek bir kayık bulmayı düşündük. Lord Beuckhurst'un(*) sarayının iskelesine geldiğimiz zaman, bağırarak *oares* (kürekçi) çağırdık: Böyle yapmakla, yolu izleyerek rahatça gelmekten daha çok zaman yitirdik ve kimi küçük işlerimizi de ayarlayamadık.

Sonunda iki kayıkçı bize uzaktan yanıt verdi; kıyıya çok sessiz bir şekilde yaklaştılar, sanki kendilerini av hayvanları bekliyordu. Nereye, niçin, nasıl ve kaç kişi gidecek diye uzun bir soru-yanıttan sonra, iskelenin son basamağına yaklaştılar. Onlardan birisi, Tatar krallığından kalma bir kayıkla uğraşırken elini Nolalı'ya uzattı. Ötekisi ise, altmış beşinde görünmekle birlikte, birincinin oğlu olabilirdi ve bizi kayığa aldı. Kayığa ne Hercules(*) binmişti, ne Eneas,(*) ne Sarza Kralı Rodomont,(*) ama:

Gemuit sub pondere cymba
Subtilis, et multam accepit limosa paludem.(1)

(1) Bu ağırlık altında inleyen iskele, parça parça bir halde; yarıklarından içeri bataklığın suları giriyor."

Vergilius, *Aeneis*, VI. VV

Müzik Nolalı'ya şunu söyletti: "Dilerim bu adam Caron[1] olmasın; çünkü kayığı *lux perpetua*'nın[2] bir benzeri gibi görünüyor. Kendinden emin olmak için, Eski Çağ'daki Nuh'un gemisiyle yarışabilir. Sanki o zamanki tufandan geriye kalmış."

Eğer bir parçasına dokunulacak olursa, diğer yanlarından da ses çıkıyordu. Küçük bir hareket, tüm kayıktan ses çıkartıyordu.

"Eğer belleğim beni yanıltmıyorsa," diye yeniden söz aldı Nolalı, "Theba'nın duvarları çınlamalıydı. Benim kanıma göre bu bir masal değildi ve müzik ritminde şarkı söyledikleri oluyordu. Eğer bana inanmıyorsanız, öyleyse bu kayığın aksanını dinleyiniz. Tahtaların bitişme yerlerinden dalgalar içeri girdiği zaman, tören müziği gibi bir ses çıkarıyor." Ve bizi bir gülme aldı, ama Tanrı bilir nasıl bir gülme.

"... Zavallı imparatorluğu görünce
Şu zalim yazgının reva gördüğü,
Yalnız Anibal gülmeye başladı
Ağıtlar ve gözyaşları arasında."

Prudenzio – *Risus sardonicus.*[3]

Teofilo – Küçümseyenlerin aşkına ızın verdiği gibi, bu tatlı uyumun çağrısına da izin vererek zamanların ve mevsimlerin bu gürültüsüne biz kendi şarkılarımızla eşlik ediyoruz.

Bay Florio, sanki eski aşklarını anımsamış gibi, şarkı söylüyordu: "Nerede bensiz benim tatlı yaşamım."

Gerisini Nolalı getiriyordu: "Gözü yaşlı Afrikalı Müslüman... ah, kadınların ruhunu değiştirirken" ve böyle sürüp gidiyordu. Kayık ve iki kırık kolu izin verdikçe, usul usul ilerliyorduk. Bu kollardan (küreklerden) birisini zaman ve ağaç

(1) Yunan mitolojisinde cehennem kayıkçısı. (ç.n.)
(2) Sürekli ışık.
(3) "Alaycı gülüş."

kurtları kemirmişti ve *festina lente*[1] hareketiyle kurşundan yapılmışa benziyordu. Diğeri iyice yükseliyor, ama suya dalmıyordu.

Prudenzio – *Optime descriptum!*[2] Bu "festina (hızlı)", kayıkçıların sırt çarpıklığını iyice betimliyor; şu 'lente (yavaş)" ise, bunların kürekleri üzerine az etkili. Tıpkı bahçeler tanrısının kötü işçileri gibi...

Teofilo – Zamana göre çok daha az yol alıyoruz ve bizim kayıkçılar ellerini çabuk tutmak yerine, kayığın başını kıyıya doğru çevirdikleri zaman, yolun ancak üçte biri olan *Temple* semtini henüz yeni geçiyorduk.

"Ne yapıyorlar?" diye sordu Nolalı; "biraz soluk almak mı istiyorlar acaba?" Daha ileriye gitmek niyetinde olmadıkları kendisine açıklandı, çünkü evleri oradaydı. İyice yalvardık, rica ettik, ama boşuna. Bu hödüklerin yüreğinde, aşağı tabakanın aşk tanrısı, okların ucunu paslandırıyordu.

Prudenzio – *Principio omni rusticorum generi hoc est a natura tributum, ut nihil vertutis amore faciant, et vix quicquam formidine poenae.*[3]

Frula – Kötücül olanlara şu özlü sözler de uygulanıyor:

Rogatus tumet,
Pulsatus rogat,
Pugnis concisus adorat.[4]

Teofilo – Sonunda bizi oraya bıraktılar; ve bız onlara paralarını ödediğimiz ve teşekkür ettiğimiz zaman, caddeyi nasıl çıkacağımızı bize söylediler. Merlin Cocaye'ye[*] Sanat Tanrıçası hizmeti gören tatlı Mafelina,[*] bana esin veriyor. Gittikle-

(1) "Festina lente": Yavaşça acele et.
(2) "Çok güzel betimleme."
(3) "Doğa, her çeşit yontulmamış insanın erdem aşkıyla hiçbir şey ve ceza korkusuyla büyük bir şey yapamayacağı ilkeler geliştirdi."
(4) "Yalvardığınızda, şişinir, dövündüğünüzde, kendi kendine yalvarır ve dayak çekene hayran olur.'

ri yol, normal bir günde, hatta şanslı bir zamanda aşılmaz bir pislik çukuruna çıkıyor. Bunun üzerine, bizden daha çok deneyimlere ve okul eğitimine sahip olan Nolalı şunları söylüyor: "Bu pis çukur içinde bir geçit görüyorum, beni izleyiniz."

Henüz sözünü bitirmemişti ki, çamurun içine girdi ve bacaklarını kurtaramaz oldu; bunun üzerine, karşılıklı olarak birbirimize yardım ettik ve bizim arafımızın yakın sonunu umut ederek içine gömüldük. Ama bir tür haksız ve zalim yazgı, onu ve bizi, bizi ve onu, bir tür kıskançlık duvarına ya da zevk ve sefa bahçesine benzeyen ve yer yer karşımıza dikilen yüksek duvarlarla son bulan çamurlu bir yola itiverdi. Üstelik bize yol gösterecek en küçük bir ışık olmadığı için, gittiğimiz yol ile, daha alacağımız yolu da birbirinden ayırt edemiyorduk. Her adımda içimizde kurtuluş umudunu taşıyarak ve çamurlu sıvıları yararak, karanlık Averne'nin[1] dibine dizlerimize kadar batıyorduk. Birbirimize ne akıl vereceğimizi ve ne diyeceğimizi bilmediğimizden, arada bir öfkeli ıslıkların, mırıldanmaların ve yere tükürmelerin kestiği sessizliğimizi koruyorduk; birimiz derin bir soluk almak için duruyor, öteki zor işitilir bir sesle söyüyordu. Ve göz hiçbir şeye yaramadığı, ayak ayağı görmeden izlediği için, büyük bir karmaşa içinde körlük körlüğe kılavuzluk ediyordu:

"Bir insan yatağında acı çekerken,
Akıp gidiyordu umursamaz saatler.
Oysa boşuna bekliyordu, bir emi, bir merhemi,
Acısını dindirecek dost sözlerini.
Ama hasta insan, çektiği acının umarsız olduğunu
Anladığı zaman,
Umutsuzluk onu yatıştırdı,
Ölmesi gerekiyordu;
Bıraktı kendine bakımı ve geri çevirdi yardımı."

(1) *Averne:* Napoli yakınlarında, kükürtlü buharlar salan bir göl. Eski çağda burası cehennemin giriş yeri diye bilinmiş. (ç.n.)

Benzer şekilde biz de, bu kadar boş girişimden sonra kendi derdimize derman bulamayınca, kendimizi umutsuzluğa bıraktık, artık düşünmeden ve kafamızı patlatmadan, çukurdan çukura kararlıca ilerledik; ırmağın dibinden gelen akıntıyla kıyılara vuran bu sıvı çamur içinde batıp çıktık.

Prudenzio – Ah! Şiirin sonu ne güzel!

Teofilo – Epicuro'nun(*) trajik körü gibi, hep birlikte ondan yana olduk:

"Kaçınılmaz yazgı, beni körce
Nereye götürürse götürsün,
Ben tek başıma gitmeliyim,
Yalnız ayaklarımın götürdüğü yere;
Senin koruyuculuğunun bana sunduğu
Acıma duygusundan vazgeçerek.

Belki bir çukur bulacağım ya da bir mağara,
Kavgalarımı bitirebileceğim koruyucu bir kaya,
Bırakarak kendimi aşağılara."

Bununla birlikte, tanrıların sayesinde (çünkü Aristoteles'in dediği gibi, *non datur infinitum in actu*),(1) daha kötü duruma düşmekten bağışlandık ve sonunda kendimizi bir bataklıkta bulduk. Kıyıları bize dar bir geçit vermiş olsa bile, ayaklarımıza hareket özgürlüğü verdiği için bize daha iyi davranıyordu. Biraz yükselen yol, biraz suyla birlikte bize saygılı davranıyor ve düşünerek boynumuzu ya da bir bacağımızı kırmak pahasına, tıpkı sarhoşlar gibi sendeleyerek kuru kayalıklar üzerinde ilerlememize izin veriyordu.

Prudenzio – *Conclusio, conclusio!*(2)

Teofilo – Sonuç olarak, *Tandem laeta arva tenemus*:(3) Ana

(1) "Eylemde son yoktur."

(2) "Sonuç, sonuç" (alınacak ders, alınacak ders).

(3) "Sonunda mutlu bir yere yerleşiyoruz"

Vergilius, *Aeneis*, VI, 744

yola çıktığımız zaman kendimizi Cennet Yolu'nda sandık. Oysa bizi bu lanet olası yere getiren çıkış noktamız, bize aşağı yukarı yirmi adım ötede, Nolalı'nın evinin de tam yanına kalıyordu.

Ah, çokbiçimli diyalektik, iç içe girmiş kuşkular, usandırıcı sofizm, aldatıcı dilbazlık, anlaşılmaz sözler, dolaşık labirentler, karar veriniz, ya da izin veriniz sizin için karar alınsın.
"Yolun çatallaştığı bu kuşkulu noktada,
Ah, ne demeli, ne yapmalıyım?
Bu son yorgunlukta."

Eve giriş çok çekiciydi: Çamur Efendi ile Bataklık Efendi bizi öyle sarmıştı ki, bacaklarımızı zorla kıpırdatıyorduk. Ayrıca, yol kuralı ve falcılık sanatı, daha çok yolculuk etmemizi bize hiç salık vermiyordu. Yıldızlar karanlık birer manto ile örtünmüştü, hava iyice karanlıktı, artık içeri girmemiz gerektiğini bize anlatıyorlardı. Zaman, uzun bir yol almaktan bizi caydırıyor, tersine, geri dönmeye zorluyordu; çevredeki durum ise bu ideye alkış tutuyordu. Bizi buraya bir tek elle iten fırsat, ters yönde gitmemiz için iki elle birden itiyordu. Son olarak yorgunluk –doğası gereği ve karışık ilkelerden dolayı bir taşın merkeze doğru yönelmesi gibi– bize aynı yolu gösteriyor, bizi sağa gitmeye zorluyordu.

Öte yandan vazgeçmek, tüm çabalarımızı, verdiğimiz sınavları ve çektiklerimizi boşa çıkarmak olacaktı. Ama içimizdeki bir ses, aldığımız bir parça yol bize bu kadar pahalıya mal olduysa da, geriye kalan yolun da yirmi beş adımdan daha fazla olmadığını söylüyordu.

Mejor es perder que mas perder.(1)

(1) "Yitirmek, daha çok yitirmekten (daha) iyidir."

Bir yandan, şövalyelerin ve soylu insanların dinleyicilerden bekledikleriyle düş kırıklığına uğramamalarının arzusu içindeydik; öte yandan, içimizi kemiren bir kuşku vardı: Böyle bir durumda, böyle bir saatte ve böyle bir koşulda bir at ya da bir kayık göndermiyorlarsa, bizim gelip gelmememize aldırış etmiyorlarsa. Bir yandan biz pek nazik olmamak ya da aşırı titiz olmak riski içindeydik; göreceğimiz saygıyı ve bize yapılan hizmeti hesapladığımız, verdiğinden çok alma alışkanlığında insanlar olduğumuz ve nezaket alışverişinde üstte kalmak isteyen kurnaz hödükler olduğumuz için kınanabilirdik.

Bir yandan, büyük çoğunluğun durumunda olduğu gibi, haklı nedenlerden dolayı tüm özürlerimiz bağışlanabilirdi. Öte yandan, Nolalı'nın özel durumu ve verdiği söz, ona kötü bir oyun oynama korkusu yüzünden, bizi yolumuzu sürdürmeye teşvik ediyordu.

Bir yandan, fırsat çıktığında dünyayı gözlemek, değerli kafaları tanımak, yeni olan kimi gerçekleri keşfetmek, bilgi zevkini beslemek, eksikliklerinin bilincinde olmak için çok arzulu olduğunu göz önüne almıyorduk. Öte yandan, ortak sıkıntı bizi oyalıyordu ve bilmem hangi ruh, yinelenmiş olmaktansa, daha gerçek kanıtları bize fısıldıyordu. Böyle bir çelişkide çözüm görevi kime düşüyordu? Bu kişisel kararda kim üstün gelebilirdi? Hangi yan haklıydı? Yazgının durağı neredeydi? Oysa ki bu yazgı, aklın aracılığı ile zekânın kapısını açıyor, içeri kayıyor, gecikmeden yolu sürdürmek için, seçme ve karar verme yeteneğine buyuruyor. *O passi graviora*(1) denecek bize: Korkak, hafif, kararsız, güçsüz insanlar...

Prudenzio – *Exaggeratio concinna!*(2)

Teofilo – Yok canım, güçlükler ne olursa olsun, bu girişim olanaksız değil. Girişimi güç yapan neden ödlekler için olmaması. Yaygın ve kolay olanlar, bayağılar ve ortak anlayışta

(1) "Ne sınavlardan geçtik biz."

Vergilius, *Aeneis* 1, 199

(2) "Abartılı güzel sözler."

olanlar içindir. Eşsiz, kahraman ve tanrısal insanlar, ölümsüzlük nişanını almak için güç yolları zorlarlar. Ayrıca yarışı bitirmek ve ödülü almak olası olmasa bile, bu denli önemli bir girişimde gücünüzü tüketmeyiniz ve son soluğunuza kadar direniniz. Övgü yalnızca yenenleri beklemiyor, ayrıca korkmadan, ödü kopmadan ölenleri de bekliyor – çünkü korkaklar, kendi yenilgilerinin ve ölümlerinin sorumluluğunu kötü yazgılarından bilirler ve kendi yetersizliklerinden ileri gelen şeyleri, başkalarına gösterirler. Onur yalnız ödüle layık olanlara değil, ama ayrıca yenilmiş olmasına karşın, yeterince iyi koşmuş olanlar için de. Ve utanç yarı yolda duran umutsuzlara. Öyleyse direnmek üstün gelsin, eğer sınav insan için tüketici ise, ödülü az değerli olmayacaktır. Değerli olan işlerin, girişimi de zordur. Mutluluk yolu dardır ve dikenlerle çevrilidir, ama Gök bizim için iyicil olabilir:

"Tanrıların babasının kendisi, tarımı zorlaştırdı,
ilk yaptığı iş, ölümlülerin zekice kaygılarını kamçılayarak
toprağı yöntemli bir yoldan eşelemek oldu.
Ve kendi imparatorluğu içinde kimsenin uyuşuk olmasına izin vermedi."

Vergilius, *Georgica,* 1

Prudenzio – Bu gelişim iyice gösterişli ve daha önemli bir konuya daha uygun gelecektir.

Frulla – Alçakgönüllü insanların ululanması prenslerin iznindedir ve bunu onlar yapabilir; değerli olanlar kabul edilir ve gerçektir. Böyle hareket etmek, büyükleri ululamaktan daha soyludur, daha çok dikkate değer (çünkü büyükler, insanların her şeylerini onlara borçlu olduklarını ve onların büyüklüğünden ileri geldiğini sanırlar) ya da üstün olan insanların üstünlüğünü sürdürmektir (çünkü adaletten ve akıldan çok, bu prensin iyiliğinden, kibarlığından ya da üstünlüğünden bilinir). Ayrıca

prensler çok değerli büyük erdem sahibi insanları ululama âdetinde değildir, çünkü saygı gösterdikleri azıcık saygın ya da hiç saygın olmayan insanlara göre, bunları minnet duymaya daha az elverişli bulurlar. Ne diyelim, akıllıca bir tutum, erdeme üstün olan bir şansı tanıma – ve onun gözde olan kör sultanı. Kuşkusuz iyi bir insanı, şu onurlu insanlardan birisini ululadıkları da olabilir, ama bir başkasına yeğlenmeyecek kadar az sıklıkla, çünkü otoritenin değere üstün geldiğini anımsatmak isterler; çünkü saygınlıklar izin verildiği ve onandığı ölçüde değerlidirler.

Oysa bir bakınız, Teofilo'nun abartılı sözleri, benzer bir açıklamadır; ve onun sözleri size ne kadar kaba gelirse gelsin, peynirli salçayı, dikeni, sivrisineği ve sineği, cevizi ya da benzeri diğer ıvır zıvır şeyleri öven eski yazarların, ya da sırığı, çubuğu, yelpazeyi, turpu, paralı askeri, mumu, yatak ısıtıcısını, inciri, silah hedefini, teleki ve benzeri değersiz ama iyi bilinen, hatta iğrendirici şeyleri öven yeni yazarların düzeyindedir.

Bununla birlikte, şimdi Gök'ün bize tam bir güvenceyle verdiği ve yüksek değer taşıyan yiğitlerle bir araya gelme zamanıdır. Peki ama, Saul'un,(*) eşekleri aramaya giderken, İsrail halkı üzerine egemen olmaya layık bulunduğunu bilmiyor musunuz? Bilmiyorsanız, Samuel'in(*) birinci kitabını açıp okuyunuz: Orada bu soylu kişinin, eşeklerin bulunmasını, kralların yağlanmasından daha önemli bulduğunu göreceksiniz. Öyle anlaşılıyor ki, eğer eşekleri bulmasaydı, krallıktan memnun kalmayacaktı. Ayrıca Samuel ona ne zaman taç giymesinden söz etse, onun yanıtı şu oluyordu: "Peki ama eşekler nerede? Eşekler, neredeler? Babam beni eşekleri aramaya gönderdi? Siz onları bulmama engel olmak mı istiyorsunuz?"

Sözün kısası, peygamber ona eşeklerin bulunduğunu bildirdiği zaman, rahatladı; artık krallık kendisinindi, bundan memnun olabilirdi; krallığın içinde eşekler de vardı ve onların değerini aşıyordu.

Gördüğünüz gibi, değersiz bir nesneyi aramak, kimi kez bir krallığın habercisi olabiliyordu; evet, Gök bize çok şeyleri

söz veriyor. Öyleyse sözlerini kesme, konuşmayı sürdür, Teofilo. Nolalı'nın giriştiği araştırmanın sonuçlarını bize söyle. Yolculuğun sonunda neler olduğunu bize anlat.

Prudenzio – *Bene est, pro bene est, prosequere, Teophilo.*(1)

Smitho – Elinizi çabuk tutunuz, çünkü yemek saati yaklaşıyor. Eve geri dönmektense, uzun ve tatsız yolculuğunuzu sürdürmeye karar verdiğiniz zaman, neler olup bittiğini birkaç sözle anlatınız.

Teofilo – Kanatlarını aç, Teofilo, düşüncelerini düzene koy ve bil ki, yeri geldiğinde senin anlatın en yüksek yere yerleşmeyebilir. Kutuplara yakın bu soğuk gökyüzü tüm yeryüzüne aydınlık bir ışık yaydığından beri yeryüzüne inmiş bu tanrısal varlığı, eşi bulunmaz bu olağanüstü kadını, burada anma fırsatı bulmayabilirsin. Bu kadınla, (kraliçe) Elizabeth'i(*) söylemek istiyorum, onun krallığının adı ve saygınlığını dünyada hiçbir krallık geçemedi. Yargılamaya, bilgeliğe, akla ve yönetim sanatına gelince, yeryüzünde krallık asası taşımış herhangi bir kimsenin ona üstün olduğunu söylemek güçtür. Sanatları tanıma, bilimsel derinlik, Avrupa'da konuşulan tüm avam ve bilge dillerini konuşma konusunda, tüm diğer prensler arasında onun tuttuğu yerin değerlendirilmesini tüm dünyaya bırakıyorum.

Buna karşılık, bizim gözümüzde çok can sıkıcı olan imajlar, bir sürü halktan olan insanlardır: Eğer diğerleri kargaşayı durdurmazsa, tüm halkın ününü soldurmak için şu bataklık yeterince pis koku yayabilir; öyle ki, bunun için İngiltere, dünyanın üstünde taşıdığı en az saygıya değer, en kaba, en hödük, en vahşi, en kötü yetişmiş halkına sahip olduğu için övünebilir. Onura ve saygınlığa layık çok sayıda İngiliz ya da yerlerine layık olan İngilizler bir yana, işte karşımıza bir başka halk çıkıyor: Bir yabancı gördükleri zaman, "Allah kahretsin!" diye bağırıyorlar ve sanki kurtlardan, ayılardan oluşmuşlar; yalağını yitirmiş domuz gibi yüzlerini asıyorlar. Olayın bizi ilgilendiren yanı, bu halkın iki ulamdan oluşmuş olması...

(1) "İyi, çok iyi, durma anlat, Teofilo."

Prudenzio – Tüm bölüm, ikiye bölünmelidir ya da kendi yarısına indirgenebilmelidir.

Teofilo – Bunlardan birisinde zanaatçılar ve küçük esnaf sıralanıyor; sende olmayan kimi marifetleri biliyorlar; örneğin surat asmak, seni gülünç duruma sokmak, alaya almak, çekiştirmek, kendi dillerinde köpek yerine koymak, ya da yabancı, ya da hain saymak – onların gözünde yabancı olmak çok namusa dokunan, çok küçük düşürücü bir durum ve ister genç olsun, ister yaşlı, ister sivil olsun, ister silahlı ya da kibar ve soylu, her çeşit zulüm yapma yetkisini ellerinde tutuyorlar. Oysa, eğer kötü bir şans eseri onlardan birisini ele geçirirseniz, ya da silahını alırsanız, o anda tüm sokağı işgal eden kaba silahlıların ortasında kendinizi buluyorsunuz: Jason'un(*) ektiği dragon dişlerinin silahlı insanlara dönüşmesi için, şairlerin sandıklarından çok daha kısa bir süreye gerek var: Bu kahraman insanlar sanki yerden çıkıyorlar, ya da daha doğrusu, kendi dükkânlarından; o anda önünde sopalardan, uzun kalın değneklerden, kargılardan, baltalardan oluşan sevimli ve saygın bir ormanın görünümü açılıyor. Kim olduğunu, nedenini, nerede ve nasıl olduğunu sormadan, kimseye sormadan bir kalabalık üstünüze doğru geliyor; ama bunlar, benzer eğilimlerle beslenen başka bir kalabalığın ortaya çıkmasıyla engellenebilirler; böylece herkes yumruk ya da sopa vuruşlarıyla her yandan yabancılara olan nefretlerini doyurabilirler. Eğer dikkatli davranmazsan, dünyayı başına yıkmaktan geri kalmazlar. Diyelim ki, bu kadar çok alçaklıktan canı yanmış bir kontun ya da dükün yakımında bulunuyorsunuz, size hiçbir yararı olmadan, yazgınızı paylaşmak için hiç duraklamazlar; kendilerini tutup bir kenarda duramazlar. Sonunda, canının ağrısını kesmek ya da ağrıyan bir yerinizi sağaltmak için berbere gittiğiniz zaman, saldırganlar kadar polislerce de çevrilmiş bulunursun: Belin ya da bacakların kırılmış olsa bile, senin birilerini vurduğunu ileri sürebilirler –sanki Mercure'ün(*) ayak kanatlarına sahip olmuşsun ya da Pegasus'un üstüne binmişsin, ya da Perseus'un(*) savaş atı-

na binmişsin, ya da Astolphe'un(*) kartal başlı bir atına binmişsin gibi ya da Madian'ın(*) devesine binmişsin gibi ya da üç Zerdüşt büyücüsünden birinin zürafasının üstünde dört nala kalkmışsın gibi– sopa yağmuru altında ilerlemeye zorlarlar, bir öküzün, bir eşeğin ya da bir katırın çiftesinden daha kötü sert yumruklarla ilerlemene yardım ederler. Seni ancak zindana attıkları zaman dururlar ve orada, *me tibi comendo.*(1)

Prudenzio – *A fulgure et tempestate, ab ira et indignatione, malitia, tentatione et furia rusticorum...*(2)

Frulla – ... *libera nos, domine.*(3)

Teofilo – Daha sonra hizmetçilerin kategorisi geliyor. Birinci sınıf insanları bir yana bırakıyorum; bunlar kibar baronların adamlarıdır; normal olarak pek uşaklık etmezler (yalnız ne var ki, bunların efendileri küstahça davranmadıkça ya da kendileri çok uşak ruhlu olmadıkça); davranışları yerindedir.

Prudenzio – İstisnasız kurallar yoktur.

Teofilo – Tüm düzeylerde kimi istisnaların olasılığını bilmiş olarak, başka türlü hizmetçilerden söz etmek istiyorum. İkinci sınıftan olanlar, sırtlarında her zaman hizmetçi forması taşırlar. Diğerleri üçüncü sınıfa aittirler: Bunların efendileri, hizmetçilerine forma giydirecek kadar büyük değildir ya da hizmetçiler forma giymeye layık değildir, ya da o kadarcık yetenekleri yoktur. Bir de dördüncü sınıftan olanlar vardır: Bunlar da hizmetçilerin hizmetçisidir, hizmetçi forması taşımadıkları halde, bu formayı taşıyanları izlerler.

Prudenzio – *Servus servorum non est malus titulus usquequaque.*(4)

Teofilo – Birinci sınıftan olanlar, yoksul ve geçim sıkıntısı içindedirler, bir lütuf elde etmek için büyük kanatların altına sığınırlar. Genelde ev değiştiremezler ve pek saygınsızlığa düş-

(1) "Kurtuluşumu sizin ellerinizin arasına bırakıyorum."

(2) "Bizi yıldırımdan ve fırtınadan, kaba insanların öfkesinden, kötülüğünden, ayartıcılığından ve yıldırımlarından..."

(3) "... bizi koru, efendimiz."

(4) "Hizmetçilerin hizmetçisi olmak hiçbir zaman alçaltıcı değildir."

meden efendilerinin evine girerler, orada yardım ve saygı görürler.

İkinci sınıftan olanlar, küçük ticaretle uğraşanlar ya da el sanatçılarıdır, ya da edebiyat çalışmaları ve benzeri etkinlikleri kendilerine bir yarar sağlamaz. Bunlar bir okuldan, bir mağazadan ya da bir dükkândan gelirler, eğer işlerinden kaçmamışlarsa, kapı dışarı edilmişlerdir. Üçüncü sınıftakiler arasında tembeller vardır, bunlar zor bir işte çalışmamak için serbest bir mesleği terk etmişlerdir; suda yaşayanlar gemilerini, karada yaşayanlar çiftlerini terk etmişlerdir. Sonuncular, dördüncü kümede toplanmışlardır; bunlar umutsuz ve karışık insanlardır: Örneğin efendileri kovmuştur, fırtınadan geri kalmışlardır, başıboş yaşıyorlardır, bir işe yaramazlar ya da işsizdirler, çalma fırsatı olmayan hırsızlardır, hapisten yeni kaçmışlardır, ya da karşılarına ilk çıkanı dolandırmaya hazırdırlar. Borsanın sütunları dibinde ya da katedralin avlusunda yaşarlar. Eğer bunlardan Paris'te arayacak olursan, saray kapısına yakın yerlerde bol bol bulabilirsin. Napoli'de San Paolo'nun merdivenlerinde; Venedik'te Rialto yakınlarında; Roma'da Campo di Flora'da.

Son üç türe ait olanlar, evlerinin efendisidir; karınlarında yiyecek bulunur; yürekleri askerdir ve tüm dünyayı küçümserler. Yoldan geçen birisi önlerinde sinmezse, savaştaki bir gemi gibi onlara bir omuz vururlar ve kendi güçlerini göstermek için oldukları yerde çevirirler ve gerektiğinde bir silahla kaçırtırlar. Eğer yolda rastladıkları bir yabancı ise, hemen kenara çekilmelidir, yoksa Caesar'ın,(*) Anibal'ın,(*) Hector'un(*) ya da bir sığırın gücünün neler yapabileceğini ona bir yoldan gösterirler.

Bu insanlar bir eşek gibi davranmakla yetinmezler, özellikle de sırtlarında çulları olduğu ve doğru bir yolda yürüdükleri zaman: Eğer kenara çekilmezsen, o hiç çekilmez, eğer onun seni pataklamasını istemiyorsan, sen onu pataklamalısın.

Su taşıyıcıları da pek ayrı davranmazlar: Eğer biraz dalgınlık yaparsan, kocaman su şişelerinin boğazını bir yerinize batırırlar.

Benzer şekilde, bira taşıyanlar da, bir köşeyi dönerken, beceriksizlikleri yüzünden size çarparlar ve taşıdıkları yükün ağırlığı bir yana, omuzlarıyla da tüm güçlerini size duyururlar. İçinde bulundukları durum, onların yükleri nedeniyle hoşgörülmelerini sağlar, çünkü insandan çok bir atın, bir eşeğin ya da katırın işini görürler. Benim canımı sıkan tüm diğerleri, akıldan pek nasibini almamış ve bu saydıklarıma göre insan biçimine bürünmüş olanlardır. Bunlar, sanki seni tanıyorlarmış ve selam vereceklermiş gibi yüzlerini yumuşatırlar, ama günaydın ya da iyi akşamlar demek yerine, hayvan gibi çarparlar. Kimi kez kaçar gibi yapanlara ya da birisinin peşinden gidiyor gibi davrananlara ya da acele bir işleri varmış gibi telaşlı olanlara kızıyorum demiştim; bunlar bir dükkânın içinden birden fırlarlar ve kızgın bir boğa gibi ya sırtınıza çarparlar ya da bir yanınıza.

Birkaç ay öncesi Citolino(*) adında bir talihsiz bey böyle bir kötü serüvenle karşılaştı: Bir sürü insanın alaylı bakışları karşısında ve hoşlarına gidecek bir şekilde bir kolu paramparça oldu; olayın peşinden bu işle ilgilenen yargıç, böyle bir yerde, böyle bir olayın geçebileceği olasılığını düşünmedi bile.

Eğer acil bir işin olmadan evinden çıkman gerekirse, kent içinde biraz yürümek hevesinden vazgeç ve kendine dikkat et. Bir kez dışarı çıkınca, haç çıkarmayı ihmal etme, üstüne sabır zırhını geçir ve sana daha büyük bir kötülük yapmamaları için, daha küçük kötülüklere hazır ol.

Peki ama niçin sızlanıyorsun, mutsuz adam? Tekmeleyen bir hayvan olduğuna mı inanıyorsun, alçak adam? *Nuhun Gemisi* adlı kitabında neler yazdığını unuttun mu Nolalı? Geminin içinde hayvanların düzenli bir şekilde sıralanmaları gerekirken ve kavgalarına son vermek zorundayken, eşek –en baştaki yerini– nerdeyse yitirmeyecek miydi? Bunun nedeni, onun çarpmaktan çok çifte atmak yeteneğinde olması değil mi? Son Yargı Günü'nde, insan türünün en soylu yanını, koyunlardan ve atlardan başka hangi hayvanlar temsil edecek? Erkek, cesur

ve gözüpek olanlardan başkası mı? Bunlar keçilerle koyunlar gibi birbirlerinden ayrılmazlar. O zaman kuzuların babası ile atların babası arasında bir seçim yapılır gibi, en korkunçları, en saldırganları ve en yırtıcıları arasında bir seçim yapılmış olacak. Öyle ki, gökteki yargılamada, birilerine verilmeyen ayrıcalıktan, ötekiler yararlanacaktır: Eğer bundan kuşkunuz varsa, o zaman gözlerinizi biraz havaya kaldırınız ve göğün işaretlerinin öncülüğünü kimin yaptığını görünüz. Güçlü boynuz vuruşuyla hangi hayvan, yılı (zamanı) bizim önümüze açar?

Prudenzio – *Önce koç, sonra boğa.*

Teofilo – Peki kim bu büyük kaptana, bu hayvan yetiştirici prense yardım etmeye layık bulundu? İki hizmetçinin ya da en güzel ikizler olan iki Ganimed'in[1] eşlik ettiği büyük sürüler dükü değilse kim? Öyleyse suya batmış bir gemi içinde bile önceliği olan bir bireyin niteliğini ve önemini ölçünüz.

Frulla – Bu insanlar ve bu hayvanlar arasında, birilerinin kafalarıyla vurmalarının, ötekilerinin kafaları ve omuzlarıyla çarpmalarının dışında bir ayrım bulunamaz. Neyse biz bu konu dışı sözleri bırakalım, bu akşam yolculuğunuz sırasında daha neler olduğuna bakalım.

Tefilo – Oysa altı efendi insan bize doğru gelirken Nolalı yirmi kadar kuvvetli yumruk yedi – özellikle üç yol kavşağında, sarayın yanında dikilen piramidin dibinde. Onlardan birisi Nolalı'yı öyle kibarca itti ki, yirmi yumruğa bedel olduğu söylenebilir. Bunların şiddetinden duvara çarpılışı da on sert yumruğa bedeldi. *Tanchi, maester* (teşekkür, efendim) dedi Nolalı: Sanırım kendisine saldırana, kalkanının sivri ucu ya da miğferinin tepesi ile vurmadığı için teşekkür ediyordu. Son vurucu darbe bu olmuştu, çünkü Ermiş Fortunio'nun yardımıyla çok geçmeden iyice çökmüş yolları, tehlikeli dönüşleri, şiddetle akan suları geçtikten, arkamızda kumla karışık çakıl taşlarını bıraktıktan sonra, çamurlu olduğu kadar yer yer yarılmış bir

(1) Ganimed: Troya prensi; kartal biçimi alan Zeus onu kaçırdı ve tanrıların içki dağıtıcısı (saki) yaptı. (ç.n.)

bataklığı aştıktan sonra, uzun ve kayalık bir dereyi yürüdükten ve kaygan yolları izledikten sonra, pürtüklü taşlar üzerinde düşe kalka yürüdükten ve bir o kadar tehlikeli kayalara çarptıktan sonra, tanrıya şükür sağ salim limana, demek istediğim kapıya vardık, elimizi dokundurur dokundurmaz, kapı açıldı. İçeri girer girmez, birinci katta karmakarışık bir insan kalabalığı, hizmetçilerin içinde dolaştığı bir yığın bulduk: Bunlar ne duruyor, ne başlarını eğerek selam veriyor, ne de azıcık saygı gösterisinde bulunuyordu –davranışları saygısızlıklarını gösteriyordu–; neyse bizim içeri girmemizi işaret ettiler. Kalabalığı aştık, yukarı çıkınca, bizi uzun süre bekledikten sonra ve artık geleceğimizden umut kesince, masaya oturduklarını anladık. Selamımızı verdik, selamımıza karşılık aldık...

Prudenzio – *Vicissim.*(1)

Teofilo – Âdetlerin gerektirdiği şeyler yerine getirildi (biraz gülünç kaçtı, çünkü birimize masanın bir ucu gösterilince, oranın onur yeri olduğunu sandı; böyle olmadığını anlayınca, başkanın yerine oturmak istedi; aradaki küçük bir ayrımla, kendisine en son sıranın verilmek istendiği nazikçe belirtildi ve o ise çok sade bir tavırla, baş köşeye oturmak istediğini belirtti). Sonunda Florio Efendi, masaya başkanlık etmek isteyen bir şövalyenin karşısına oturdu; Folco Efendi ise, onun sağına oturdu. Benle Nolalı sola; Doktor Torquato Nolalı'nın soluna, Doktor Nundinio da onun karşısına oturdu.

Tanrıya şükür, böyle törenlere uygun davranılan bir yerde, testiler ya da bardaklar elden ele, masadan masaya, yukarıdan aşağıya, sağdan sola ya da insanların işlevlerine ya da birbirlerine olan yakınlıklarına göre ve en görgüsüzlerin nezaketlerine uygun olarak dolaşırken, bana da saygınca bir yer verildi: Oyunun elebaşısı ağzından yemek kabını fırlattığında, boynunda bir yağ tabakası bırakırken, bir başkası ağzına bir parça ekmek koyarak içmeye başladı. Dördüncü kişi sakalından bir kıl düşürmeden önce, içmekte olan kimse etten bir parça aldı.

(1) Karşılıklı olarak.

Herkes bıyığına yapışmış olan yemek parçasından bir kırıntıyı ortak içkinin içine bırakarak, tam dağınıklık içinde şölenden nasibini alıyordu. Eğer birisi çıkıp –ya midesi kaldırmadığı ya da kendine önemli bir adam süsü verdiği için– içmek istemiyorduysa, dudağının izini bardağa çıkarmak için ağzına götürüyordu. Bunun kendine göre bir nedeni vardı: Davetliler nasıl aynı koyunun, aynı keçinin, aynı kuzunun, aynı domuz yavrusunun etini yemek için bir araya gelmişse, benzer şekilde, aynı etobur bir kurda dönüşmek ve yine benzer şekilde ağızlarını aynı şarap testisine dayıyorlar, aynı sülüğe dönüşüyorlardı. Bunun kanıtı, hepsinin de aynı kent içinde kardeşçe toplanmaları, aynı hastalığı taşımaları, aynı mideye, boğaza, aynı yüreğe ve ağıza sahip olmalarıydı. Bu şölenle birlikte gözlemciler için oldukça komik kimi inceliklere ve yapmacık hareketlere tanık olduk; ama olaya katılan kibar insanlar için, ya da başkalarına benzediğini sananlar, ya da nezaketsiz ve uygarlık dışı ün yapmaktan korkanlar için üzücü ve yorucuydu, çünkü kibarlık ve uygarlık burada en yetkin bir düzeyde bulunuyordu. Bununla birlikte, bu âdeti izleyenler, daha az soylu yemek görgüsüne sahip oldukları ve başka yerde görülmediği için –küçük bir topluluğun dışında–, bizim bu insanlarımızı bırakalım, tıkınsınlar. Yemekten sonra neler olduğunu yarın konuşuruz.

Smitho – Görüşmek üzere.

Frulla – Hoşça kalın.

Prudenzio – *Valete* (görüşmek üzere).

ÜÇÜNCÜ DİYALOG

Teofilo – İmdi Doktor Nundinio rahatına göre oturduktan, sırtını biraz silkeledikten sonra, ellerini masaya koyduktan ve *circum circa*'ya (tüm çevresine) bir göz attıktan sonra, dilini ağzının içinde çevirdikten ve gözlerini havaya diktikten sonra, dilinin arasından küçücük bir gülümseme gösterdikten ve bir tükürük harcadıktan sonra, sözlerine şöyle başladı...

Prudenzio – *In haec verba, in hosce prorupit sensus.*(1)

Nundinio'un Birinci Önerisi

Teofilo – "*Intelligis, domine, quae diximus?*"(2) Nolalı'nın İngilizce bilip bilmediğini öğrenmek istiyor. Bu sonuncu hayır dedi, doğruyu söyledi.

Frulla – Onun için daha iyi, çünkü aksi halde hoşa gitmeyen ve saçma sapan şeyleri anlamak zorunda kalacaktı. İnsan anlamak istemediği zaman, anlamak olasılığı içinde bulunmamak, büyük yarar sağlar. Bununla birlikte, Nolalı'nın İngilizce anladığını ben kolayca sezdim, – ama sık sık gittiği yerlerde tüm olumsuzluklardan kaçınmak ve yolda karşılaştıkları ile daha iyi felsefe konusuna dalmak için, bilmiyormuş gibi davranıyor.

Prudenzio – *Surdorum alii natura, alii physico accidente, alii rationali voluntate.*(3)

(1) "İşte ağzından çıkacak olan ilk sözcükler, ilk tümceler."
(2) Bize söyleneni anlıyor musunuz, beyim?"
(3) "Kimileri doğal olarak sağırdır, kimileri bir kaza yüzünden, ötekiler ise bile bile sağırdırlar."

Teofilo – Bu konuda ona inanmayınız, çünkü bu ülkede nerdeyse bir yıl oturmasına karşın, iki ya da üç sözcükten fazlasını konuşamıyor. Nezaketle ilgili sözcükleri biliyor, ama anlamlarını pek çıkaramıyor: bir şey söylemek istese bile, başaramıyor.

Smitho – Bizim dilimizi öğrenmek için bu ilgisizlik ne anlama geliyor?

Teofilo – Hiçbir şey onu ne zorluyor, ne teşvik ediyor, çünkü onunla görüşen seçkin insanlar ya da kibar insanların hepsi Latince, Fransızca, İspanyolca ya da İtalyanca konuşuyorlar; İngilizcenin yalnız kendi adalarında konuşulduğunun bilincinde; eğer yalnız İngilizceyi konuşacak olursa, bir vahşi yerine konulacağını biliyor.

Smitho – Bu uyarı herkes için geçerli: Yalnız iyi bir ailede dünyaya gelmiş bir İngiliz değil, nerede doğmuş olursa olsun, bir insan birden çok dili konuşmuyorsa, saygın olmaz. Kuşkusuz İtalya'da ya da Fransa'da olduğu gibi İngiltere'de de, birçok kibar insan bu durumda bulunabilir: Eğer dışarıdan gelen bir kimse ülkenin dilini bilmiyorsa, bu insanla konuşurken, anlama ve anlaşılma konusunda insan sıkıntıya düşmeden edemez.

Teofilo – Doğrusu bu durumda bulunan birçok kibar insan vardır. Bu insanların kendi iyilikleri için, daha önemlisi de bizim iyiliğimiz için onları anlamamak, hatta onlarla karşılaşmamak daha yerindedir.

Nundinio'nun İkinci Önerisi

Smitho – Doktor Nundinio sözlerini nasıl sürdürdü?

Teofilo – "Peki öyleyse size açıklayayım" –dedi, Latince olarak– "zaten bu konuyu konuşmak üzereydik: Kopernik, yerin hareket ettiği kanısında değildi, bunun için her türlü gerekçe var, çünkü bu hem olanaksızdı, hem uygun düşmüyordu.

Eğer o sekizinci gök katından çok yerin hareket ettiğini kabul ettiyse, bunun nedeni, hesaplarına uygun düşmesiydi."

Nolalı'nın açıklamasına göre, eğer Kopernik salt bu nedenle –ve başka bir neden olmaksızın– yerin hareketini onayladıysa, çünkü onun sıradan bir bilgisi vardı ve yetersizdi. Ama şurası açık ki, Kopernik'in yerin hareket ettiğini söylemek istemesiyle, hareket ettiğini söylemesi aynı şeydir, onun tüm çabası, bunu göstermekti.

Smitho – Kopernik'in hiçbir önerisini sergilemeden, onun görüşleri üzerine tam bir hafilik içinde çevrilen bu yargılar ne anlama geliyor?

Teofilo – Tümcenin Doktor Torquato'dan geldiğini bilin: Onun Kopernik üzerine tüm sayfaları çevirdiğine iyice inanmak istiyorum, ama o aklında yalnızca yazarın adını, kitabın başlığını, basımcının adını, basıldığı yeri ve yılı, defter sayısını, sayfa sayısını tuttu; dilbilgisinde de bilisiz birisi değil; kitaba bilmem hangi eşeğin ve kendini beğenmişin eklediği önsözün kimi yerlerini anlamış. Sanki özür dileyerek yazara destek olmak istemiş ya da bu kitapta diğer eşeklere biraz salata ve yemiş otlamaları için fırsat sunmuş; oruca katılmamalarından korkarak, okuyucu henüz kitabı okumaya girişmeden ve içindeki tezleri incelemeden, onları bu terimlerle uyarmış:

"Yer hareket ederken, güneşin evrenin ortasında sabit kaldığını yeni bir varsayımla geniş kitlelere duyurulması karşısında kimi bilginlerin –kimileri derken, kendini de bunların arasına katıyor– çok kızmadıklarından ve düzenlemesi oldukça yeterli ve eski olan özgür sanatlarda karışıklık yaymaya elverişli bir ilkeyi görmediklerinden kuşku duyuyorum. Ama şeyler iyice düşünülecek olursa, bizim yazarımızın kınanmayı hak etmediği anlaşılır: Çünkü o gök hareketlerinin öyküsünü incelikle ve ustalıkla derleyen astronomlara (yıldızları inceleyenlere) aittir. Eğer bu yıldızların gerçek devinimlerini ortaya çıkarmak için daha sonra onlara engel olan kimi nedenler varsa, bunların yerine kimi kurgular ve geometrik formüller ko-

nulabilir ve bu geçmiş için olduğu kadar, gelecek için de hesaplara izin verir.

Sonuç olarak, önerilerin gerçekliği yalnızca gerekli olmamakla kalmazlar, ama ayrıca inanılmayacak gibi de olurlar. Bizim yazarımızın varsayımları işte böyle değerlendirilmelidir. Venüs güneşten uzaklaşırken, bir bir yanından, bir öteki yanında kırk derecelik ya da daha fazla bir açı yaptığına inanmak ve kendi *episikli*(1) üzerinde göstereceği hareketin yol açabileceğine inanmak için optikte ve geometride ancak bilgisiz olmak gerekir.

Eğer durum böyle olsaydı, yapılan tüm deneylerden çıkan karşıt sonuçları bir insanın görmemesi için kör olması gerekirdi. Bu durumda gezegenin çapı, en yakın bulunduğu noktada, yani *en yüksek* noktasının karşısında bulunduğu zaman, *en alta* olduğu noktaya göre dört kez daha büyük, –ve gezegenin hacmi ise on altı kezden daha büyük– görünecekti.

Daha az can sıkıcı olmayan diğer varsayımlar, sessizce geçirilmiş olabilir."

Sonuç olarak sözlerini şöyle bitirdi: "Yalnız, sonuç olarak, hesapların şaşırtıcı ve hünerli bir sadeleştirilmesi, bizi böyle bir varsayımın hazinesini kullanmaya teşvik edebilir; çünkü eğer bu kurgular gerçek diye alınacak olursa, daha öncekine göre daha aptalca olan bir bilgi karşısında bulunuruz."

Gerçekte iyi bir korumacı! Gördüğünüz gibi, hesaplama, ölçü, geometri ve perspektif sanatı olmadan, ancak becerikli kaçıklar için sadece bir oyalanma bahanesi olacak bu yüksek kurama giriş için size kapıları nasıl açıyor! Bakınız, sadık bir evin efendisi rolünü oynuyor.

Yerin hareket halinde olduğunu söylemek Kopernik'e yetmiyordu. Papaya yazdığı bir mektupta, filozofların düşüncelerinin, sıradan düşüncelerden çok uzaklaştığını, bunları iz-

(1) *Epicyclus* (Yunanca *epi:* üzerinde, *kuklos:* çember), merkezi çember üzerinde bulunan küçük çember; ayın güneşe göre hareketi, buna örnek verilebilir. (ç.n.)

lemek gerektiği ve gerçeğe aykırı oldukları ölçüde, bunları caydırmanın yasal olduğunu açıkladı ve üstelik onayladı. Kendi tutumundan birçok işaretleri bile bile açıklıyor – öyle anlaşılıyor ki, sona doğru, saf matematikçilerin yanlış anladığını, ama bu felsefeyi ortak olarak anlayanları izlemek istedi, çünkü yerin devinimi varsayımı, uygun düşmeyen görünümünden dolayı hoşuna gitmemişti; bunu dile getirmek için, insanlar özgür bırakılmalıydı ve yıldız olaylarını açıklamak için daha sağlam deneyimler gerçekleştirilmeli ve çember örneklerini özgürce düşünmüş olan Eskiler'in formüllerine bakılmalıydı. Kopernik'in sürekli olarak açıklamış olduklarından ve birinci kitapta kanıtlayacaklarından kuşkulanarak, bunların tersini söyleyen partizanların kimi kanıtlarına uygun düşen yanıt verdiği sonucuna varılamaz. Bu konuda onun tutumu, yalnız varsayımlar üreten matematikçilere uymadığı gibi, ancak yerin devindiğini gösteren fizikçilere uyduğu yöndedir.

Bununla birlikte Nolalı, Kopernik'ten azıcık sonuç çıkarıyor: Ondan önce bu devinimi öğreten ve onaylayan yazarlar bulunuyor: Pythagorasçı Niketas,(*) Philolaos,(*) Pontlu Heraclides,(*) yine Pythagorasçı Ekphantes,(*) *Timaios*'ta Platon (bu onun için bir bilim konusundan çok, inanç konusu olduğu için çekingen ve kararsız bir şekilde) ve *Docta İgnorantia*'nın(1) ikinci kitabında tanrısal Nicolas de Cues (Cusanus)(*) ve diğerleri. Oysa Nolalı, kendi adına ve kendine özgü daha sağlam ilkeleri buradan çıkardı, kimi şeylerden emin olunmasına izin verdi.

Smitho – İşte bu iyi. Ama o zaman, Kopernik'in bu kapıcısı (yayıncısı), kitaba yazdığı önsözde, Venüs gezegeninin boyunun uzaklığına göre değişmesi gerektiğine inanırken, bunun gerçeğe daha yakın olduğunu söylerken, hangi kanıta dayandığını bana açıklar mısınız?

Teofilo – Bu çığırtkan deli, Kopernik'in öğretisinin kimi okurları çılgına çevireceğinden korktuğu için bunu yapıyor. Bilmiyorum acaba gerektiğinde bundan daha can sıkıcı bir ka-

(1) *Bilgince bilgisizlik*

nıtlamada bulunabilir miydi? Çünkü çok görkemli bir dil kullanmak, böyle bir görüşe varmak için optikte ve geometride ne kadar bilisiz olduğunu göstermeye yetişir. Bu hayvanın kendisinin ve hocalarının gerçek optik ve geometri bilgisinde ne kadar bilisiz olduklarını göstermek için, kafasında bu bilgilerden hangisinin bulunduğunu öğrenmek isterdim. Işıklı bir cismin (gök cisminin) yaklaşmasına ya da uzaklaşmasına göre boyunun değiştiği sonucuna nasıl varmış olduğunu öğrenmek isterdim. Ve karşılıklı olarak, böyle bir cismin yakın ya da uzak olduğu, boyunun orantılı olarak değişmesinden nasıl anlaşılır? Acaba bizim vardığımız sonuç yanlış mı diye öğrenmek isterdim: Işıklı cismin görünüş miktarından, onun ne gerçek boyu anlaşılır, ne de gerçek uzaklığı, çünkü cisimlerin boyu ve uzaklığı nasıl donuk ya da ışıklı olmasına göre değerlendirilemezse, benzer şekilde, az ışıklı, çok ışıklı ya da fazla ışıklı olmalarına göre de değerlendirilemez.

Örneğin iki mil ötedeki bir insan kafasının kitlesi görülemez, ama çok daha küçük olan bir fenerin ya da yanmakta olan başka bir nesnenin kitlesi, nerdeyse aynı büyüklükte görülebilir. Benzer şekilde, Otranto'dan arada geniş bir deniz boğazı olmasına karşın, Avellona'mn mumları da görünür. Yetmiş mil uzakta bulunan bu fenerlerin, eğer ışıkları iki katına çıkarılırsa, yüz kırk kilometrelik uzaklıktan da görülebileceğini, duyu sahibi herkes bilir. Eğer ışığın gücü üç katına çıkarılırsa, iki yüz on milden, dört katına çıkarılırsa, iki yüz seksen milden görülür. Oranve derece artırıldığı ölçüde bu düşünüş sürdürülebilir. Çünkü ışıklı cismin büyüklüğünden çok, ışığın niteliği ve şiddeti, aynı cismin çapım ve kitlesini bize gösterir. Usta optikçiler, parlak perspektif uzmanları! Eğer yüz stad uzaktaki bir ışık kaynağının, dört parmaklık bir çapa sahip olduğunu saptarsam, elli stadlık bir uzaklıkta bu çapın sekiz parmak olmasını akla uygun bulursunuz; uzaklık bunun da yarısına indiğinde, çap bunun iki katına çıkar ve en yakına gelindiğinde, gerçek boy bulunur mu?

Smitho – Öyle ki, söylemiş olduklarınız her ne kadar yanlış da olsa, Efesuslu Herakleitos'un geometrik kanıtlamasına göre yalanlanamaz, çünkü ona göre güneş, bize göründüğü kadar bir boyuta sahiptir. Diogenes Laertius'un(*) aktardığına göre bu görüşü Epikuros da paylaşır ve onun *De Natura*'sının (*Doğa Üstüne*) on birinci kitabında, ay ve diğer yıldızların, kendi anlayışına göre, bizim duyularımızla algıladığımız boyutlara tam sahip olduklarını açıklar. Çünkü, diyor, eğer boyutları uzaklığa göre değişmiş olursa, daha önemli bir nedenle renkleri de azalır. Hiç kuşkusuz, diye ekliyor, aynı uslamlamayı uzak ışıklara ve bize yakın olanlara da uygulamak gerekir.

Prudenzio – *Illud quoque epicureus Lucretius testatur quinto De natura libro:*

> *"Epikürcü Lukretius,(*) Doğa Üzerine adlı beşinci kitabında şu saptamada bulunur: 'Güneş tekerleği ve yaydığı sıcaklık, bizim duyularımıza göründüğünden ne daha büyük, ne daha küçük olabilir. Çünkü bir ocak bize ne kadar uzakta bulunursa bulunsun, bize ışığını gönderebildiği ve sıcak soluğunu bizim organımız üzerine üflediği sürece, bizi ondan ayıran uzaklık, onun alevlerinden bir şey eksiltmediği gibi, ateşlerinin boyutları da, bizim gözümüzde küçülmez. Ay için de benzer durum geçerlidir: İster kendi gidişi içinde bizi aydınlatan ışığını başka yerden almış olsun, ister yansıtmış olduğu ışığı kendi öz maddesinden almış olsun, devindiği zaman, boyu değişmez. Son olarak, burada, ether içinde görmüş olduğun parlak tüm ışıklar, parıltıları görünür olduğu sürece, parıltıları algılanır olduğu sürece, bunların çok az, çok küçük ve zayıf bir bölümünün, göründüğünden daha büyük ve daha küçük olduğu sonucuna varılabilir – çünkü bizim veryüzünde gördüğümüz ışıklar, ancak boyutlarının ve uzaklaşma derecesine göre çevrelerinin (sınırlarının) iki yönünde belli olmadan bize değişmiş görünüyor.'"*(1)

(1) Lukretius. *De la Natura* (*Doğa Üzerine*), kitap V, vv.

Teofilo – Bunu söylerken haklısınız: Geometrinin ve perspektifin yandaşları kendi bilinen ve özel uslamlamalarıyla Epikürcülere karşı boşuna mücadele ediyorlar. En delileri demiyelim de, en akıllıları, Kopernik'in kitabıyla uydınlanır. Nasıl aydınlanacaklarını görelim; örneğin Venüs'ün episiklinin çapına eşit bir uzaklıktan çıkarak, gezegenlerin ya da benzer diğer cisimlerin çaplarını hesaplama olasılığına varılır.

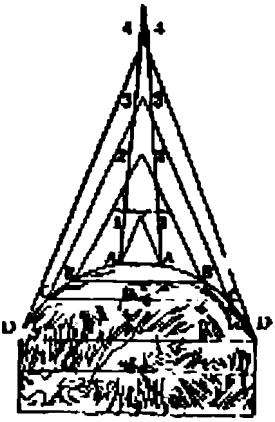
Ama daha önce, dikkatinizi başka bir noktaya çekmek isterim. Yer cisminin boyutlarını görebiliyor musunuz? Ancak yapay ufkun oluşturduklarını görebildiğimizi biliyorsunuz.

Smitho – Hiç kuşkusuz.

Teofilo – Eğer sizin için yerkürenin dışına tümüyle çıkma olasılığınız olsaydı, örneğin uzayın herhangi bir yerine, o zaman yer size daha büyük görünmez miydi?

Smitho – Bence görünmezdi, çünkü ne görüş çizgisinin güçlenmesi, ne de ufuk çapının ölçtüğü benim görsel ışığımın çakışması için bir neden vardır.

Teofilo – İyi düşünülmüş. Bununla birlikte, eğer uzaklaşma arttığı ölçüde ufkun küçüldüğüne inanmak için bir neden varsa, o zaman bu ufuk küçülmesine, daha önce görülen parçanın ötesinde bulunan belirsiz bir görünümün eşlik ettiğine dikkat ediniz. Bizim şekilde (Şekil 1) bu gösterilebilir: Burada 1-1 yapay ufku temsil eder ve yerkürenin AA yayı, ona karşılık olur; 2-2 birinci kez küçülen ufku temsil eder ve BB yayı ona karşılıktır; 3-3, üçüncü kez (evet)[1] küçülen ufku temsil eder ve CC yayı ona karşılıktır; 4-4 dördüncü kez küçülen ufku temsil ediyor ve DD

Şekil 1

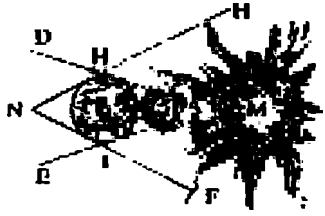
(1) Gözlem bakımından önemli olmasa da, metinde "ikinci kez"den söz edilmiyor. (ç.n.)

yayı ona denk düşüyor ve böyle sürüp gidiyor. Ufuk küçüldükçe, yayın kirişi büyür ve bu yarıküre çizgisine ve ötesine kadar sürer. Böyle bir uzaklığa ya da çevreye yerleşince, biz yeri ayın temsil ettiği aynı rastlantıyla görebiliriz. Görüş açısı daraldıkça, yayın desteklediği temel artar ve ufuktan görünene göre daha küçülür (her ne kadar ufuk yalnız özel anlamında kullanılmış olsa da, biz yine de onun adını koruyoruz).

Böylece, biz uzaklaştıkça, yarıkürenin büyüdüğünü ve ışık kaynağını daha güçlü algılıyoruz. Çap küçüldükçe, daha yoğun olma eğilimi gösteriyor. Öyle ki, eğer aydan uzaklaşacak olursak, lekeleri de giderek küçülecek ve sonunda daha küçük boylu ve tümüyle ışıklı bir ay göreceğiz.

Smitho – Ne bayağı olan, ne de önemsiz sayılabilen bir şeyi anladığımı sanıyorum. Bununla birlikte, lütfen, Herakleitos'un ve Epikuros'un görüşlerine geri dönelim: Buraya kadar bu bilime gösterilen ilginin yetersizliği nedeniyle, perspektif yandaşlarının uslamlamalarına karşı bunun dayanabileceğini söylemiştiniz. Oysa yetersizlikleri ortaya çıkarmak ve sizin buluşunuzdan hangi yararın çıkarılabileceğini görmek için, güneşin yalnız büyük olmadığını, ama aynı zamanda yerden de büyük olduğunu çok daha tanıtlayıcı bir şekilde göstermeye yarayacak kanıtlamayı görmek isterdim. Bu kanıtlamanın dayandığı ilkeye göre, daha büyük olan ışıklı cisim, daha küçük donuk bir cisim üzerine ışıklarını yayarken, bunu konik bir gölgenin temeli yapıyor ve koni onu tersten izliyor – Şekil 2'de görüldüğü gibi.

C temelinden itibaren ve HI ile sınırlanan ışıklı M cismi, N noktasına gölge konisini gönderir. Ama kendisinden daha büyük donuk bir cisimden itibaren ve daha küçük ışıklı bir cisimle oluşan konik, kendi temelini akla uygun bir şekilde oluşturabil-

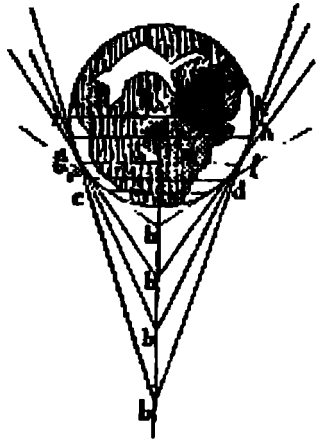
Şekil 2

mek için hiçbir uzamla karşılaşmaz; öyle anlaşılıyor ki, sonsuz bir koni biçimine dönüşür. Böylece, aynı şekil üzerinde, ışıklı A cismi, donuk C cisminden itibaren bir koni gölgesi yansıtır. İki CD ve CE çizgisi, sürekli konik bir gölge biçiminde genişleyerek, kendilerini sınırlayacak bir temel bulmadan sonsuza doğru giderler.

Bu düşünüşten, güneşin yerden daha büyük olduğu sonucuna varılabilir, çünkü bu sonuncudan (yerden), gölge konisini, Merkür küresinin çevresine kadar yansıtabilir, ama daha ötesine değil.

Bununla birlikte, eğer güneş daha küçük ışıklı bir cisim olsaydı, başka türlü düşünmek gerekirdi. Bu ışıklı cisim, daha aşağı bir tabakada bulunduğu zaman, bizim gök de aydınlanmaktansa, daha genişçe kararmış olsun, o zaman tüm yıldızların kendi ışıklarını güneşe borçlu olması sonucunu kabul etmek ya da saymak gerekir.

Teofilo – Oysa gördüğünüz gibi, daha küçük ışıklı bir cisim, daha büyük donuk bir cismin yarıdan çoğunu nasıl aydınlatıyor. Deney yoluyla elde ettiğimize dikkat ediniz. Birisi donuk (ışıksız) ve büyük, öteki küçük ve ışıklı A ve B iki cisim bulunsun. Eğer ışıklı cisim, en kısa uzaklık olan B1'e yerleştirilmişse, ilk göstereceği şekil (Şekil 3)(1) gibi olacaktır. Ve B1'in karşısında CD yayını teğetsel olarak aydınlatacaktır

Şekil 3

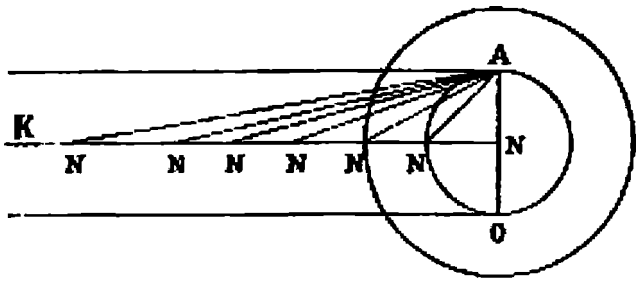
(1) Metinde harfler A, B, C gibi büyük yazılmışken, şekilde (Şekil 3), aynı harfler, b, c, d, gibi küçük harflerle gösterilmiştir. Biz bir düzeltme yapmadan olduğu gibi aktardık. (ç.n.)

Eğer daha uzağa, B2 noktasına yerleştirilecek olursa, daha büyük olan ED yayını aydınlatmış olacaktır. Daha uzak olan B3 noktasına yerleştirildiğinde, daha büyük olan GH yayını izleyecektir.

Sonuç olarak, ışıklı B cismi –ışığı tüm bu uzaklıkları aşacak kadar gücünü korumuş olsun–, giderek uzaklaşırken, yarı çemberden daha büyük bir yay çizebilir, çünkü eğer belli bir uzaklıkta, ışıklı bir cisim, bir yarı çember çizebilmişse, bu uzaklık büyüyünce, daha büyük bir yay çizmesine hiçbir şey engel olmaz. Daha fazlasını bile söyleyeceğim. Işıklı cismin, kendi çapını çok yavaşça ve güçlükle yitirdiğini varsayalım, o zaman donuk cisim – ne kadar büyük olursa olsun, kendi çapını çok kolaylıkla ve orantısız bir şekilde yitirecektir (çapı azalacaktır). Buna göre, nasıl ki artan uzaklık, küçük yay CD'nin ışık açısını, daha büyük olan EF'ye, sonra da çapı ayarlayan en büyük GH'ye geçiriyorsa, benzer şekilde, uzaklık giderek artarken, çapın ötesinde küçük yay parçalarına varacaktır ve bu, ara durumdaki donuk cismin, çapraz olarak karşıt cisimle karşılıklı görünümlerine engel olmadığı ana kadar sürecektir. Çünkü B açısı daraldıkça, çapın oluşturduğu engel (karanlık bölge), aynı çapla birlikte durmadan azalacaktır.

Sonuçta açı zorunlu olarak öyle daralmalı ki, artık söz konusu bir açı değil, bir çizgi olmalı ve bu çizgi boyunca görünür iki cisim karşılıklı dururken, arada engelleyici başka hiçbir cisim olmadan, birbirlerine görüntülerini sunabilsinler – aradaki cisim, ışıklı cisimlerin durumunda orantılarını ve çap ayrımlarını korurken, şimdi yitirmişlerdir.

Bununla birlikte, aradaki donuk cismin, daha önce dediğim gibi, kendi orantısını ve çapını ötekine göre yitirecek bir uzaklıkta bulunması gerekir: Dünya üzerinde görülebilen ve gözlenebilen de budur, çünkü dünyanın çapı, birbirine çapraz olarak karşıt bulunan iki yıldızın görünümünü engellemez; çıplak gözle bile, kürenin merkezi N'den ve çevre noktaları ANO'dan görülebilir. Bunu şekilde (Şekil 4) göstermek kolaydır:

Şekil 4

Yarıçap olarak AN, çember üzerinde bir dik açı oluşturur, ama N'nin ikinci durumunda dar bir açı yapar; N'nin üçüncü durumunda açı daha dardır. Açı, sonunda ister istemez bir açı gibi değil, bir çizgi gibi görününceye kadar küçülür. Bu da sonuçta yarı çapın ilişkisini ve ayrımlarını ortadan kaldırır. Aynı nedenle, AO çapının ayrımı (uzaklığı) da ortadan kalkar. Sonunda, kendi çaplarını hızla yitirmeyen iki ışıklı cismin birbirlerini karşılıklı olarak görmelerini engelleyen hiçbir şey kalmaz.

Smitho – Bu noktada kuşkusuz bunların benim için yeterli olduğunu açıklamalıyım; ama ilk başta söylediklerinizi beni hâlâ şaşkınlık içinde bırakıyor. Biz yerin üzerinde yükselirken, ufuk çizgisini giderek yitirirken ve dünyanın çapı da giderek küçülürken, biz bu cismi bir yıldız gibi görmez miyiz? Size göre, bizim dünyamıza benzer çok sayıda (ya da sayısız) dünya bulunduğuna göre, bu konuyu bütünlemek için, önce söylemiş olduklarınızı tamamlamanızı isterdim. Yargılarına karşı çıkmadığınız Nicolas de Cues'te şunları okuduğumu anımsıyorum; onun görüşüne göre, güneş de, tıpkı ay ve yer gibi, birbirine benzemeyen parçalardan oluşuyor. Bu yazarın demek istediğine göre, eğer güneşe dikkatle bakacak olursak, onun parlaklığının çok donuk bir ortamda ortaya çıktığını saptarız.

Teofilo – O tanrısal bir formüllendirmeyi ve düşünceyi dile getiriyor; sizin ondan yaptığınız uygulamalar, her çeşit övgü-

ye değer. Eğer belleğim beni yanıltmıyorsa, donuk cismin kendi çapını kolayca yitirdiği ölçüde, ışıklı cisim kendi çapını güçlükle yitirirken, karanlık cismin görünümünün uzaklıkla birlikte yok olduğunu ve hiçe indirgendiğini söylemiştim. Bunun tersine, aydınlanmış saydam bir cismin görünümü, ya da ışıklı tüm diğer cisimler, bir birlik oluşturma eğilimindedirler ve bu saçılmış ışıklı parçalar, bizim gözümüzde sürekli bir ışığı oluşturur.

Öyleyse ay daha çok uzaklaşmış olsaydı, güneşı gölgede bırakmazdı (güneş tutulması olmazdı). Bu sorunları düşünme yeteneğinde olan her insan, eğer daha uzaklarda olsaydı, daha çok ışıklı olacaktı diye anlardı. Eğer biz bu ay üzerinde bulunsaydık, gözümüze aydınlanmış görünmezdi; benzer şekilde, biz yeryüzündeyken, aya verdiği ışıkları göremiyoruz.

Güneşin kendi ışığına gelince, ona da benzer bir düşünüş yöntemini mi, yoksa başka bir yöntemi mi uygulamak gerektiğini şimdilik bilmiyorum. Ama gördüğünüz gibi, konunun çok dışına çıktık; bana kalırsa, üzerinde durduğumuz konunun diğer yanlarına dönelim.

Smitho – Doktorun değerlendireceğini ileri sürdüğü diğer uslamlamalara dönmek yerinde olur.

Doktor Nundinio'nun Üçüncü Önerisi

Teofilo – Daha sonra Nundinio, yerin devinim halinde olmasının, gerçeğe uymadığım söyledi, çünkü o evrenin merkezindedir ve ortasında bulunur. Merkez, tüm hareketlerin sabit temeli olmalı, oynamamalıdır. Nolalı verdiği yanıtta, güneşi evrenin ortasında sayan, onu kıpırtısız ve sabit bir cisim gibi gören herkes için bu konuşmanın geçerli olacağım söyledi. Evrene bir sınır koyan Kopernik ve diğer birçokları için de bu görüş geçerlidir. Öyle ki, Nundinio'nun uslamlaması, onlar için hiç geçerli olmadığı gibi, yalnızca bir savı kanıtlamadır. Dünya-

nın sonsuz olduğunu söyleyen Nolalı'ya hiçbir kanıt karşı çıkmıyor: Bu iki terim arasında, koşullar göz önünde bulundurmadan orta, en uç ya da aracı bir yer tutan hiçbir cismin orada bulunabileceği söylenemez. Yalnız diğer cisimlerin ve diğer terimlerin göreceli olarak bu etkiyi kavradığı söylenebilir.

Smitho – Size nasıl görünüyor?

Teofilo – Bu uyarı çok önemli. Çünkü nasıl ki, hiçbir doğal cisim tam yuvarlak görünmediği gibi, bunun sonucu olarak uzay içinde de bir merkeze sahip değilse, benzer şekilde, doğal cisimlerde gözlediğimiz duyarlı ve fiziksel hareketler arasında da, bir merkezin çevresinde ortaya çıkan tam çembersel ve düzenli hiçbir hareket yoktur – tüm hareketlerin merkez çevresinde sürekli ve düzenli olduğu sonucuna varmak için kendini Aristoteles hocanın ya da başka birisinin hizmetine verecek kadar olanlar ve doğaya özen göstermek için yeterince yakı ya da reçete icat edenlerin düzensiz yörüngeleri ya da birbirinden ayrı çapları kapamak için gösterdikleri çabalar boşunadır.

Bununla birlikte, biz düş güçlerinin gölgesine değil, şeylerin kendisine dikkat ediyoruz; biz engin, hatta sonsuz bir hava cismini, eterli, ruhsal, sıvı, hareketin ve durağanlığın bir cismini göz önüne alıyoruz –madem ki, ne duyular, ne akıl bize sonu göstermediğine göre– en azından biz bunu göstermeliyiz: Sonsuz bir nedenin ve sonsuz bir ilkenin etkisinin ve ürününün, fizik güç ve varlık niteliğinde de sonsuzca sonsuz olması gerektiğini biliyoruz.

Yine ben de Nundinio kadar eminim ki, en yetkin anlama yetisine sahip olanlar (yarı olasılıkla da olsa), bizim cisimsel evrenimizin bir sınıra sahip olduğunu hiçbir zaman kanıtlayamazlar ve bunun sonucu olarak, uzay içinde bulunan yıldızlar da, sonlu sayıda olamaz. Evrenin kendisi de, ne bir merkez, ne de doğal olarak belirlenmiş bir ortam bilir.

Smitho – Bunun üzerine Nundinio bir şeyler ekledi mi? Sonuca varmaya izin verecek kimi gerçek kanıtlar ya da sanılar sundu mu?

Birincisi, evren sonludur; ikincisi, dünya merkezde yer alır; üçüncüsü, merkez tümüyle devinimsizdir ve yerel bir devinimi yoktur.

Teofilo – İnsan olarak o onayladığı zaman, inançla ve alışkanlıkla onaylıyor; yadsıdığı zaman da, alışık olmadık ve yeni bir şekilde yadsıyor –azıcık düşünenlerin ve ussal girişimleri kadar doğal edimleri, ne de egemen olamayanların sıradan davranışı–; aniden ve fantastik bir görünüm karşısında bulunduğumuz zaman gösterdiğimiz aptal ve şaşkın bir tavır sergiliyor Nundinio. Arkadaşına göre daha çok sessiz ve daha az yeterli olduğu için, bir söz söylemeden ve kanıt sağlayamadan sessizliğini koruyor.

Frulla – Tümüyle ayrı olan Doktor Torquato, haklı ya da haksız, tanrı ya da şeytan adına, her zaman çetin savaşıyor. Kendini savunmak için kalkanı, saldırmak için kılıcı olmasa bile, demek istediğim, yanıtı ve kanıtı yetersiz olsa bile, karışık kanıtları engellemek ve dinleyenlerin kulaklarına ulaşmasını yasaklamak için, öfkeyle tekmeliyor, tartaklayıcı tırnaklarını sivriltiyor, küfürün dişlerini gıcırdatıyor, çığırtkanların boğazını sergiliyor; benim duyduklarım bunlar.

Smitho – Demek hiçbir şey eklemedi, öyle mi?

Teofilo – Bu konuda hiçbir şey eklemedi, ama başka bir öneriye geçti.

Nundinio'nun Dördüncü Önerisi

Nolalı, şöyle geçerken, bizimkine benzer sayısız dünyaların varlığını doğruladı. Tartışmalarda iyi bir uzman olan doktor Nundinio, tartışmakta olduğumuz konu üzerine ekleyecek hiçbir şeyi olmayınca, bunun üzerine konu dışı sorular sormaya başladı. Bizim yerkürenin devinmesi ya da devinmemesi sorununu bir yana bırakarak, diğer dünyaların niteliğini sorup soruşturdu. En yoğun kısımları yıldızlar olan, bozulmayan ve

değişmeyen bu maddenin, beşinci maddeden[1] yapıldığı söylenen bu cisimlerin bileşiminin hangi madde olduğunu öğrenmek istedi.

Frulla – Her ne kadar ben bunu mantıksal olarak bilmesem de, bana öyle geliyor ki, soru *intempestatif*'ti (sırasızdı).

Teofilo – Nezaket gereği, Nolalı ona sitem etmek istemedi. Nundinio'nun konu üzerinde direttiğini görmekten ve ilgili soru sormaktan mutluluk duyacağını açıkladıktan sonra, birer dünya olan diğer kürelerin, tür bakımdan bizimkinden asla ayrılmadığını söyledi. Tek ayrım, birinin diğerine göre daha büyük ya da daha küçük olmasıdır; benzer şekilde, birbirine benzemeyen hayvanların birer bireysel ayrım göstermesi gibi.

Buna karşılık, güneş gibi ateş kürelerin arasında sıcaklık ve soğukluk, özünde bulunan ya da dıştan gelen özel ayrımlar bulunduğunu –şimdilik– açıkladı.

Smitho – Peki ama niçin "şimdilik" dedi ve kesinlikle onaylamadı?

Teofilo – Çünkü Nundinio'nun daha yeni bir soruya bağlanmasını ve üzerinde durulan sorudan vazgeçmesini önlemek içindi; çekingenliği buradan ileri geliyordu. Yerin bir hayvan (canlı) olduğu, bunun sonucu olarak da, tümü birbirine benzemeyen bir cisim olduğu, kimi bölümlerini, özellikle de, havanın hareket ettiği dış kısımlarını soğuk saymak gerektiği kanısını ben bir yana bırakıyorum. Çünkü buna göre, daha çok sayıda ve daha büyük olan diğer bölümlerini sıcak, hatta çok sıcak saymak gerekir. Bir yandan kendi ilkelerine bağlı kalarak, öte yandan Aristoteles'in ilkelerini savunan ve açıklayan muhalifin ilkelerini kısmen kendine mal eden bir tartışmayı da aynı zamanda bir yana bırakıyorum; böylece yerin de, göreceli olarak güneş kadar sıcak olduğu düşüncesine varmış oluyoruz.

Smitho – Nasıl yani?

(1) Eski inanca göre yer su, hava, toprak ve ateş gibi bozulabilir maddelerden yapılmıştır. Oysa göksel cisimler, bozulmayan, başlangıcı ve sonu olmayan maddelerden yapılmıştır. (ç.n.)

Teofilo – Çünkü daha önceki uyarılarımıza göre, dünyanın karanlık ve donuk bölümleri silinirken, kristalli ve ışıklı bölümleri birleşirler; buradan çıkan sonuca göre, giderek uzaklaşan bölgelerde, her zaman giderek artan ışık yayılımı vardır. Buna göre eğer ısının nedeni ışık ise (çünkü Aristoteles ile birlikte çoğu kimse bunu onaylıyor: Onlara göre ay ve diğer yıldızlar, ışıkla aydınlanmış bölgelerin büyüklüğüne göre, az ya da çok sıcaktırlar; onların kavrayışına göre, kimi gezegenler soğuktur; ama bu terim bir kıyasa göre ya da kimi bakımlardan doğrudur), buradan çıkan sonuca göre, ışık bu özelliğinden dolayı kendi ışınlarını uzaktaki etherli bölgelere gönderirken, yerin kendisi de, benzer şekilde bir sıcaklık yayar.

Oysa bir şeyin ışıklı olduğu ölçüde sıcaklık yayacağı bize göre hiçbir zaman kanıtlanmamıştır. Çünkü biz çevremizde ışık yaydığı halde ısı yaymayan çok şey biliyoruz. Şimdi de Nundinio'ya dönelim, işte bakınız, nasıl bize dişlerini gösteriyor, çenesini iyice açıyor, gözlerini sıkıyor, kaşlarını çatıyor, burnunun delikleri açılıyor. Ve boğazından iğdiş bir horozun sesini çıkararak, dinleyicilerine bu tür bir gülüşüyle, her şeyi anladığını, aklın kendinden yana olduğunu, karşısında konuşanın gülünç sözler söylediğini demek istiyor.

Frulla – Eğer gerçek burada ise, onun gülme tarzını yargılamak gerekmez mi?

Teofilo – Bakınız domuzlara reçel verenler nasıl bir tehlikeyle karşı karşıya. Nundinio'ya gülüşü ile ilgili soru sorulunca, verdiği yanıtta, Nolalı'nın tasarladığı gibi ve Lucien'in(*) *Gerçek Tarihi*'nden alınmış olan düşünceye göre, diğer dünyaların varlığı da aynı özelliklerle ve aynı engebelerle donanmıştır.

Nolalı verdiği yanıtta, eğer Lucien ayı bizim dünyamız gibi oturulan ve tarım yapılan bir yer gibi sunuyorsa, demek birçok dünyanın varlığını onaylayan şu filozoflarla alay ediyor (önce aydan başlayalım, onun bizim yerküremizle benzerliği, bize yaklaştığı ölçüde belirginleşir). Ne diyelim, haklı olmak-

tan uzak, o da diğerleri gibi bilisiz ve kör çıktı. Çünkü eğer sorun iyice incelenecek olursa, yıldız adı verilen dünya ve diğer çok sayıdaki gök cisimleri, evrenin başlıca üyelerini oluştururlar. Bunlar aldıkları tüm maddeyi yeniden kurarak şeylere yaşam ve gıda verirken, kendileri çok daha büyük bir ölçüde yaşamla donanmışlardır. Canlı, gönüllü bir tarzda, düzenli ve doğal, özünde var olan bir ilkeyi izleyerek, şeylere doğru ve kendilerine uygun gelen uzamları aşarak hareket ederler. Başka itici güçler yoktur, düşsel küreleri harekete geçirmeye elverişli ve bu gök cisimlerini bu gök kürelerine çivilenmiş gibi hareket ettirecek dıştan gelen itici güçler yoktur. Eğer gerçekten böyle olsaydı, hareketin şiddeti, devinimin niteliğini aşardı, itim gücü daha az yetkin olurdu, hareket ve itim gücü kıpırtılı ve sıkıntılı olurdu. Bu arada diğer birçok elverişsiz durumu göz önüne almıyoruz. Öyleyse şunu düşünebiliriz: Nasıl ki erkek dişiye, dişi de erkeğe eğilimli ise, tüm bitkiler ve tüm hayvanlar da, az çok açık bir şekilde ve kendi yaşamsal ilkelerine göre güneşe ve diğer yıldızlara doğru yöneliktirler. Örneğin mıknatıs demire, saman çöpü kehribara doğru eğilimlidir; her şey, aksi olandan kaçarak sonunda kendi benzerine yönelir. Her şey, bir dış ilkeden ve doğal bir etkinliği yeterince itecek bir nedenden ileri gelir, yoksa dış bir ilkeden değil – tıpkı her zaman dış bir hareketten ya da tersine kendi doğal niteliğinden dolayı canlanmış olduğunu şeylerdeki gibi. Buna göre yer ve diğer yıldızlardan her biri, kendi ruhlarının kurmuş olduğu iç ilkeleri gereği ve birbirinden ayrı uzamlar içinde devinirler.

"Bu ruhun duyarlı olduğunu düşünüyor musunuz?" diye sordu Nundinio.

"Yalnız duyarlı değil, ayrıca zekâlı, yalnız bizimki gibi zekâlı değil, belki bizimkinden de ileri zekâlı," yanıtını verdi Nolalı.

Bunun üzerine Nundinio sustu ve gülmekten kaçındı.

Prudenzio – Bana öyle geliyor ki, yer canlı olduğuna göre, onun sırtında mağaralar ya da çukurlar açılması iyi olmaz.

Benzer şekilde, bize bir diş takıldığı ya da etimiz delindiği zaman, acı duyarız, rahatsız oluruz.

Teofilo – Nundinio, aklına gelmiş olmakla birlikte, bu kanıtın sunmaya değer olduğunu söyleyecek kadar onu izlemiyor. Çünkü yerin duyarlılığı ve bu duyarlılığın kendi duyularımıza benzediği ya da benzemediği konusunu bilmeyecek kadar felsefede bilisiz değil. Benzer şekilde, acaba yer bizimkine benzer organlara sahip mi? Acaba eti, kanı, sinirleri, kemikleri, damarları bizimki gibi mi? Acaba bir yüreği var mı ve bizimkine benziyor mu? Yine cismin (bedenin) tüm diğer bölümleri, bizim hayvan adını verdiğimiz ve genelde basit hayvanlar diye sayılan organlarla ilişkili mi? Yerin büyük kitlesinin sözünü ettiğiniz ve bizim aptallığımıza oldukça duyarlı olan kazalara iyice duyarsız olması için, Nundinio ne yeterince iyi bir Prudenzio, ne de yeterince kötü bir doktor. Ayrıca bu karşılaştırmayı anlayacağını da sanırım. Böyle tanıdığımız hayvanlarda, bedenin bölümleri sürekli olarak değişir ve hareket eder. Her zaman dışarıdan bir şeyler emen, içeriden bir şeyler atan kimi akışkanlıkları bilirler (tırnakların uzaması, kılların beslenmesi, yaraların kapanması, derinin sertleşmesi buradan ileri gelir). Benzer şekilde, yer kendi parçalarından etki alır, etkilerini dışa vurur ve bizim gözümüzde açıkça bilindiği gibi, birçok hayvana benzer biçimde yaşadığını gösterir.

Her şey yaşamı paylaştığına göre, çok sayıda, hatta sayısız bireyin, yalnız bizde değil, ayrıca bileşim halinde olan her şeyde yaşadığı gerçeğe daha yakındır. Her zaman dendiği gibi "ölüyor" olduğunu gördüğümüz bir şey için, onun ölümünden çok, dönüşümüne inanmalıyız. Onun rastlantıyla oluşan bileşimi parçalanır ve dağılır, ama kurucu öğeleri her zaman ölümsüz kalır.

Neyse, Nolalı'ya geri dönelim: Nundinio'nun sustuğunu görünce ve sonunda gülünç Nundinio'nun durumu, kendisinin savunduğu *Gerçeğin Tarihi* ile karşılaştırıldığını anlayınca, biraz kızdı. Dürüst insanlar arasında geçen bir tartışmada, gül-

mekten ve alay etmekten kaçınmak gerektiğini doktora açıkladı.

"Eğer ben sizin delice heveslerinize gülmüyorsam," dedi Nolalı, "siz de benim açıklamalarıma gülmemelisiniz; eğer bizim tartışmamızda ben nazik ve saygılı davranıyorsam, siz de en azından bana böyle davranmalısınız. Ben sizin zekâ sınırlarınızı bilerek ve siz benim kanıtlarımı çürütemeden, Lucien'in gerçek *Tarihi*'ni savunabilirim."

İşte bakınız, soruya güçlü bir kanıt sağladıktan sonra, gülmeye karşı nasıl yeterince öfkeli bir yanıt veriyor.

Nundinio'nun Beşinci Önerisi

Nolalı'nın baskısı kadar, diğerleri de 'niçin', 'nasıl' ve kimi girişimler üzerine sorularından vazgeçmeye zorlayınca...

Prudenzio – *Per quomodo et quare quilibet asinus voit disputare.*(1)

Teofilo – ... Nundinio sonunda, her lahana yaprağında bulunabilecek bir şeyi önerdi: Şöyle ki, eğer dünya bizim doğu dediğimiz yöne doğru dönüyorsa, o zaman uzayda yirmi dört saat içinde gerçekleştirmesi gereken bu büyük dönüş ve son derece yüksek hızı nedeniyle, bulutlar ister istemez batıya doğru koşuyor izlenimini verirler. Buna Nolalı'nın verdiği yanıtta bulutları ve rüzgârı koşturan havanın, yere bağlı olduğunu söyledi, çünkü yer adını verdiğimizin, ona göre birbirine benzemeyenleri oluşturan makine ve hayvanların tümünü belirtmesi gerekiyor; öyle ki, ırmaklar, akarsular, taşlar, denizler, en yüksek dağlara bile ulaşan hava buharları ve hareketleri, yere aittir ve onun üyelerini oluştururlar. Hayvanların ciğerlerinde ya da diğer iç boşluklarında bulunan hava da solumaya izin verir, diğer işlevleri gerçekleştirir. Örneğin bulutlar, yerin varlığını etkile-

(1) "Nasıl ve niçin sorularıyla, bir tartışmayı izlemeye ilk kez gelen bir eşek düzeyinde."

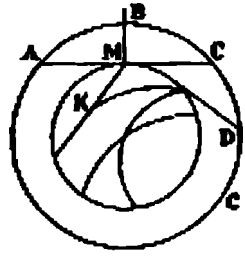
yen rastlantılarla harekete geçerler. Onlar da, adeta su gibi yerin yarıklarında bulunurlar. Aristoteles de, *Meteoroloji* kitaplarının birincisinde aynı şeyi söylemek ister: "Yeri çevreleyen bu hava, soluğu ile sıcaklık, nem verir ve bulutların bulunmadığı başka sıcak ve kuru bir hava tabakasıyla çevrelenmiştir. Bu hava, yerin çevresinin ve onu tanımlayan yüzeyin dışına ve onun yuvarlaklığını güvence altına alacak şekilde yerleşmiştir. Rüzgârlara gelince, bunlar yerin yarıklarından ve boşluklarından başka yerden doğmazlar." Ayrıca "havanın" evrenin canı gibi "düzenli çembersel bir hareketle canlandığı" yüksek dağların üstlerinde ne bulutlar, ne de rüzgârlar görünür. Belki Platon da, bizim yerin boşluklarında ve karanlık bölümlerinde oturduğumuzu, yine bizim yerüstü hayvanlarla olan ilişkimizin, daha yoğun bir nem (su) içinde yaşayan balıklarla aynı ilişkilere sahip olduğunu açıkladığı zaman bunu söylemek istemiştir. Bunun anlamı, buharlı hava sudur ve daha şanslı hayvanların yaşadığı saf hava, yerin üstünde bulunur ve nasıl ki bizim Amphitrite(*) bizim için su ise, bizim hava da onlar için sudur. İşte Nundinio'nun getirdiği uslamlamaya karşı yanıt vermek için buradan hareket edilebilir. Nasıl ki deniz yüzeyde değil, yerin içinde bulunuyorsa, salgı kaynağı olan karaciğer iç organlar arasında bulunuyorsa, bu çalkantılı hava da, dışarıda değil, hayvanların ciğerinde bulunur.

Smitho – Peki, eğer biz yerin içinde yaşıyorsak, o halde biz tüm yarıküreyi nasıl görebiliyoruz?

Teofilo – Yuvarlak yerin iç kılıfları, en dış yüzeyden daha az küresel değildir ve ufuktan, iç içe oturmuş dışbükeylikler görünür: Bizim görüşümüz, bu eğriliğin temsil ettiği engellerle karşılaşır, yani, bizim gözlerimizle göğün bir bölümü arasına bir dağın yerleşmiş olması, ufuk çemberinin iyice görünmesini engeller.

Örneğin yerin dışbükeyliği ile birleşen bu dağların uzaklaşması, –yer düz değil de yuvarlak olduğu için–, bizim yerin içindeki yerleşik durumumuzun algılanmasını engeller. Şekil

5'te gözleyeceğimiz durum da budur: ABC, M noktasında olduğu gibi, denizleri ve diğer karaları oluşturan özel noktaları içine alan yerin gerçek yüzeyini temsil eder. Bu noktadan –M'den– A ve yüzeyin en uç noktalarını içine alan yarıkürenin tümü görünür. Bu durum hem yerin boyutunu, hem de onun çevresinin dışbükeyliğini açıklıyor: Burada yarıküreyi görmek için M'de bir engel yoktur, çünkü en yüksek dağlar, MB çizgisi üzerindeki M'de üst üste çakışmazlar (Bana öyle geliyor ki, eğer yer düz olsaydı, böyle bir şey olabilirdi). Oysa görüldüğü gibi, yay eğrisi nedeniyle bir engel oluşturmadıkları için MC, MD çizgilerinde üst üste gelebilirler. Ayrıca K'nın, M ile, M'nin C ile ve M'nin D ile aynı durumda olduklarına dikkat ediniz. Öyle ki, Platon'un çok geniş boşluklar ve yerin eğriliği konusunda söylediklerini de, bir masal gibi almayınız.

Şekil 5

Smitho – En yüksek dağların yakınında bulunduğumuzda, bize bir engel çıkar mı, çıkmaz mı, öğrenmek isterdim.

Teofilo – Hayır, ama biz daha küçük dağların yakınında olduğumuzda, çünkü dağlar, bizim görüşümüz onu aşamayacak kadar yüksek olduğu zaman, yüksek sayılırlar; bunun dışında, bizi anlamaya götüren başka durumlar da var: Çok sayıda yapay ufukların bulunduğu yerlerde, birini etkileyen rastlantılar, ötekileri etkilemezler. Bununla birlikte, "çok yüksek dağlar" derken, Alpler, Pireneler gibi kitleleri anlamıyoruz, bir yanda Atlas Okyanusu, güneyde Akdeniz gibi iki deniz arasına yerleşmiş bir yeri kastediyoruz: Bu iki denizden itibaren her zaman Auvergne'e doğru yükselinir, tıpkı eskiden Alpler'den ve Pireneler'den çok yüksek bir dağın yükselmiş olduğu gibi. Bu dağ zamanla parçalanarak, bizim dağlar adını verdiğimiz çok sayıda özel tepeler oluştu. Nundinio'nun, belki de gitmiş olduğu İskoçya'dan dağların adını verirken, "çok yüksek dağ-

lar"la neyin anlaşılması gerektiğini hiç bilmediğini gösterdi, çünkü gerçekte, Britanya Adası'nın tümü, Okyanus'un dalgalarının üstünde yükselmiş bir dağdır; bu dağın tepesi, adanın en yüksek noktasına yerleşmiş olmalıdır. Eğer bu tepe, havanın sakin olduğu bir yüksekliğe varıyorsa, bu da, belki en mutlu hayvanların yaşadığı, en yüksek dağların söz konusu olduğunu kanıtlar. Afrodisyalı Aleksander,(*) Olimpik Dağı'ndan böyle söz eder: Kurbanların küllerinin deneyimi, bu dağın çok yüksek olduğunu ve yakın çevre ile, yerin parçalarının üstünde bulunan havanın sakinliğini anlatır.

Smitho – Bu anahtarın altına gizlenmiş bulunan doğanın birçok gizlerinin derinliğine girmemi sağlayarak beni çok memnun ettiniz. Rüzgârlardan ve bulutlardan çıkarılan kanıtlara yanıt verirken, aynı zamanda Aristoteles'in *Gök ve Dünya* adlı kitabında incelediklerine olan itirazlara da yanıt vermiş oluyorsunuz, çünkü ona göre havaya fırlatılan bir taşın, aynı yere dikine düşmesine olanak yoktur; yerin çok hızla hareket etmesi, ister istemez düşen cismi çok gerilere bırakır. Bununla birlikte, bu fırlatma olayı yerin içinde gerçekleştiği için, yeri etkileyen hareket, doğru çizgilerle, eğri çizgiler arasındaki tüm ilişkileri zorunlu olarak her zaman değiştirmelidir. Çünkü bir geminin hareketiyle, geminin içindekilerin hareketleri arasında bir fark vardır. Eğer durum böyle olmasaydı, gemi denizde yüzerken, içindeki bir nesneyi, bir kenarından ötekine doğru bir çizgi üzerinde sürükleyemezdik, ne de gemi içinde bir nesneyi dik olarak yere bıraktığımızda, aynı yere düşüremezdik.

Teofilo – Demek ki, yer üzerinde ne varsa, hepsi de yerle birlikte hareket eder. Şu halde yerin dış bir noktasından bir nesneyi fırlatacak olursak, yerin hareketi, düz bir yörüngenin çizilmesini engelleyecektir. Benzer şekilde, bir ırmak kıyısında duran bir adam, bulunduğu bu C noktasından, ırmakta giden bir AB kayığına bir taş attığı zaman, eğer kayığın hızı, taşın hızından daha çoksa, taşı isabet ettiremeyecektir (Şekil 6). Bununla birlikte, geminin direğinin tepesine yerleşmiş bir insan,

Şekil 6

geminin hızı ne olursa olsun, hedefi bulur: Direğin tepesine yerleşmiş E noktasından atılan ağır bir nesnenin direğin dibine varmasına hiçbir şey engel olamaz. Benzer şekilde, gemide bulunan bir kimse, gemi yan yatmamak koşuluyla, D noktasından, E noktasına bir cisim fırlatırsa, geminin hızı ne olursa olsun, aynı çizgiye uygun olarak düşecektir.

Smitho – Bu ayrımı incelerken, bir sürü önemli gizlerin kapısı açılıyor ve doğa ile derin bir felsefe ortaya çıkıyor. Çünkü, her ne kadar yeterince göz önüne alınmazsa da, insanın kendini sağaltmasıyla, bir başkasına sağaltması arasında önemli bir ayrım olduğu her zaman bilinir. Hiç kuşku yok, yiyeceklerimizi kendi elimizle ağzımıza almamızla, başkalarının ağzımıza götürmesine göre çok daha büyük zevk alırız. Örneğin çocuklar kendi olanaklarıyla beslenecek yaşa gelince, kendi istekleriyle başkalarının yardımına koşmazlar. Adeta doğa, zevkin yardımla bir tür azaldığını onlara öğretir. Meme emen küçücük çocuklar, bakınız memeye nasıl yapışırlar!

Bana gelince, beni en çok bir hizmetçinin yaptığı hırsızlık korkutur: Çünkü yabancıdan çok, ailedendir, bilmem nedense kuşkulu ve gizemli bir hava taşır: böyle bir hırsızlık, kötü bir olayın habercisidir.

Teofilo – Yeniden konumuza dönelim ve iki adamdan birisinin gidiş halindeki bir gemide, ötekinin dışarıda durduğunu, her ikisinin de ellerinin aynı yüksekliğe kalktığını ve aynı zamanda birer taşı hiç itmeden yere bıraktıklarını tasarlayalım. Dışarıda duranın bıraktığı taş, bırakıldığı çizginin dışına çıkmadan, önceden bilinen yere ulaşırken, gemide bulunanın bıraktığı taş, geriye düşecektir. Bunun bir tek nedeni vardır: Gemiden bırakılan taş, bunun sonucu olarak, kendi hareketi içine

sürüklenir ve dışarıdan atılan taşa göre bir itim kazanır; bu olay, taşların aynı ağırlıkta olmasına, aynı havayı geçmesine, aynı noktadan hareket etmesine ve aynı itime sahip olmasına karşın gerçekleşir. Böyle bir ayrım için başka bir açıklama yapabiliriz: Gemiye bağlı ya da benzer şekilde ona ait olan şeyler, onunla birlikte hareket ederler. Birinci taş, itim gücünün etkisine sahiptir ve gemiyle birlikte hareket eder; oysa, ötekinin itim gücü, bu hareketinkini paylaşmaz.

Buradan açıkça görüleceği gibi, ne hareketin çıkış noktası, ne varış yeri, ne aldığı yol, bir doğru çizgi üzerinde yer değiştiren etkiye yol açar. Tüm ayrımlar, başlangıçtaki etkiden kaynaklanır. Ve bizim bu nokta üzerindeki düşünüşlerimiz, Nundinio'nun önerilerine yeterince yanıt vermiş oluyor.

Smitho – Öyleyse yarın buluşalım; Torquato'nun neler ekleyeceğini dinleyelim.

Frulla – *Fiat* (öyle olsun).

DÖRDÜNCÜ DİYALOG

Smitho – İster misiniz işin aslını size söyleyeyim?

Teofilo – Hemen söyleyiniz.

Smitho – Gerçekte tanrısal Yazı, çok sayıda yazı parçasında, tam tersi bir öğretiyi gösteriyor ve var sayıyor.

Teofilo – Bu noktada, tanrılar ahlaksal şeyleri uygulamamız için bize önerilerde bulunma iyiliğinde bulundukları gibi, doğal şeylerin de kuramını öğretme lütfunda bulunduklarına inanıyor musunuz? Ben kendimi aklımın gerçeklerine ve kendi duygularıma bırakmaktansa, onlara inanarak, onların esinlerine bağlı kalmayı yeğlerim. Bununla birlikte, herkese açıkça göründüğü gibi tanrısal kitaplarda, felsefede olduğu gibi, nesne, akılla ilgili deneylerin konusu olmadığı gibi, doğal şeylere de konu olmaz. Burada söz konusu olan daha çok, bizim aklımızın ve duyularımızın tanrısal lütuftan aldığı yasalarla, ahlaksal davranışları düzenlemektir. Tanrısal yasa koyucunun amacı bu iken, geri kalanların kötülükten kaçmasına ya da kendini iyiliğe vermesine aldırış etmez. Düşünce adamlarına gerçeği düşünmelerine izin verirken, sıradan insana, işin özünü anlamaları için, kendi anlayış ve anlatım biçimine uygun bir tarzda seslenir.

Smitho – Önemsiz şeylerle uğraşmadan ve tarihçinin görevini, yasa koyucunun görevini yüklendiğimiz zaman ve ortak anlayışa uygun bir şekilde konuştuğumuz zaman, elbette bu uygun düşer. Bir tarihçi için, yeni sözcükler türeterek ya da eski sözcükleri değiştirerek kendi konusunu incelediğini ileri sürmesi, elbette çılgınlık olur. Okuyucu, bunu bir tarihçi gibi değil, bir dilbilimcisi gibi değerlendirir. İnsan kitlelerine bir kural

ve bir yaşam biçimi vermek için, bu daha da geçerlidir: Gerçek insan olan insanlar için, yerinde davranmak için yasalara gerek yoktur. Büyük din adamı ve Müslüman ilahiyatçı filozof Al Gazali(*) de bunu söylemek istemiştir: Yasalar, şeylerin ve düşüncenin gerçeğini araştırmaktan çok, ahlakın düzeltilmesi, vatandaşların iyiliği (rahatlığı), insanlar arasında uzlaşma ve benzer şekilde, barışın korunması, cumhuriyetin büyümesi amacını taşır. Buradan çıkan sonuca göre, şeylerin koşullara ve durumlara uyumunu sağlamaktan çok, gerçeğin işlevine göre sunarken, çoğu zaman ve birçok bakımdan, aptallık ve bilisizlik örneği sergiliyoruz.

Örneğin ne diyor bilge: "Güneş yükseliyor ve batıyor, güneye dönüyor, kuzeye doğru eğiliyor "

Eğer bilge, dünya doğuya doğru dönüyor ve batarken geriye güneşi bırakıyor, güneyde Yengeç Dönencesi'ne doğru, kuzeyde Oğlak Dönencesi'ne doğru eğiliyor deseydi, okuyucular şaşkınlık içinde kalırdı: "Yerin hareket halinde olduğunu nasıl ileri sürer! Bize ne masal anlatıyor?" Sonunda deli yerine konurdu ve gerçekten de delirirdi. Bununla birlikte, kimi sabırsız insanın ve katı din adamının nezaketsizliğine yanıt vermek için, bizim savımızı hiçbir zahmete katlanmadan onaylamak için, Yazı'nın kendisinden destek alamaz mıyım, diye öğrenmek isterdim.

Teofilo – Musa, Tanrı'nın, diğer şeyler arasında iki büyük ışıklı cismi yarattığını söylediği zaman (bunlar güneş ve aydan başkası değildir), (diğer tüm ışıklı gök cisimleri aydan daha küçükken), bizim saygın insanlarımıza göre bunu böyle mi anlamak gerekir? Yoksa doğru bir şekilde, bayağı anlamda mı anlamalı ve anlatmalı?

Çünkü aydan daha büyük bir sürü yıldız yok mu? Bunların içinde güneşten daha büyük olanlar bulunmuyor mu? Aydan daha büyük ve daha güzel olması için dünyaya neler gerekli? Dünya Okyanus'ta ve diğer aradenizlerde güneşin görkemli ışığını aldığına göre, kendisinin de yıldız adı verilen di-

ğer gök cisimlerinde parlak bir alev gibi görünmesine ve benzer şekilde, yıldızların da bize birer parlak alev gibi görünmesine engel nedir?

Musa dünya için ne çok ışıklı, ne az ışıklı diye bir nitelemede bulunmazken ve bu betimlemeyi yalnız ay ve güneş için kullanırken, yerinde bir betimlemede bulundu ve kuşkusuz doğruyu söyledi, çünkü o ortak bir söze ve duyguya göre bir yorum yapmalıdır, yoksa aptalca ve bilgisizce dil kullanan bir insan gibi davranmamalıdır. Gerekli olmadığı zaman gerçeklik dilinden söz etmek, çoğunluk halkın ve aptalların, pratik plan üzerindeki bilginin dışında özel algılamaya hiç giremediklerini söylemektir. Gözlerin ele uymasını istemek, doğanın görmek için değil, hareket etmek ve görünüme eşlik etmek için oluştuğunu söylemektir. Bu koşullar içinde Musa, ruhsal maddeler elçi olarak geldiklerinde, aralarından kimilerinin insanlarla alışveriş içinde olduklarını anımsatmak amacında değildiyse, niçin bunlarla (niteliklerini bildiği halde) görüştü? Bize görünmüş olsunlar ya da olmasınlar, bizim dünyayla ilgili olanların, aynı zamanda ay için ve evrenin diğer göksel cisimleri için de ilgili olduklarını bilmiyor değildi. Bununla birlikte, sizin kanınıza göre, kendisi bu güçlüklerin içine girerken ve insanları da bu güçlüklerin içine atarken, yasa koyucu görevini yerine getirmiş oldu mu? Bu güçlüklerin bizim yasalarımızın ve erdemlerimizin uygulanmaya konmasıyla ne ilgisi var?

Tanrısal insanlar, doğal şeyleri kendi ortak yeğlemeleri içinde ele aldıkları zaman, bunları bu konuda yetkin saymamak gerekir; ama sıradan insanlar için ayrım yapmadan dile getirdikleri yerde, demek istediğim, tıpkı şairlerin yukarıdaki bir ışıktan esinlendiklerinde, coşku içinde söylemiş olduklarına dikkat edildiği gibi, bu tanrısal insanlara da ilgi göstermelidir. Ayrıca eğretilemeli olarak söylenmeyenleri, eğretilemeli almaktan ve benzetişim yapılanları gerçeğin tersi gibi almaktan kaçınmak gerektiğini demek istiyorum. Ama bu eğretileme ile gerçek arasındaki ayrımda, herkes kavrama istencine sahip ol-

madığı gibi, herkese anlama yeteneği de verilmiştir. Eğer biz bakışımızı düşünsel, doğal, ahlaksal ve tanrısal bir yapıta doğru çevirmek istersek, orada bu felsefeyi gözde ve onurlu buluruz.

Burada size *Eyüp'ün Kitabı*'ndan söz etmek istiyorum: Üstün bir din bilgisi, doğal felsefe ve ahlaksal öğretiyle dolu olan bu yapıtta en bilgince söylevler bol bol bulunuyor; Musa bu kitabı yasasına kutsal bir yapıt gibi ekledi. Bu kitabın kişilerinden birisi, tanrısal kayrayı ve gücü betimlemek için, Tanrı'nın bu yüce yaratıklar arasında, diğer bir deyişle, kimileri su, kimileri ateş olan (biz de kimilerinin güneşler, kimilerinin dünyalar olduğunu söyleyeceğiz) ve onların yüce çocukları yıldızlar, Tanrılar arasında barışı sağladığını açıklıyor. Birbirlerine karşıt olmalarına karşın, yine de aralarında uyum sürüyor, çünkü yaşamak, beslenmek ve gelişmek için, birinin diğerine gereksinimi var. Birbirlerine karışmadan, kaynaşmadan ve aralarında belli bir uzaklığı koruyarak, birbirlerinin çevresinde dolanıyorlar. Böylece evren, ilk iki konunun ilkesi olan biçimsel ve etkin halde ateş ve su diye, yani sıcak ve soğuk diye ayrımlaşıyor. Sıcaklık soluyan cisimler, kendi başlarına ışıklı ve sıcak olan güneşlerdir. Soğuğu soluyan gök cisimleri dünyalardır ve aynı zamanda su adı verilen türdeş cisimlerdir ve bunları görmeye izin veren maddenin adıdır – ve biz haklı olarak, onları duyarlı yapan ne varsa, onlarla tanımlıyoruz. Ben duyarlı diye onların kendilerini değil, onların yüzeylerine yayılmış bulunan güneşlerin ışıklarını anlıyorum.

Bu öğretiyi Musa onaylıyor: Yukarıda bunlara *gökkubbe* adını veriyor ve tüm gök cisimleri oraya yerleşmiş bulunuyor; uzay içinde aşağı sular (bizim yerküremiz üzerinde bulunanlar) ve yukarı sular (diğer dünyalarda bulunanlar) ayrımı yapılıyor: Orada, günümüzde yine dendiği gibi, sular sulardan ayrıldı. Tanrısal yazı (Kutsal Kitap) dikkatle incelendiğinde, çok sayıdaki bölümde Tanrılara ve Tanrı'nın hizmetçilerine uçurum (yer ya da deniz altındaki derin çukurlar), dünyalar, yakıcı

ateşler adının verildiğini görüyoruz: Nötr, bozulmaz, değişmez cisimlerden, beşinci maddeden, kürelerin en yoğun kısımlarından, zümrütlerden ve yakutlardan, diğer fantezilerden söz etmeye kim engel olabilir? Akılca yetersiz olan sıradan insanın bunlarla beslenmesine (bunlara inanmasına) ne engel olabilir?

Smitho – Bana gelince, *Eyüp'ün Kitabı* ve Musa'nın otoritesi, gerçekte bana çok uyarıcı görünüyor. Bu gerçeklik duygusu beni eğretilemelerden ve soyutlamalardan daha kolayca tutuyor. Hem Aristoteles'in, Platon'un, İbn Rüşd'ün(*) papağanları ve felsefeyi bunlarla başlatanlar, teologları öne itiyorlar ve böyle bir kitabın eğretilemeli bir anlamı olduğunu söylüyorlar. Öyle ki, kendi eğretilemeleriyle, onları besleyen felsefenin acar yandaşlarına istediklerini söyletmiş oluyorlar.

Teofilo – Bu eğretilemelerin değişmezliğini size beğendirecek olan, Yahudilerin, Hıristiyanların ve Müslümanların elleri arasında aynı Yazı'yı taşımış olmalarıdır. Bu birbirinden ayrı ve karşıt mezhepler, çok sayıda başka mezheplerin de ortaya çıkmasına yol açıyor ve birbirlerine daha çok karşı koyuyor, birbirlerinden daha çok ayrılıyorlar. Bunların hepsi de, yeğledikleri ve kendilerine daha çok uygun düşen tezleri seçmesini biliyor. Yalnız başka ve ayrı tezleri değil, ama tümüyle zıt tezleri: Bir "evet", "hayır"a dönüşüyor, bir "hayır", "evet"e dönüşüyor, tıpkı kimi pasajlarda tanrının alaycı bir dil kullandığını ileri sürdükleri gibi.

Smitho – Bu insanları yargılamakta gecikmeyeceğiz. Eminim, burada bir eğretilemenin olup olmaması onlar için pek önemli değil; ayrıca bizim felsefemizi bozacaklar diye bir kaygımız da yok.

Teofilo – İyi ruhlu, sözün gerçek anlamıyla dindar insanların sansüründen asla korkmamak gerektiği gibi, doğal olarak yüce, dürüst konuşmaları ve iyi öğretileri seven insanlardan da korkmamak gerekir. Çünkü bunu iyice düşündükten sonra, bu felsefenin yalnızca gerçeği içermediğini, ama ayrıca dinden yana olduğunu da anlıyorlar. Hem diğer filozoflardan daha çok,

örneğin dünyanın sonlu olduğunu, tanrısal gücün etkisinin ve etkinliğinin sonlu olmasını, maddeleri bozulabilir olan yalnızca sekiz ya da on doğal zekâlı ya da zeki varlığın bulunduğunu, ruhun ölümlü olmasını –sanki rastlantısal bir yetenekten ileri geliyormuş gibi, bir mizacın, bir huyun, çözülmeye yatkın bir uyumun sonucuymuş gibi– istiyorlar; bunun sonucu olarak da tanrısal adaletin, insanların eylemi üzerinde hiçbir etkisinin olmamasını, özel şeyler bilgisinin, ilk ve evrensel nedenlerden tümüyle bağımsız olmasını istiyorlar. Yalnışlıklarıyla yalnız zekânın ışıklarını karartmakla kalmayan, ama ayrıca iyi niyetli insanları umursamazlığa ve dinsel inançsızlığa da iterek, bu insanların ateşlerini söndürüyorlar.

Smitho – Nolalı'nın felsefesi üzerine böyle aydınlanmış olmaktan çok mutluyum. Ama onun Doktor Torquato ile olan konuşmasından söz edelim – eminim kendini beğenmişlikte, gözüpeklikte ve küstahlıkta Nundinio'yu bile geçtiği gibi, bilisizlikte de ona üstün olacaktır.

Frulla – Bilisizlik ve kendini beğenmişlik bir bedende ve bir ruhta birbirinden ayrılmaz bir çift bacayı oluşturururlar.

Teofilo – *Divum Pater*'den (tanrıların babası'ndan) bilinen *Dönüşümler*'deki[1] aynı vurgulu tavrı takındığı sırada, Lycaon'un kutsallığı olan saygısızlığına karşı kendi korkunç kararını bildirmek için tanrılar toplantısının ortasında otururken, Torquato, onun altın kolyesine bakmaya başladı...

Prudenzio – *Torquem auream, aureum monile.*[2]

Teofilo – Ve herhalde birkaç düğmenin eksik olduğunu saptadığı Nolalı'nın göğsüne doğru gözlerini kaydırdı. Bundan sonra yerinden kalktı, kollarını masadan çekti, belini biraz salladı, biraz tükürük salgısını dışarı attı, başının üzerindeki kadife bereyi düzeltti, bıyıklarını kıvırdı, koku serptiği yüzüne düzgün bir görünüm verdi, kaşlarını çattı, burun deliklerini açtı,

(1) *Dönüşümler:* Ovidius'un(*) on beş kitapta topladığı şiirleri. Mitolojideki başlıca efsaneler bu şiirlerde bir araya gelmiştir. (ç.n.)

(2) "Onun altın zinciri, altın kaplama kolyesi."

kendine bir hava vermiş olmak için kulise doğru bir bakış attı, sol elini sol kalçasının üzerine dayadı, sağ elinin ilk üç parmağını bize doğru çevirdi ve çekiçle vurur gibi ağzından şu sözler döküldü: "*Tune ille philosophorum protoplastes?*"(1)

Nolalı, onun tartışmayı sınırlandırmak istemeyeceğinden kuşkulanarak, hemen şu sözcüklerle araya girdi: "*Quo vadis, domine, quo vadis? (...).*(2) Muhalifinden daha sabırlı davranarak, tanıtlayıcı ya da makul kanıtları sunmak için benzer sözler söylemedi: Oysa böylece diğer ilk örneklerden yana bir düşünceyi, yeni gelmiş birisine karşı kullanabilirdi. Sonra Nolalı dinleyicilerden yana dönerek hafif bir gülümsemeyle şunları söyledi: "Şu insanlar var ya, içi boş sözlerden daha az kanıtlara sahip. Şakaları insanın dişlerini gıcırdatıyor ve tatsız kaçıyor!" Hep birlikte Torquato'dan aklım başına toplaması istenince, işte şu tümce ağzından çıktı: "*Unde igitur stella Martis nunc major, nunc vero minor apparet, si terra movetur?*"(3)

Smitho – Ah, Yunan saflığı! *In rerum natura* (*doğada*), unvan sahibi bir doktorla, bir filozof bulunabilir...

Frulla – ... Doktor da ve kolye taşıyarak...

Smitho – Böyle düşünür mü? Nolalı'ya kim yanıt verdi?

Teofilo – Azıcık heyecanlanmadan, verdiği yanıtta, eğer Mars yıldızı dönümlü olarak daha büyük ve daha küçük görünüyorsa, bunun başlıca nedeni, yerin ve Mars'ın yörünge üzerindeki sıraya göre hareketlerinden dolayı olduğunu söyledi. Bir yakınlaşmasının, bir uzaklaşmasının nedeni budur.

(1) "Bir rastlantıyla filozofların ilk örneği olmasın?"

(2) Yukarıda Latince sözlerin yalnız ilk tümcesini aldık, burada tümünün çevirisini sunuyoruz: "Nereye beyim, nereye?" (Burada İsa'ya söylenen: "Nereye efendimiz, nereye?" sözleri alaycı bir şekilde aktarılmıştır). "Ve eğer ben gerçekte filozofların ilk örneği olsaydım? Eğer ben Aristoteles'in ya da diğer filozofların görüşlerine katılmasaydım, kim benimkini paylaşırdı? Bundan yerin, dünyanın (evrenin) hareketsiz merkezi olduğu sonucu çıkar mı?"

(3) "Eğer yer hareket halindeyse, o zaman Mars gezegeni nasıl bir büyük, bir küçük görüntüyor."

Smitho – Peki, bunun üzerine Torquato ekleyecek ne buldu?

Teofilo – Hemen gezegenlerle yerin hareketleri arasında var olan orantıyı araştırdı.

Smitho – Ve Nolalı, bu kadar çok kendini beğenmişlik ve aptallık karşısında, konuğuna şunları söyleyerek, sırtını çevirmekten ve evine dönmekten kaçınmak için yeterince soğukkanlı oldu...

Teofilo – Bir okutman ya da bir öğretmen rolü oynamak için gelmediğini, sorulara yanıt vermek için orada bulunduğunu söylemeyi yeğledi; daha önce Eskiler'in kurmuş olduğu ve yenilerin de kurduğu şekliyle göksel hareketlerin simetri, düzen ve hareket ölçülerini tanımak gerektiğini söyledi. Kendi payına, bu tartışma niyetinde değildi; matematikçilerin kuramlarını ve ölçülerini çürütmek için onlara saldırmak istemiyordu; onlara inanıyor ve onları onaylıyordu, ama bu devinimlerin doğası ve gerçekliği üzerine sorular sormak istiyordu.

Sonra Nolalı ekledi: "Böyle bir soruyu yanıtlamak için eğer zaman ayırcak olursam, geceyi burada geçirmemiz gerekir, hem de ortak felsefeye karşı savlarımızı temellendirmek için asla yeterince tartışmadan. Göksel devnimlerin niceliğini ve niteliğini açıklamakla sonuçlanacak tüm varsayımlarımızı karşılıklı olarak kabul edebiliriz. Bu konuda uzlaşmış bulunuyoruz. Öyleyse konudan uzaklaşarak niçin kafa patlatalım? Gerçekleştirilmiş gözlemlerin ve onaylanmış doğruların bize karşı kimi sonuçlara varmanıza izin verip vermediğini görmek size düşüyor. İşte bundan sonra suçlamada bulunmak için tüm özgürlüklere sahipsiniz."

Smitho – Konu dışı şeyler söylememek için onu çağırmamız yeterdi.

Teofilo – Dinleyiciler, anlamak için *auratı ordinis*[1] taşıyan yaşlı bir cadıya işlerinin düşeceğini iyi biliyorlardı – hepsi de bunu sözleri kadar, hareketleriyle de gösterdi.

(1) "Altın madalya."

Frulla – Diğer bir deyişle altın arma.

Teofilo – Bununla birlikte, şeyleri anlamak için, adı geçen Doktor Torquato'yu kendi kanıtlarını geliştirmesi için, Doktor Nolalı'ya kendi dayanak noktasını açıklamasını rica ettiler.

Nolalı verdiği yanıtta, kendisinin yeterince açıklama yaptığını ve eğer karşısındakinin kanıtları bu kadar çok zayıfsa, bunun nedeninin belge eksikliğinden ileri gelmediği açıkladı; bunu körler bile saptayabilirdi. Ama yine de evrenin sonsuzluğunu ileri sürdü. Etherli sonsuz bir bölge bulunuyordu. Gerçekte, "uzay" adı verilen bir tek gök vardı ve bunun içinde yer benzeri bir yığın yıldızlar vardı. Yer nasıl bu etherli bölge içinde bulunuyorsa, ay, güneş ve diğer sayısız gök cisimleri de bu bölgede bulunuyordu. Üzerine bu büyük hayvanların dayandığı ve dünyanın, gerçek öznenin, edim halindeki tanrısal sonsuz gücün sonsuz maddesinin kuruluşuna yardımcı olan başka bir gökkubbenin, başka bir temelin varlığına inanmak için bir gerekçe bulunmuyor. Bu kadar çok akıl ve düzenli söylev kadar, tanrısal esinin de bize iyice anlatmak istediği şey bu; bunlara göre, binlercesinin yardım ettiği ve binler ve binlercesinin hizmet ettiği Yüce'nin aracılarının sayısı bilinemez. Yaydıkları ışıklar sayesinde çoğu bizim için tümüyle görünür olan bu büyük hayvanlardır. Kimileri tıpkı güneş gibi sıcaktır; çok sayıdaki yıldızlar ateş halindedir. Diğer kimiler tıpkı ay, yer ve Venüs gibileri ya da yere benzer sayısız yıldızlar soğukturlar. Kendi aralarında iletişim kurmak, birbirlerinden yaşam ilkesini almak için, güneşin çevresinde dönen yedi gezegenin durumunda olduğu gibi, aralarında belli bir uzaklık ve açıklık bırakarak, birbirlerinin çevresinde dönerler.

Bunlardan birisi yerdir: Bir dönümüne yirmi dört saat denir ve dönüş yönüne göre batı ve doğu adım alır, oysa evren onun çevresinde dönüyormuş gibi izlenimi bırakır. Bu devinime göre evrensel ve gündüz olayı diye adlandırılır.

Yerin ışığı ve karanlığı, gündüzü ve geceyi, sıcağı ve soğuğu paylaşması için kendi merkezi çevresinde devinmiş olması

olası, uygun ve gerçek olduğuna göre, bu temsilleme tümüyle yanlış, doğaya aykırıdır ve olanaksızdır. Baharı, yazı, güzü ve kışı paylaşmak için güneş çevresinde dönermiş. Kuraklığın yerini denizin, sıcaklığın yerini soğuğun, tropikal bölgenin yerini gece ile gündüzün bir olduğu bölgenin alması için ve eski filozofların haklı olarak dünyalar diye adlandırdığı bizim ve diğer yıldızların üzerinde değişimler olması için, yeni yüzyılların ve dünya görünümünün dönüşümlerinin gerçekleşmesi için, bir yanına kutuplar, karşıt yanlarına da yarıküreler adı verilen yerler alır.

Nolalı kendi görüşlerini böyle dile getirirken, doktor Torquato durmadan bağırıyordu: "*Ad rem, ad rem, ad rem!*"(1)

Sonunda Nolalı gülümseyerek ne kanıtlar ileri sürdüğünü, ne de yanıt verdiğini, sadece önerilerde bulunduğunu açıkladı. Sonuç olarak "*Ista sunt res, res, res, res*".(2) Kimi *ad rem* şeyleri vermek, Torquato'ya düşüyordu.

Smitho – Bu eşek, aptallarla ve enayilerle çevrilmiş olduğuna inanarak, kendi *ad rem*'inin (gerçeğinin), belirleyici kanıt diye alınmasını tasarlıyordu. Altın zincirini sallayarak bağırmanın, kalabalığı memnun etmeye yeteceğini sanıyordu.

Teofilo – Sonrasını dinleyiniz. Herkes çok arzulanan bu kanıtı beklerken, buyrun size, Doktor Torquato kendi can yoldaşlarına dönerek kendine göre en yeterli olan Erasmus'un(*) bir sözünü söylerken, bıyıklarını da burmayı unutmadı: "*Anticyram naviga.*"(3)

Smitho – Bir eşek bundan daha iyisini söyleyemezdi ve eşeklerle görüşen, insanları anlayamaz.

Teofilo – Her ne kadar kendisi de anlamını anlamamakla birlikte, – bence bu bir peygamberce işti: Bu barbarların çatlak kafasını düzeltmek için, Nolalı'nın ilaçla bunları evcilleştirmesini önceden söylemesiydi.

---

(1) "Gerçek, gerçek, gerçek.".
(2) "İşte gerçekler, işte gerçekler.".
(3) "Geminin yönünü Anticyram'a çevirdi." (delirdi)

Smitho – Eğer dinleyiciler yüksek öğrenim yapmış olsaydı, onun boynuna kolye değil, bir ip geçirirlerdi ve büyük perhizin ilk gününü kutlamak için kırk sopa vuruşunu saydırırlardı.

Teofilo – Nolalı, parmağıyla da onun kolyesini gösterdiği gibi, delinin Doktor Torquato olduğunu açıkladı. Bu süs eşyası olmadan, kendi giysilerinden daha çok bir değer taşımazdı; bununla birlikte, eğer kalın bir sopayla tozları alınmazsa, onlar da bir işe yaramazdı. Bunun üzerine masadan kalktı ve Bay Folco'nun iyi bir arkadaş olmadığından yakındı.

Frulla – İşte İngiltere'nin meyveleri bunlar. Eğer günümüzde bunlardan ararsanız, boşuna yorulursunuz ve dilbilgisi doktorlarından başkasını bulamazsınız. Mutlu vatan, şimdilik Eyüp'ün sabrının sınırlarını aşacak kadar kaba bir hödüklükle karışmış inatçı bir bilgiçliğin ve iddialı bir bilisizliğin işareti altına yerleşmiş!

Eğer bundan kuşkulanıyorsanız, Oxford'a gidiniz ve Polonya Prensi Alasco'nun, (Albert de Laski)(*) diğer İngiliz soylularının önünde geçen kimi ilahiyat doktorlarıyla yapılan kamuya açık tartışma sırasında Nolalı'nın başına neler geldiğini öğrenin. On beş girişimde ve on beş tasımda, onun kanıtlarına ve ortaya koyduğu tavuk zayıflığına karşı çıkan bilisizliği öğreniniz; Napolili olma niteliğini gösteren ve daha güzel bir gök altında doğan ve büyüyen bir insanın sabrı ve nezaketi karşısında bu domuzun kabalığını ve nezaketten yoksunluğunu ortaya çıkartınız. *Ruhun ölümsüzlüğü* kadar *beş katlı kürenin* de kamu önünde nasıl açıkladığını ortaya çıkarınız.

Smitho – Domuzlara inci verildiği zaman, bunları niçin çiğniyorlar diye sızlanmamalı. Neyse, Torquato'nun konuşmasının gerisini bize anlatın.

Teofilo – Herkes masadan kalkarken, Nolalı'yı kendi dillerinde suçlamak için aralarından birkaçını buldular. Eğer Torquato'nun ve diğerlerinin ortaya döktüğü gibi barbarlığı ve vahşiliği gözlerinin önüne getirselerdi, daha iyi ederlerdi. Bu-

nunla birlikte, birçok bakımdan Nolalı'ya üstün olacaklara karşı, diğerlerini nezaket bakımından gerilerde bırakan Nolalı, kendini toparladı. Ve sonra sanki her şeyi unutmuş gibi, Torquado'ya dostça seslendi: "Sizin görüşünüzün benim içtenliğime değeceğini sanmayınız, kardeşim. Tersine, kendime ne kadar dostluk duyuyorsam, size de o kadar duyuyorum. Yani bunu bilmenizi istiyorum: Ben savımı tümüyle doğru diye bilmeden önce, bunu birkaç yıl boyunca gerçek sandım; ama daha gençken ve daha az bilgi sahibiyken, gerçeğe uygun diye biliyordum. Oysa ilk adımlarımı kuramların incelenmesine attığım zaman, Aristoteles'i yalnızca ciddiye almak değil, ayrıca yerin devinimsiz olduğunu göstermek için onun *Yer ve Gök* kitabının bu konunun yarısından çoğuna ayırması da beni şaşırttı. Ben çocukken ve kurumsal düşüncelerden tümüyle yoksunken, böyle bir sava inanmanın çılgınlık olduğunu düşünüyordum. Yalnızca oyun için çabalayan ve akın kara olduğunu gösteren bu boş düşüncelerini sergilemek için bunun yanıltıcı ve aldatıcı bir kanıt diye ileri sürüldüğünü düşünüyordum. Daha genç, daha çocuk, daha az uyanık olduğum ve daha az seçme yeteneğine sahip olduğum için, kendime karşı nefret duyduğum ölçüde, size karşı da nefret duyabilirim. Ayrıca size karşı sinirlenme gereği duymuyor, acıyorum ve en azından kendi körlüğünüzü anlamanız için (eğer gözlerinizi açmak onun hoşuna giderse), şimdiki kendi bilgime bağlı kalarak Tanrı'ya yakarıyorum. Belki bu sizin biraz daha kibar, daha az bilisiz ve gözüpek olmanıza yardımcı olur. Beni sevmeniz gerektiğini de ekliyorum: Benim yaşım gençken, sizinki de ilerlemişken, ben nasıl daha genç ve daha bilisiz idiysem, şimdi de daha aklı başında ve daha yaşlıyım. Her ne kadar ben sizin konuşmalarınızda ve tartışmalarınızda olduğu gibi hiçbir zaman vahşi ve kaba olmadımsa, daha önce tümüyle bilisiz kaldığım durumların olduğunu da biliniz. Öyleyse, ben nasıldıysam, siz de öylesiniz ve siz nasılsanız, benim de (daha önce) öyle olduğumu düşünebilirsiniz; siz bana kin duymadan, ben size sevgi besleyebilirim."

Smitho – Tartışma yön değiştirince, siz söyleyecek ne buldunuz?

Teofilo – Sözün kısası, bunlar Aristoteles'in, Ptolemaios'un ve diğer büyük filozofların yanlarında yer alıyorlardı. Nolalı ise, yalnız Aristoteles'in ve Ptolemaios'un yanında yer alan aptalların, akılsızların, budalaların, bilisiz insanların değil, ayrıca Nolalı'nın kafasının içinde olanları anlama yeteneğinden olmayanların da göz önüne alınamayacağını söyledi. Onun görüşünü çoğu insan paylaşamaz, ama yalnız Pythagoras, Platon ve diğer tanrısal ve bilgin insanlar paylaşır.

– "Filozoflarla aynı sırada sayılmaktan övünen çoğunluğa gelince, bunlar sıradan insan gibi düşünmeyi göz önüne alarak, bayağıca felsefe yapmışlardır. Aristoteles'in bayrağı altında toplanan size gelince, sanki Aristoteles'in anlamış olduğunu anlamış gibi ve Aristoteles'in kavradığını kavramış gibi övünmenizi salık vermem. Gerçekte bilmediğini bilmemekle, bildiğini bilmek arasında büyük bir ayrım var, çünkü sizden ayrı olarak bu filozof bilisiz birisi olarak ortaya çıkarken, size benzeyen herkesin, yine benzer şekilde kayıkçıların ve hamalların bilisiz bir yoldaşı oluyor; bununla birlikte şu dürüst adam bilgin ve adil olarak bilindiğinde, hepinizi kendi gerisinde bıraktığına inanıyorum. İşte beni iyice şaşırtan şey: Siz bir tartışmaya çağrıldığınız ve siz de bir tartışmaya katılmak için geldiğiniz zaman, bir tartışmanın temelini hiç ortaya koymadığınız gibi, ne benim görüşlerimi çürütecek uygun bir kanıt ileri sürdünüz, ne Kopernik'i yalanlayabildiniz. Oysa karşı çıkmak için güçlü kanıtlar ve sağlam nedenler var."

Torquato, sanki en gösterişli bir hava içinde kılıcını çekecekmiş gibi, büyük bir görkemle sordu: *Ubi est aux solis?* (Güneş nerede en yüksek noktasındadır?)

Nolalı verdiği yanıtta, bu en yüksek noktayı istediği yerde tasarlayabileceğini söyledi; istediği sonuca da varabilirdi, çünkü en yüksek nokta değişebilir ve her zaman tutulmayla aynı

derecede olmazdı. Ona gelince, soruda bir amaç görmüyordu. Bundan sonra Torquato, sanki Nolalı sorununun yanıtını biliyormuş gibi davrandı.

Ve Nolalı: "*Quot sunt sacramenta Ecclessiae? Es circa vigesimum Cancri, et oppositum circa decimum ve centesimum Capricorni,*[1] ya da Saint Paul Katedrali'nin çan kulesinin üstünde?"

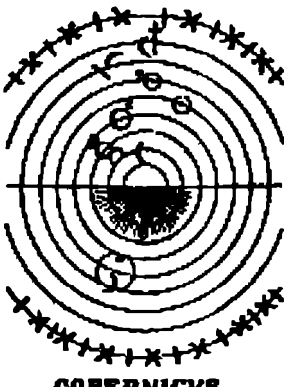
Smitho – Size göre Torquato niçin böyle bir soru yöneltti?

Teofilo – Söyleyecek bir şeyi olduğunu ve tartışma bildiğini bu bilisizlere inandırmak için; ve ayrıca, *nasıl, ne zaman* ve *nerede*'leri çoğaltırken, Nolalı'nın yanıtlayamayacağı bir soru bulmaya çalışıyordu. Öyle ki, dördüncü dereceden kaç yıldızın sayıldığını sormaya kadar ileri gitti.

Oysa Nolalı, konunun dışında hiçbir şeyi tanımayacağını açıkladı. Güneşin en yüksek noktada bulunması sorununa gelince, Torquato'nun tartışmaya göre çok bilisiz kaldığı sonucuna varılabilirdi. Dünyanın güneşin çevresinde döndüğünü açıklayan birisine güneşin en yüksek noktasını (yörüngesi üzerinde en yüksek noktayı) sormak, güneş yerinde dururken, herkesin kanısını paylaşan birisine, yerin kendi yörüngesi üzerindeki en yüksek noktasını sormaktır. Uslamlama sanatını öğrenmek isteyen birisine, ilk öğretilecek şey, kendi ilkelerine göre değil de, karşıtının kabul ettiği ilkelere göre araştırmak ve soru sormak sanatı değil midir? Bu alık için değişen bir şey yoktu: Ona göre belirsizlik, yerinde öncüller kadar, konu dışı öncüllerden de kanıt çıkarmaya izin vermeliydi.

Bu tartışmaların sonunda, iki doktor kendi aralarında tartışmaya başladılar; bir an kendi aralarında konuştuktan sonra, işte masanın üzerine kâğıt ve kalem çıktı. Doktor Torquato, bir kâğıdı enine ve boyuna serdi; bir kalem aldı, kâğıdın ortasına doğru bir çizgi, ortaya bir çember çizdi; öyle ki, çizgi çem-

(1) "Kutsalların kaç tane kilisesi var? En yüksek nokta, Yengeç Burcu'nun yirminci derecesine doğru ya da Oğlak Burcu'nun onuncu ya da yüzüncü derecesinin karşısına doğru bulunur."

Şekil 7

berin merkezinden geçiyordu. Yarı çemberlerden birisine *Terra* (Yer), ötekine de *Sol* (Güneş) sözlerini yazdı. Yerin olduğu yana, yedi gezegenin simgelerinin sıralarına göre sekiz yarı-çember çizdi (Şekil 7). Sonuncu çemberin çevresine *Octava Sphaera Mobilis* (Sekizinci Hareketli Tabaka) ve onun dışına da *Ptolemaeus* yazdı.

Nolalı ona, çocukların bile bildiği bir şeyi yapmakla ne demek istediğini sorunca, Torquato'nun yanıtı şu oldu: "*Vide, tace et disce: ego decobe te Ptolemaeum et Copernicum.* "(1)

Smitho – *Sus quandoque Minerva.*(*)(2)

Teofilo – Nolalı verdiği yanıtta, eğer bir kimse henüz abc'yi öğrenme aşamasındaysa, daha bilgili bir insana dilbilgisi öğretmeyi ileri sürmek, yanlış bir yöntemdir dedi.

– Torquato çizdiği deseni tamamlayarak, kâğıdın ortasına yerleştirdiği güneşin çevresine, yedi tane yine benzer türden simgelerle yedi yarı-çember daha çizdi. En dışta kalan yarı çemberin üzerine *Sphaera Immobilis Fixarium*(3) yazdı, onun dışına da *Copernicus*. Daha sonra üçüncü çembere geçerek onun üzerindeki bir noktayı, çevre çemberinin merkezi olarak seçti, noktanın çevresine küçük bir çember çizdi ve bu noktaya yerküre dedi. Ve bunun yerden başka bir şey olmadığını belirtmek için, güzel harflerle *Terra* diye yazdı. Sonunda da çevre çemberinin uzak bir noktasına, kağıdın en uzak yerine, ayın simgesini çizdi.

(1) "Bak, sesini kes ve öğren: Sana Ptolemaios'u ve Kopernik'i öğreteceğim "
(2) "Domuz kendini Minerva'dan üstün sayar "
(3) "Hareketsiz sabit tabaka."

Buna göre Nolalı bağırdı: "Buyrun size, Kopernik'in bile düşünmediği bir şeyi bana onun düşüncesiymiş gibi öğretmeye kalkışan birisi. Oysa o böyle bir şey diyeceğine ya da yazacağına, boynunun vurulmasına onay verebilirdi. Çünkü en bilisiz bir insan bile, bu durumdan, güneşin çapının her zaman kendine eşit olduğunu görebilir. Ayrıca buradan, doğrulanması olanaksız başka sonuçlar da çıkarılabilir."

"*Tace, tace,*" dedi Torquato, "*tu vis me decore Copernicum?*"(1)

– "Kopernik için kaygılanmıyorum," dedi Nolalı; "hem sizin ya da başkalarının anlayıp anlamaması da pek önemli değil. Bir daha sefere bana bir şeyler öğretmeye geldiğiniz zaman, daha iyi hazırlanmanız konusunda sizi uyarıyorum."

Orada bulunan saygın insanlar, Kopernik'in kitabının getirilmesi için sabırsızlandılar. Ve şekli inceleyince, yerin ay gibi çevre çemberinin üzerine yazılmadığım saptadılar. Bu nedenle Torquato, üçüncü tabakanın çevresi üzerindeki episiklin ortasındaki noktanın yerini göstermesini istedi.

Smitho – Eğer Torquato yanıldıysa, bunun nedeni, kitaptaki bölümleri okumadan şekli incelemiş olmasıdır ya da belki okudu ama anlamadı.

Teofilo – Nolalı'yı bir gülme aldı: "Yerle ayın episikli çizildiği zaman, bu ikisi de birbirine göre aynıdır ve bu nokta da, pergelin bıraktığı izden başka bir şey değildir. Eğer Kopernik'e göre gerçekten yerin nerede olduğunu öğrenmek istiyorsanız, onun yazdıklarını okuyunuz."

Okudular ve onun kendi terimlerine göre "aynı episikl içinde bulunduğunu" gördüler. Bunun üzerine bir süre kendi dillerinde konuştular ve Nundinio ile Torquato, Nolalı'dan başka herkesi selamlayarak çıkıp gidinceye kadar başka bir şey demediler. Nolalı onların arkasından birisini, kendi adına selamını söylemesi için gönderdi. Şövalyeler ise, ne bu saygısızca kabalıktan, ne de doktorlarının cüretli bilisizliğinden alınması-

(1) "Kes sesini, kes sesini, bana Kopernik'i öğreteceğini mı sanıyorsun?"

nı rica ettiler: Buna karşılık, felsefe ve gökbilimi hesaplarında kültür yası çeken zavallı ülkelerine acımasını istediler. (Bunların hepsi de kör oldukları halde, görüyorlarmış gibi davranıyorlar ve şeşi beş görüyorlar). Bundan sonra, onu çok kibarca selamladıktan sonra bıraktılar ve kendi yollarına gittiler. Sonra Nolalı ve biz kendi yolumuzu tuttuk, bu kez her zamanki saldırganlıktan sakınarak eve geç saatte girdik. Gece ilerlemişti, vurucu hayvanlar –boynuzlu ve toynaklı hayvanlar–, giderken olduğu gibi bizi rahatsız etmediler, çünkü çekildikleri ahırlarda ya da çoban evlerinde derin bir dinlenme içindeydiler.

Prudenzio:

Nox erat, et placidum carpebant fessa soporem
Corpora per terras, sylvaeque et saeva quierant
Aequoro, cum medio volvuntur sidera lapsu,
Cum tacet omnis ager, pecudes etc.(1)

Smitho – Neyse, bugünlük yeterince konuştuk. Benim için yarın gelmek lütfunda bulununuz, Teofilo, çünkü Nolalı doktorun öğretisi üzerine başka aydınlanma (açıklama) isteyeceğim. Örneğin Kopernik(2) ile ilgili, bunlar hesaplama için kolay da olsalar, çok önemli oldukları halde, doğal akıl alanında ne güvenilirler, ne de uygun.

Teofilo – Seve seve geleceğim.

Frulla – Ben de.

Prudenzio – *Ego quoque, Valete.*(3)

(1) "Geceydi ve tüm evrende, çalışmaktan bitkin düşmüş bedenler, rahat uykuya dalıyorlardı; vahşi ormanlar ve denizler, rahata kavuşmuşlardı; tüm dünya susarken, yıldızın hızla ilerlediği bir satte, hayvanlar vd."
Vergilius, *Aeneis* IV, 522-525

(2) Kendi kimliğinde "Kopernik" diye yazılı, yoksa Copernic ya da Kopernicus, Copernicus değil. Ayrıca bu bilginin hangi ulustan olduğu konusunda da tartışma var. Örneğin Almanlar onu kendilerinden saymak istiyorlar. Oysa ailesi Polonyalı, kimliğinde Polonyalı yazılı ve kendini Polonyalı diye tanıtıyor. "Copernicus" Latinçeleştirilmiş bir ad. (ç.n.)

(3) "Ben de, görüşmek üzere."

BEŞİNCİ DİYALOG

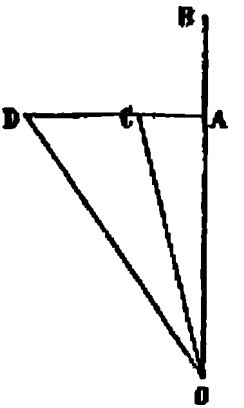
Tartışmak Karar Vermek Değil

Teofilo – Gördüğünüz gibi, diğer yıldızlar, bizim yıldızımızın bulunduğu yerden ne daha başka türlü göğe tutturulmuşlar, ne de aynı gökkubbede daha iyi duruyorlar. Gökkubbe, içinde Büyük Ayı yıldızının kuyruğunu bulunduran bölge kadar, bizi taşıyan yer'in de bulunduğu ve "sekizinci tabaka" adını almaktan öte bir ada layık değil, çünkü büyük uzmanlarda ya da alanlarda olduğu gibi bu aynı etherli bölgede, bu birbirinden ayrı gök cisimleri, birbirlerinden belli bir uzaklıkta bulunurlar. Tüm diğer yıldızlar düzenli bir hareketi izlerken ve kesintisiz bir şekilde aynı uzaklığı ve aynı düzenliliği korurken, bu yedi yıldızın (gezegenin) değişebilen hareketleri saptanınca, bunların aynı hareketle, aynı yerlerden geçtikleri, aynı yörüngeyi izledikleri ve tüm benzer ışıklı yıldızların çivilenmiş olduğu aynı duyarlı tabakada sekiz sayısı ile sınırlandıkları sanıldı

Bununla birlikte, eğer biz bu görünür evrensel hareketin, yerin dönmesiyle açıklandığını ve yine aynı uslamlamayla, havanın ortasındaki bu yer cisminin durumunun, diğer tüm gök cisimlerinin durumlarıyla birlikte değerlendirildiğini anlamak için yeterince aydınlanırsak ve bir kafa disiplinine sahip olursak, o zaman düşlerin ve imgelem gücünün ürünü olan, bu tezin aksine önce inanabilir, sonra onu ispat edebiliriz. Yanlışın birinci nedeni buradadır; bu yanlışlık başka yanlışlara yol açmış olduğu gibi, yeni yanlışlıklara da yol açacaktır.

Örneğin merkezden başlayarak kıyılara doğru ufku gözlerimizle taradığımız zaman, en yakın nesneleri birbirinden ayı-

ran, ya da bizi onlardan ayıran uzaklıkları ya da yakınlıkları değerlendirmek bizim için olasıdır. Ama belli bir uzaklıktan sonra, hepsi de bize eşit uzaklıkta görünecektir. Gökkubbedeki yıldızları gözlediğimiz zaman da durum aynıdır: Bize göreceli olarak yakın bulunan kimi yıldızların devinim ve uzaklık ayrımlarını kavrayabiliyoruz, ama uzaklara ya da çok uzaklara yerleşmiş bulunanlar, devinimsiz, eşit uzaklıkta ve uzayın derinliklerinde görünüyorlar. Benzer şekilde, öyle anlar oluyor ki, bir ağaç bize diğerinden daha yakın görünüyor, ama gerçekte öyle değil, çünkü yakın görünen, daha iyi görüntüsel ışık alanında bulunuyor. Eğer ışınlar birbirine karışırsa, bir tek ağaçmış gibi görünür. Bununla birlikte, aralarında ışın açıklığından dolayı daha uzak olanlara göre bunlar arasındaki uzaklık daha çok görünecektir. Buradan anlaşılacağı gibi, gerçekte daha küçük olan yıldız, başka bir yıldıza göre daha büyük sanılıyor, ya da çok yakında bulunan yıldız, daha uzakmış gibi anlaşılıyor. Yandaki şekle (Şekil 8) bakınız: O gözü için A yıldızı, B yıldızına eşittir; arada bir uzaklık ayırt edilse bile, yine de birbirine çok yakın görünür Oysa C yıldızı, (B'ye göre) çok daha yakında bulunduğu halde, çok ayrı bir ışın yolu üzerinde bulunduğu için, çok daha uzakta görünecektir.

O, gözün baktığı yer, OAB, OC, OD, uzunluk ve görüş çizgileri AC. AD, CD genişlik, enlem.

Şekil 8

Öyleyse uzaklarda bulunan yıldızlar bize çok yer değiştirmiş görünmezler; ne de birbirlerine yaklaşırken, ne de uzaklaşırken seçilebilirler; daha yakındaki yıldızlar gibi dönerken görünmezlerse, bu onların kusuru değildir, çünkü birinin uğradığı şeye, diğerinin uğramaması için hiçbir neden yoktur; bir yıldız için genel kural, diğerinin etkisinde kalarak çevresinde dönmektir. Ayrıca bize göre ve birbirlerine göre her zaman aynı uzaklıkları koru-

dukları bahanesi altında ve devinimlerini biz algılayamadığımız için bunlara *sabit* demek gerekmiyor mu? Bunu bir örnekle verelim: Çok uzaklarda bulunan bir gemi, eğer otuz kırk adım ilerlerse, sanki arıza yapmış gibi yerinden uzaklaşmıyor sanılır. Öyleyse çok uzaklarda bulundukları, çok ışıltılı ve çok büyük oldukları zaman, orantılarına bağlı kalarak hesaplamak gerekir. Çünkü bu yıldızlar ne kadar büyük olursa olsun, dönümleri ve devinimleri bizim için görünür değildir. Öyle ki, bu yıldızlardan kimilerinin, bize az çok yaklaşıp yaklaşmadığı bilinmez. Bunu bilmek için, çok uzun gözlemler gerekir, ama şimdiye kadar hiç kimse buna girişmedi, çünkü böyle bir harekete inanmadığı gibi, bir araştırmaya da başlamadı, ne de böyle bir devinimi varsaydı. Bir araştırmaya girişmek için, araştırma nesnesinin varlığını bilmek ve tanımak gerekir mi, ya da araştırmak olası mıdır ve göz önüne alınabilir mi? Ancak böyle bir araştırma yararlı olur.

Prudenzio – *Rem acu tangis.*(1)

Tefilo – Oysa etherli bölgedeki bu gök cisimlerinin dağılımını Herakleitos,(*) Demokritos,(*) Epikuros,(*) Pythagoras,(*) Parmenides,(*) Melissos(*) tanıyordu. Çünkü onlardan kalan yazı parçaları buna tanıklık ediyor: Onlar sonsuz bir uzayı, sonsuz bir bölgeyi, sonsuz bir ormanı, bizimkine benzer sayısız dünyaların sonsuz havzasını ve bu gök cisimlerinin, bizim yer gibi döndüklerini kavramışlardı.(2) Ayrıca Antik Çağ'da bunlara *ethera* adını vermişlerdi; diğer bir deyişle, doğanın yapıcı düzeninin müzikli uyumunu ılımlaştırmakla görevli postacılar, Tek'in ve Çok-Yüce'nin görkeminin temsilcileriydi, sonsuz tanrısallığı yansıtıyorlardı. Oysa kör bir bilisiz bu *ethera* adım sildi ve beşinci öz adını verdi; yıldızlar için gökkubbeye çivili fenerler ya da ışıklı cisimler dedi.

(1) "Tam üstüne bastınız."

(2) Burada adı verilmemekle birlikte, ethera kavramını silip, yerine ateş, su, toprak ve hava'dan sonra beşinci öz kavramını getiren Aristoteles olmalı. Ayrıca uzayda hava yok, Yer gibi kimi gök cisimlerinde var. (ç.n.)

Bu ulaklar, kendi doğalarından, kendi ruhlarından, kendi zekâlarından kaynaklanan hareketlerin öz ilkesine sahiptirler, çünkü akışkan ve esnek hava, bu denli büyük ve yoğun makineleri harekete geçirmeye yetmez. Bunların devinimleri için çekici ya da itici, ya da benzer bir etkiye sahip olması gerekir ve en az iki cisim birbirine dokunmadan ortaya çıkmaz (birisi en uzağa itilirken, öteki de itmiş olur). Gerçekte bu tarzda hareket eden her şey bir hareket ilkesini yazıt olarak ya da kendine özgü doğa dışından alır, diğer bir deyişle, şiddetle ya da en azından doğal olmayan bir yoldan. Bu durum, birbirine dokunmadan, birbirini iten ya da çeken tüm gök cisimleri için geçerlidir. Çeliğin demiri, kehribarın saman çöpünü çekmesi, kimi bitkilerin güneye yönelmesi, zıt yönlerin onaylanmasıdır. Demirin, çeliğin yaydığı ruhsal bir etkiyle yol açtığım bir tür duyuyla donanmış olduğunu ve çeliğe doğru hareket ettiğini söyleyebiliriz; benzer şekilde, saman çöpü de kehribara doğru çekilir. Genel bir şekilde, arzu duyan, ama bunu bulamayan ne varsa, arzu edilene doğru hareket eder ve elden geldiğince onda değişir; aynı yeri almayı diler.

Dıştan bir etkiyle hareket edip, devinimın direncine karşı üstün bir güçle temasa geçen ve yer değiştiren bir nesne yoktur: İşte anlaşılması gereken budur; yine deniz sularını hareketе geçiren, böylece deniz kabarmasına yol açan, öfkeyi artıran, balıkları döllеyen, istiridyelerin içini dolduran ve diğer birçok etkileri belirleyen aptalca bir ideyi –düzenli bir düşünce için kabul edilemeyecek olan bir ideyi– anlamak için de. Çünkü her durumda ay, aslında bir işarettir, yoksa bir neden değildir. Bir kez daha söylüyorum, bir *işaret,* bir *göstergedir,* çünkü eğer birbirine zıt ya da birbirinden ayrı düzenlemelerle bağlantılı olarak zıt olayları gözlediğimiz gibi, ayın da kimi durumlarıyla bağlantılı olarak bu olayları gözleyecek olursak, bunun kendi aralarındaki uygunluğa göre şeylerin düzeninden ileri geldiğini anlarız, çünkü dönüşüm yasaları, bir ötekiyle uygun ve denk durumdadır.

Smitho – Bu yarımı bilmemek, bir yığın garip filozofun bize öğrettiği bir sürü anlaşılmaz benzer yanlışlıklara yol açmış bulunuyor. Çünkü işaret, ayrıntı ve kaza (rastlantı) olan ne varsa, neden diye adlandırılıyor. Bu aptallıklar arasında en önemlisi, dik gelen ışınların (dik açıyla sıcaklığa yol açmazken, yan [eğik] gelen, dar bir açıyla düşen) ışınların soğumaya yol açmasıdır. Oysa burada gerçek neden, güneşin rastlantısal durumudur, yani yerin üzerinde az ya da çok durmasına bağlıdır. Yansıyan ya da doğrudan ışınlar, dar ya da geniş açı; dik çizgiler, ya da yatay çizgiler, küçük ya da büyük yaylar, görünümlerin çeşitliliği ve birbirinden ayrılığı, matematiksel koşullardır, yoksa doğal nedenler değildir. Geometri ile oynamak başka şeydir, fiziksel kanıtlarla göstermek başka şeydir. Sıcaklığı az ya da çok yapan ne düz çizgiler, ne de açılardır (ışının geliş biçimleridir), ama ışınların yakınlığı ya da uzaklığı, kalma süreleridir.(1)

Teofilo – Çok güzel anladınız; bakınız bir gerçeklik diğerini nasıl aydınlatıyor. Bununla birlikte, benim açıklamamı sonuçlandırmak için soruyorum: Acaba bu büyük (gök) cisimleri, kendi arzuladıkları iyi yönden başka bir dış güçle mi harekete geçirildiler; devinmeleri şiddetli mi, yoksa rastlantıya mı bağlı? Tepki-yapmayan bu güçle donanmış olsalar bile, gerçek tepki-yapmayan doğal mı? Doğal olsun ya da olmasın, şeyi kendi başına uygun yerine götüren özde bir ilkedir.

Bizimkinden başka tüm diğer varsayımlarda, özde bulunan devindirici güç, yorulmadan devinemez; ya da yararsız, tümüyle gereksiz olur.

Böylece karıncaların ve örümceklerin hareket gücu de, onlardan bilinen öngörüden ya da beceriden değil, yanılmayan tanrısal zekâdan ileri gelir deniyor; örneğin *doğal güdü* denilen tepilerden ya da saçma terimlerle belirtilen başka nedenler-

(1) Elbette o dönemde geometrik optik yoktu; ışığın hem doğru yoldan, hem de dalgalar halinde yayıldığı bilinmiyordu. Bir şeyin kendi başına uygun yerine gitmesi kurgusu, Aristoteles'ten alınma. (ç.n.)

den. Eğer böyle bir durumda bu gibi bilginlere bu güdülerin ne olduğunu soracak olursanız, yalnızca *güdü* diye yineleyeceklerdir ya da bu güdü gibi oldukça belirsiz ve aptalca bir terimi kullanacaklardır.

Prudenzio – *Nimis arduae quastiones!*(1)

Smitho – Çetin, ama anlamak istemeyenler için, yanlış olana inanırken inadı tutanlar için. Yerin çok büyük, çok yoğun ve çok ağır olması nedeniyle devinmesinin güç olacağını söyleyenlere kendi adıma yanıt verebilirim. Ama ben sizi kendi uslamlamanızda iyice kararlı gördüğüm için, yine de sizin siz kendi tarzınıza göre yanıt vermenizi isterim.

Prudenzio – *Non talis mihi.*(2)

Smitho – Çünkü siz sadece bir köstebeksiniz.

Teofilo – Aya, güneşe ve çok iri boyutta sayısız diğer gök cisimlerine dikkatinizi çekerek, ben kendi tarzıma göre yanıtlayabilirim. Bizim karşıtlarımız bunları sınırsız yörüngeler üzerinde ve yerin çevresinde tüm hızlarıyla döndürüyorlar. Yerin kendi çevresinde yirmi dört saatte ve bir yılda da güneşin çevresinde döndüğünü onaylamakta güçlük çekiyorlar! Yerin ya da başka bir gök cisminin kesinlikle ağır ya da hafif olmadığını bilmeliyiz. Hiçbir gök cismi kendi yerinde ne hafif, ne de ağır. Bu ayrımlar ve nitelikler, evrenin başlıca cisimleriyle ve kimi kez üzerlerinde taşıdıkları özel ve yetkin bireylerle ilgili değildir. Tıpkı gezginler gibi, bütünden ayrı ve içeriğin dışında kalan kısımlar için geçerlidir. Bu kısımlar, demirin çelikle birleşmesinden daha az doğal olmayan, kendi korunma yerlerine doğru bir yol açarlar – aşağı, yukarı, sağa ya da sola doğru değil de, tuttukları herhangi bir yere doğru.

Yerin bölümleri, havadan bize doğru yönelir, çünkü onların tabakası orada bulunur. Eğer bunlar tam karşıt yanda yerleşmiş olurlarsa, gidişlerinin yönünü değiştirerek bizden uzaklaşırlar. Sular için de, ateş için de aynı şey geçerlidir. Örneğin

(1) "İşte size çetin soru!"
(2) "Bana bu izlenimi vermiyorsunuz."

su kendi yerinde ağır olmadığı gibi, denizin dibinde de ağırlığı bilinmez. Baş, kollar ve diğer organlar (kollar) göğüse bir ağırlık vermez; doğal olarak oluşmuş hiçbir şey, kendi doğal yerinde, şiddet edimine yol açmaz. Kendi öz yerinde ve kendi doğal durumunda bulunan bir şey, ne ağırlık verir, ne de ağırlıksızdır. Bunlar, kendilerine uygun düşen yere doğru gidecek kimi itkilerle donatılmış şeylerle ilgilidir.

Ayrıca bir cismin doğal olarak ağır ya da hafif olduğunu söylemek de saçmadır; bu nitelikler kendi doğal yapıları içinde bulunan şeylere değil de, dışarıda kalan şeylere uygun düşer. Böyle bir şey hiçbir zaman bir yer tabakasında bilinmez, ama kimi kez onun bölümlerinde bilinir.

Sonuç olarak, eğer yerin altında başka türlü bir cisim bulunsaydı, yerin bölümleri doğal olarak inen bir hareketle doğal olarak buradan uzaklaşırlardı. Eğer ayın içbükeyinde biraz ateş kıvılcımı bulunsaydı, bu ateş, yerin dışbükeyliğinden ne kadar hızla uzaklaşıyorsa, aynı hızla aşağı doğru inecekti. Böylece su, tıpkı yerin merkezinden yüzeye kadar çıktığı gibi, eğer ona yeterince bir yer verilirse, yerin merkezine kadar iner. Benzer şekilde hava da, aynı kolaylıkla şu ya da bu yere doğru hareket eder. Peki buna göre ağır ya da hafif de ne demek? Alevin kimi kez kendisini beslemeye uygun bir cismi tutuşturmak ya da kendi sürekliliğini güvence altına almak için yana ya da aşağı doğru yöneldiğini görmüyor muyuz? Demek ki doğal şeyler birçok kolaylıklara sahiptir ve çok doğal olmayan yer olmadığı gibi, hareketler de yoktur. Doğal olarak devinmeyen şeylerin kendi öz yerlerinde sabit kalması ne kadar kolaysa, devinen şeylerin de, uzayda kendilerine gösterilen yerde yürümeleri o kadar kolaydır. Nasıl ki, doğal olarak hareketsiz şeylerin harekete geçirilmesi şiddet sayılırsa, benzer şekilde, hareketli olanların da kendi doğalarına zıt olarak hareketsizleştirilmesi bunların doğasma aykırıdır. Sonuç olarak, hiç kuşkusuz eğer yerin devinimsiz olması, doğaya uygun düşseydi, harekete geçirilmesi de, doğaya ters düşmez ve güç olmazdı.

Peki ama kım böyle bir düşünceye ulaştı? Kim bundan yana kanıt sundu? Ortak bilisizlik, sağduyu ve akıl yoksunluğu.

Smitho – Bir noktayı ben iyi anladım: Dünya kendi yerinde, güneşin kendi yerinde olduğundan daha ağır olmadığı gibi, bunların başlıca bölümleri de (örneğin sular) kendi bulundukları tabakada daha ağır değildir. Eğer bunlar kendi yerlerinden ayrılırlarsa, bu tabakaların her yanına, her yerine doğru yönelirler. Yine kendi açımızdan bunların ağır oldukları kadar hafif ve ayrımsız olduklarını söyleyebiliriz: Tıpkı kuyrukluyıldızlar ve diğer alevli gök cisimleri gibi; biz bunların ateşli gövdelerinin kimi kez arkaya doğru alev gönderdiklerini (bu nedenle *saçlı* adını alır), kimi kez bize doğru alev gönderdiklerini (o zaman *sakallı* denir), kimi kez de yanlara doğru alev gönderdiklerini görürüz. En genel olarak içerdikleri hava, her yandan çıkabilir, her kısma girebilir, her yere dağılabilir; ayrıca kendi ağırlığı, yoğunluğu ve soğukluğu nedeniyle yerin sabit olduğunu açıklamak da boşuna bir uslamlamadır.

Teofilo – Kanıtlama yeteneğinizden dolayı Tanrı'ya şükrediyorum. Sıradan filozofların en güçlü kanıtlarına yanıt verebilecek güçlü bir ilkeyi anlatmakla, beni bir çok çabadan kurtardınız. Ve siz, doğayla ilgili derin düşüncelere giriyorsunuz.

Smitho – Başka sorulara gelmeden önce, güneşin ateşin gerçek bir öğesi olmasını, sıcak cisimler arasında başta gelmesini, aralarında bizim yerin de bulunduğu şu gezgin gök cisimlerinin ortasında devinmeden durmasını nasıl onayladığımızı öğrenmek isterdim. Benim kafama takılan bir şey var: Güneşin hareketi, bana, duyularımızla algıladığımız diğer cisimlerden daha gerçek görünüyor.

Teofilo – Nedenini açıklayınız.

Smitho – Eğer doğal olarak ya da zorla diğer cisimler oldukları yerde tutuluyorlarsa, yerin bölümleri de hareketsiz olur. Ama ateşli bölümler, yükselemediği zaman –örneğin fırının içbükeyliği onları tuttuğu zaman– hiçbir şey onları durduramadan bükülürler ve dönmeye başlarlar. Buna göre eğer

bunların bölümlerinde kanıt çıkarmak istiyorsak ve güvenimizi de bunların üzerine oturtmak istiyorsak, o zaman hareket, yerden çok, ateş öğesi olan güneşe daha uygun düşer.

Teofilo – Benim buna yanıtım, ilk önce güneşin kendi çevresinde dönmesi olacak, yoksa kendinden başka bir merkezin çevresinde değil, çünkü gerekli olduğu ölçüde diğer tüm gök cisimlerinin onun çevresinde dönmesi yeterlidir. İkincisi, ateş öğesinin, yer kadar yoğun olan ve üyeler oluşturan, bir o kadar birbirine benzemeyen bölümlerinin, birinci sıcak cisme uyduğunu düşünmek gerekir. Sizin tutuşmuş hava dediğiniz ve alev adını alan hareketli ateş gibi, yerin soğukluğu ile değişen aynı havaya da buhar adı verilir.

Smitho – İşte benim öne sürdüğümü onaylayacağa benzer bir fırsat bana veriliyor. Çünkü eğer buharın hareketi yavaş ve tembelceyse, alevin çıkışı ve hareketi de çok hızlıdır. Örneğin ateşe en çok benzeyen hava, yere daha çok benzeyen havadan daha hareketlidir.

Teofilo – Çünkü ateş, zıt nitelikle donanmış cisimle ve daha çok doğal benzerliğe sahip bölgeye, daha çok kaçmaya çalışır. Benzer şekilde, eğer su ya da buhar, ateş bölgesinde ya da benzeri bir yerde bulunursa, hava yayılmasına göre daha hızla kaçar.

Bu uslamlamayla yetininiz, çünkü Nolalı'nın önermesinde ben devindiğini ya da durduğunu kanıtlayan hiçbir uslamlama bulamadım. Ateşi canlandıran şu harekete gelince, bu alev fırınların iç bölgesinde bulunduğu zaman, ateşin etkisi onu izler, tutuşturur, değiştirir ve buharlı havaya dönüştürür; ateşi besleyen de bu havadır; oysa buhar, kendi düşmanı karşısında dövüşe dövüşe çekilir.

Smitho – Buharlı havadan söz ettiniz; saf ve basit hava için ne düşünüyorsunuz?

Teofilo – Bu soğuk kadar sıcağın da konusu değildir; soğuk nemi artırdığı zaman, buhar ne daha çok nem alır, ne de emer; sıcak, suyu buharlaştırdığı zaman, artık buhar daha çok nem almaz.

Smitho – Doğada tanrı kayrasına ve son ereğe boyun eğmeyen hiçbir şey olmadığı gibi, –sizin daha önceki önerilerinizin çok iyi anlattığı gibi– yerin yerel hareketinin erekliliğini de sizden duymak isterim.

Teofilo – Bu cisim, yenilenmek, yeniden doğmak için hareket halindedir. Kendi öz niteliği, sürüp gitmesine izin vermez. Nasıl ki şeyler sayılarına göre değil, türe göre sürüp giderse, benzer biçimde, benzer görünüm altında sürüp gidemeyen maddeler de, giderek çehre değiştirirler. Çünkü bozulabilen madde ve cevherler, tüm bölümleriyle birlikte, tüm biçimlere uymalıdırlar: İçinde bulundurduğu tüm bölümleri, sonsuzluğun bir anında olmasa bile, en azından çeşitli zamanlarda, sonsuzluğun çeşitli anlarında ve sırasıyla tüm olur, tüme dönüşür. Eğer madde, kendi bütünlüğü içinde, gerçekte bütünün tüm biçimlerini üstüne alırsa, buna karşılık, bütünün tüm bu biçimleri, maddenin her bir parçasınca üstlenemezler.

Örneğin bizim yerküremizi, bizim yıldızımızı oluşturan tüm kitlenin ölmesi ve dağılması şeylerin düzeni içinde olmadığı gibi, yine yerkürenin doğasının tümüyle ortadan kalkması olanaksız olması gibi, kimi düzenleri izleyerek, tüm bölümlerini değiştirerek ve yeniden biçimlendirerek, dönümsel olarak yenilenir. İşlem düzenli bir şekilde gerçekleştirilmeli, her bölüm sırayla bir ötekinin yerini almalıdır. Eğer bunlar gerçekleşmezse, hayvanların ve bizlerin durumunda olduğu gibi, bu çözülebilir cisimler de kimi kez gerçekten dağılır.

Oysa tersine bu cisimlere –Platon'un *Timaios* kitabında, şu ilk ilkenin açıklanmış olduğu şeye– onunla birlikte inanıyoruz: "Siz çözülebilirsiniz, ama çözülmüş olmayacaksınız." Buradan çıkan sonuca göre, yıldızın merkezinde ve içinde, çevreye ve dışa taşınmayan bir bölüm yoktur. Yine içe giren ve orada kalan dış parçalar da kimi kez bulunur. Güncel deneyimler bunu bize gösteriyor: Yerin kendi içine, kendi karnına aldığı şeyler olduğu gibi, dışarı attığı şeyler de vardır. Biz kendimiz, bize ait olanla birlikte gidip geliyoruz, geçiyoruz, dönüyoruz;

bizim olup bize yabancı olmayan, bize yabancı olup bizim olmayan hiçbir şey yoktur. Bizimle paylaşılmaması gerekeni, biz hiç paylaşmadığımız gibi, kimi kez paylaşmamız gereken de, bizimle paylaşılmaz.

Örneğin her şey kendi türüne göre tüm egemenliğin ve köleliğin, mutluluğun ve mutsuzluğun, yaşam denilen durumun değişimini ve ışığın, karanlıkların, iyinin ve kötünün ölüm adı verilen değişimini bilir. Şeylerin düzenine göre sürekli dönüşüme uğraması gereken maddi özdeğin dışında, şeylerin düzeni içindeki hiçbir şey ölümsüz değildir.

Bu an için üst-öz maddeden söz etmeden önce, bana yerel hareketini açıklamamı sorduğunuz ve büyük bireyin, bizim sürekli besleyicimizin ve annemizin özel olarak incelenmesine geliyorum. Yerel hareket –yalnız bütün olarak değil, ama her bölümü de–, yalnızca sırasıyla tüm şeyleri, tüm yerleri tutan son bir değişim amacını taşımıyor, ama ayrıca eni sonu tüm düzenlemelere ve tüm düzeltmelere (değişimlere) de izin veriyor. Gerçekte, yerel hareketi tüm değişimin ve tüm biçimin ilkesi gibi saymak çok yerindedir. Bundan başka değişimler de olabilir. Yerin tüm bölümlerinin sunduğu şekliyle gerçekleşen değişim, Aristoteles'in gözünden kaçmamıştı, ama bunun ilk ilkesi olan yerel hareketi anlamamıştı. Bununla birlikte, *Meteoroloji*'nin birinci kitabında bunu bir peygamber, bir kâhin gibi açıklamıştı. Kimi kez kendisi de anlamadan, topalca bir gidişle ve her zaman tanrısal korkuya kendi kişisel yanılgılarını da katarak, çoğu zaman esas üzerine gerçeği söyledi.

Örneğin konuşmasında gerçek olanı ve göz önüne almaya layık olanı anımsayalım. Daha sonra, onun kendisinin tanıyamadığı nedenlere kesinlik kazandıralım. "Yerin aynı bölgeleri" diyor, "her zaman nemli ya da kuru değildir; suların gidişinin oluşumlarına ve düzenlemesine göre değişir. Örneğin denizin (daha önce) bulunmakta olduğu ve bulunduğu yerde, her zaman deniz yoktu ve her zaman da olmayacaktır. Yerin bulunduğu ve bulunacağı yerde, her zaman orada değildi ve her zaman

orada olmayacaktı. Belli bir değişimi, dönümsel bir geri dönüşümü, belirlenmiş bir düzeni, birinin yerini ötekinin alacağını, ötekinin yerini de bir başkasının alacağını kabul etmeliyiz."

Eğer Aristoteles'e bu değişimin ilkesini ve nedenini soracak olursanız, vereceği yanıtta "tıpkı hayvanların ve bitkilerin içinde olduğu gibi. yerin içi de kendi yetkinliğine ulaşır, sonra yaşlanır" diyecektir. Ama yerle diğer cisimler arasında bir ayrım vardır. Çünkü diğer cisimler (varlıklar) kendi tüm bölümlerinin bir bütünlüğü içinde aynı zamanda yetkinliğe ulaşırlar ve çökerler (ya da Aristoteles'in deyimine göre, olgunlaşırlar ve yaşlanırlar). Oysa bu değişim, yeri bölümlerine göre sırasıyla etkiler ve yerle güneşin birbirlerine göre hareketleri sonucu sıcaklık artar ya da azalır. Sonuç olarak kaynakların kuruduğunu ya da küçük suların büyüdüğünü ya da sonunda kurumak üzere azaldığını görürüz. Bu su akışlarının kuruması, bataklıkların kuruması ve benzer şekilde denizlerin dönüşümü için gereklidir. Bununla birlikte bu olaylar yeri derece derece ve büyük bir yavaşlıkla etkilediği için, bunları bir kuşak ya da birkaç kuşak boyunca yerinde gözlemek kolay değildir, çünkü uzun yüzyıllar boyunca ve çeşitli çalkantılarla birlikte taş başlangıçtan son ana kadar bu anıları saklamadan önce, uluslar bir bütün olarak yıkıma uğruyor, dönüşümler yeniden ortaya çıkıyor – çünkü yıkımlar, savaşlar, nüfusun ortadan kalkması, salgın hastalıklar, sel baskınları, dillerin ve yazıların bozulması, göçler ve toprağın kısırlaşması buna yol açıyor.

Bu büyük dönüşümler eski Mısır'da, Nil'in limanlarında iyice gözlenebilir; yalnız bir insan işi olan nehir ağzını bunun dışında tutabiliriz. Memfis kentinde, aşağı kısımlar, yukarı kısımlardan sonra işgal edildi. "Argos bölgesi Troyalılar zamanında bataklıktı ve oturan azdı; oysa Miken daha verimli olduğu için daha iyi sayılıyordu; ama günümüzde tam tersine, Miken tümüyle kurudu ve Argos düzeldi, çok verimli oldu. Bu orta ölçekteki yerlere baktığımız zaman, benzer şeylerin çok daha geniş ve tüm bir bölge için de geçerli olabileceğini düşünebiliriz "

Nasıl ki daha önce sular altında olan çok sayıdaki bölgenin, şimdi karalara dönüşmüş olduğunu görüyorsak, benzer şekilde, birçokları da denizlerle kaplandılar. Bu dönüşümlerin, daha önce söylediklerim gibi, yavaş yavaş gerçekleştiğini görüyoruz; bu değişimler, denizlerden çok uzaklarda ve dalgaların yeni taşkın izlerini taşıyan yüksek dağlarda toprakların aşınmasıyla gerçekleşti. Şehit Nolalı'nın döneminde (yani az çok bin yıl öncesi), denizin siteye yakın olduğunu, orada yükselen tapınağa *Portus* adının verildiğini Felix'in(*) tarihinden öğreniyoruz; oysa günümüzde deniz on iki bin adım ötede bulunuyor. Benzer durum tüm kıyı kentlerinde gözlenmiyor mu? Tarlalarda bulunan tüm bu taşlar, daha önce dalgaların buralara kadar geldiğini göstermiyor mu? Caesar'dan(*) bu yana Fransa'da iklimin çok değişmiş olduğuna inanmıyor musunuz? O dönemde bu ülkenin hiçbir yerinde üzüm bağları bulunmuyordu; oysa şimdi Fransa dünyanın diğer ülkeleri gibi bize güzel şaraplar gönderiyor ve en güney bölgelerinde üzüm toplanıyor. Bu yıl içinde ben Londra'nın bahçelerinden toplanmış üzüm yedim: Belki daha az yetişiyor, belki daha az iyi, ama İngiltere'ye göre en iyileri.

Demek ki Akdeniz, Fransa'nın ve İtalya'nın kimi bölgelerinin en kurak ve en sıcak bölgelerini, doğrudan doğruya kendi gözlerimle saptadığım gibi, Libya'ya doğru gittikçe, kendi içinde bırakıyor.(1) İklim Fransa'da ve İtalya'da giderek ısınırken, İngiltere'de yumuşuyor. Vardığımız genel bir sonuca göre, kutup bölgesine doğru gidildikçe, ısının azalmasıyla birlikte, bölgeler de görünümü değiştiriyor.

Bunun nereden ileri geldiğini Aristoteles'e sorunuz. Vereceği yanıt şudur: Güneşten ve çembersel hareketten (güneşin dünya çevresinde dönmesinden). Tanrısal açıklamaya göre daha az belirsiz ve daha az karanlık; derin ve doğru. Peki ama

(1) Günümüzden altı bin yıl kadar öncesi, Libya bölgesi iklim açısından oturulabilir bir durumda. Bu yıllarda orada kuraklık başlıyor ve halk, Mısır'a, Nil kıyısına göç ediyor. (ç.n.)

hangi yetkisine göre bunu söylüyor? Belki de filozof olması nedeniyle; acaba? Hayır, ama belki de kâhin gibi, ya da söylemeyi göze almadan anlayan bir insan gibi. Belki de gören, ama gördüğüne inanmayan bir insan gibi. İnanmış olsa bile, kendisinin bilmediği bir açıklama isteneceğinden korkarak, onaylamak için duraksıyor. Olguları bize gösteriyor, ama daha çok bilgi isteyenlere karşı ağzını kapalı tutuyor; Eski Çağ filozoflarından alınmış bir konuşmayı aktarmadıkça bunu yapıyor. Kısacası, dünyanın her yerinde sıcaklığın, soğukluğun, kuraklığın ve nemin (yağışın) arttığını ve azaldığını, oralarda her şeyin yenilendiğini, kıvamlık kazandığını, yaşlandığım ve yıkıma doğru gittiğini bildiriyor. Bunların nedenine kesinlik kazandırmak için şu terimlerle açıklıyor: *Propter solem et circumlationem* (güneş ve dönme hareketi nedeniyle). Peki niçin şöyle demiyor: *Propter solis circumlationem?* (Güneşin hareketi nedeniyle) Çünkü bu onun için ortaya konmuş, benimsenmiş bir gerçekti; güneşin böyle bir çeşitlemeye yol açmayacağını o dönemin tüm filozofları kabul etmişti.

Gerçekte, güneşin hareketi (dünya çevresinde dönmesi), gün dönümünden uzaklaştığı ölçüde, güneş de her zaman iki tropik bölge arasında bulunur. Bu nedenle dünyanın bir bölgesi (örneğin kuzey) ısınırken, öteki bölgesi (güney) ısınamaz, bölgelerin ve iklimlerin aynı durumda kalması süreklilik kazanır.

Peki ama Aristoteles niçin diğer gezegenlerin hareketi yüzünden demedi? Çünkü halen kabul edildiğine göre, gezegenler kendi hareketleri ve Zodyak'ın sınırları içinde, gezgin yıldızların geçtiği yol olarak hep aynı kalırlar.

Peki niçin şöyle demedi: İlk devingen dönme nedeniyle? Çünkü o gündüz hareketinin dışında başka bir devinme bilmiyordu ve yine onun döneminde, gezegenler gibi gecikmeli bir harekete pek inanılmıyordu.

Peki niçin "göğün dönmesi nedeniyle" demedi? Çünkü bu dönmenin ne olduğunu söyleyecek durumda olmadığı gibi, bunun nasıl gerçekleştiğini de bilmiyordu.

Peki niçin "yerin dönmesi nedeniyle" demedi? Çünkü onun inandığı ilkeye göre yer devinimsizdi. Peki öyleyse, niçin böyle bir teze bağlı kaldı? Gerçek onu, kendi doğal sonuçlarıyla anlaşılmaya zorladı.

Demek ki güneş ve hareket, olası nedenler gibi kalıyorlar. Güneş dedim, çünkü yaşamsal gerçeği yalnız dağıtan ve ileten odur. Hareket de dedim, çünkü eğer güneş diğer cisimlere doğru ya da diğer cisimler güneşe doğru hareket etmezse, sahip olmadığını nasıl alabilir ya da sahip olduğunu nasıl verir? Öyleyse zorunlu olarak hareket etmesi gerekir. Kısmi olmayan, ama diğer bölümlerin yenilenmesine yol açan bir hareket, aynı nedenle, aynı doğayla ve koşulla donanmış olan diğerlerini yeniler. Öyleyse aynı edilgin güce de (eğer doğa yanlış bir süreç uygulamıyorsa), etkin güç karşılık olmalıdır.

Oysa biz, güneşin ve tüm yıldızların kendi yerküremizin çevresinde dönmesinden çok, tersi nedenleri algılıyoruz: Şöyle ki, bizim yerküremiz evrene göre dönüyor, güneş çevresindeki dönümünü bir yılda tamamlıyor, ateşin canlı öğesi gibi ve çeşitli evrelerle izlenen bir hareketle ve çeşitli tarzlarda ona doğru eğilerek dönüyor. Kimi kez bizimkinden çok daha büyük dünyalara sahip olan sayısız yıldızların, kesin bir amacı olmadan, kimi ivedi gerekliliği bulunmadan dünyayla ve yalnız onunla güçlü bir ilişkisinin bulunduğunu varsaymak için hiçbir neden bulunamaz. Kutbun titrediğini, yerin ekseninin sallandığını, evreninin dört yönünün dengesini yitirdiğini, kürelerin –ne kadar büyük ve görkemli olursa olsun– çokluğu nedeniyle aniden sarsıldığım, döndüğünü, büküldüğünü, bunların doğanın zararına olarak parçalandığını ya da kabaca düzeldiğini ve yerin salt ağırlığı olduğu ve soğuk olduğu bahanesiyle, merkezi işgal ettiğini söylemek için hiçbir nedenimiz yoktur.

Benzer şekilde, yine bu gök cisminin (yerkürenin), gökkubbede parlayan herhangi bir cisimden ayrıldığını, özü ve maddesi ya da uzaydaki yeri bakımından ayrı olduğunu (özel bir yeri bulunduğunu) kanıtlayacak bir neden bulunmaz. Çün-

kü eğer bulunduğu yerdeki havaya yakından bağlı bulunmuş olsa bile, diğer gök cisimleri de, kendilerini çevreleyen havayla yakın bir bağ içinde bulunabilirler. Eğer onların kendileri, kendi ruhlarının ve kendi öz doğrularının itmesiyle, kendi olanaklarıyla havayı yararak bir merkezin çevresinde dönüyorsa, yine de aynı şeyi yapabilir.

Smitho – Rica ederim, artık bu noktanın benimsendiğini kabul edelim, çünkü ben kendi adıma, yerin ışıklı yıldızlara çivilenmiş olasılığından çok, hareket zorunluluğuna inanıyorum. Öte yandan, olayı anlamamış olanlar için, başka bir fırsatla ve konu dışı niyetine bunu başlıca bir konu gibi incelemeleri salık verilir. Öyleyse benim için beğenilir olmak istiyorsanız, bizim yerküre için hangi hareketin uygun olacağına açıklık kazandırınız.

Teofilo – Seve seve. Çünkü benim konu dışına çıkmam, sonuca varmamı çok geciktirir: Benim zorunlu olandan ve saptanmış olandan çıkarmak istediğim, yerin tüm bölümlerinin güneşe göre tüm pozisyonları sırasıyla işgal etmesi, onunla tüm ilişkilere girmesi ve böylece tüm yapılışı, tüm varlık tarzlarını üstlenmiş olmasıdır.

Öyleyse, bu amaçla, yerin, denizin yerini karanın alacağı şekilde bir değişikliğe izin verecek şekilde hareket etmesi uygundur ve gereklidir; ya da aksinin olması için. Yine sıcağın yerini soğuk alır, ya da tersi olur. Oturulabilir ve ılımlı yerlerin yerini, daha az oturulabilir ve daha az ılımlı yerler alır ya da tersi olur.

Özetle, her bölgenin her biri, yaşamın, yenilenmenin ve mutluluğun her biçimini paylaşsın diye, diğerleri gibi güneşle her ilişkiye girer. Örneğin dünya yaşamak ve içinde tuttuklarını yaşatmak için, sıcakla soğuk, ışıkla karanlık güncel olarak yer değiştirerek bir tür soluk vermek için, ilk önce kendi merkezi çevresinde ve yirmi dört saatlik aralıklarla bir dönüş yapar ve olası tüm ölçüler içinde sırtını güneşe döner.

İkincisi, üstünde yaşayan ve dağılan şeylerin yenilenmesi için, güneşin ışıklı yapısının çevresinde, ortalama üç yüz altmış

beş gün altı saatte bir dönum gerçekleştirir. Böylece gündönümünün dört noktasını, yenilenmeyi, gelişimi, olgunlaşmayı ve çöküşü bildirir.

Üçüncüsü, yüzyılların yenilenmesi için, başka bir hareketi paylaşır; yerin alt yarıküresini, bizim üst yarıküremizle değiştirir, bu ilişkide, biri diğerinin yerini alır.

Dördüncüsü, yerin görünümleri ve yapılışı dönüşsün diye, ona bir başka hareket daha gereklidir; örneğin yerin kuzey doruğunun yönü, Antarktika'nın yakın noktasına doğru yönelir, güneyin doruğu, güney kutbunun karşıt noktasına doğru yönelerek yer değiştirir.

Yerin bir gündönümü çizgisinin noktasından, kendi üzerine dönüş hareketinin birincisi ölçülür. Kendi üzerine dönüşle ikinci hareket, ekliptik'in (yani yerin güneş çevresinde döndüğü zaman aldığı yolun) tasarımsal noktası ölçülür. Üçüncü hareket, evrene göre yerin yarıküresel bir noktasından (ufku temsil eden bir noktasından) ya da orantısal bir çizgisinden, işgal ettiği yere yeniden döndüğü zaman ölçülür. Dördüncü hareket, bir meridyen sapmadan, öteki kutuptan geçerek yerin kutupsal bir noktasının ilerlemesiyle döner ya da tersine, önce işgal ettiği yere döner. Eğer dört hareketi birbirinden seçebilirsek, hepsinin bileşik bir harekette birleştiğine bu vesileyle dikkat etmiş oluruz.

Dikkat ediniz, bu dört hareketten birincisi, her şeyin dünya kutbu denilen şeyin üstünde, uzay içinde doğal bir günde yerin çevresinde dönüyor gibi olmasıyla ilgilidir. İkincisi, güneşin Zodyak dönümünü bir yılda gerçekleştirmesiyle ilgilidir. Ptolemaios'a göre her gün 59 dakika, 8 saniye yol alır. (...) Kopernik'e göre 59 dakika, 8 saniye, 11 tiers yol alır. Sekizinci tabaka (gök katı) ile ilgili üçüncü hareket, burçların düzenine göre, gündüz hareketinin ters yönünde ve Zodyak kutupları üzerinde öylesine yavaş hareket ediyor görünür ki, iki yüzyılda bir derece ve 28 dakikadan daha çok yol almaz. Öyle ki, kendi dönümünü gerçekleştirmek için ona 49 bin yıl

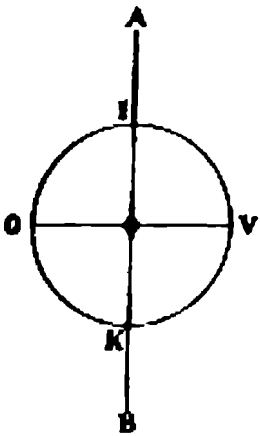
gereklidir. Böyle bir hareket ilkesi dokuzuncu tabakaya verilir.

Şunları not edelim: Her ne kadar biz dört hareketi birbirinden seçmiş olsak bile, hepsinin bir tek bileşik harekette birleştiğini saptarız.

İkincisi, her ne kadar biz bu hareketlerin çembersel olduğunu söylesek de, hiçbirisi gerçekten çembersel değil.

Üçüncüsü, bu hareketlerin gerçek kuralını bulmak için boşuna çaba harcanıyor ve harcanacaktır, çünkü bunların hiçbirisi düzenli olmadığı gibi, geometrinin eğesiyle de düzeltilmeye yatkın değildir. Demek ki yalnız dört hareket vardır ve yalnız bu kadar olacaktır, ne fazla, ne eksik (bununla, dünyanın gerçekleştirdiği yerel değişimler içindeki ayrımları söylemek istiyorum); bunlardan birisinin düzensizliği, zorunlu olarak diğerlerini de düzensizliğe iter – örneğin ben havaya atılan bir topun hareketini betimleyerek bunu göstermek istiyorum.

Topun merkezi, önce A'dan B'ye yer değiştirir (Şekil 9). İkinci olarak, merkeziyle birlikte yukarıdan aşağıya ya da aşağıdan yukarıya yer değiştirirken, kendi merkezi çevresinde döner, I noktasını, K noktasının yerine geçirir. Üçüncüsü, ilerlemesi ve dönme hızı artarken ya da azalırken, çevresinin ilk yarısının işgal ettiği durumun yerini alır. Dördüncü olarak, bu yön değiştirme kesin değildir (çünkü hareketi, yerçekimi anına bağlı bir çemberin atılımının gidişine bağlı bir tekerlek gibi gerçekleştireceği yerde, her yana doğru kolayca eğilebilen bir küre gibi etki ederek, eğikçe gerçekleştirir), I ve K noktaları, her zaman birbirine aynı kesinlikte dönüşmez. Bu da er ya da geç, sürekli ya da kesin-

Şekil 9

tili bir gidişle, sonunda O'nun V'nin yerini alacağı ya da tersi olacağı bir hareketi gerçekleştirir.

Diğer hiçbir hareketin düzenli olmaması için, bu hareketlerden birisinin düzenli olmaması yeterlidir: Birisini bilmemek, diğerlerini bilmemektir. Bununla birlikte, bunlar belli bir düzeni izleyerek, az çok bir düzen içinde yaklaşırlar ya da uzaklaşırlar. Böylece, bu birbirinden ayrı hareketlerin en düzenlisi, en büyük düzenliliğe en yakın olanıdır, bu da merkezdir. Sonra ikincinin düzenliliği ile üçüncü durum gelir (hızlanma ve yavaşlanmayı içerir) ve kürenin görünümünü yavaş yavaş dönüştürür. Sonuncusu, yani en düzensiz ve en belirsiz olanı, yanları dönüştürür, çünkü ileri doğru gideceğine ya da geriye döneceğine, karşıt iki noktanın birbirinin yerlerini almasını, büyük bir kararsızlıkla uygular.

Yer için de durum aynıdır: Onun hareketlerinden birisi, merkezinin yıllık gerçekleşimidir; en düzenli hareket budur, diğerlerinden daha çok kendine benzer kalır. Daha az düzenli olan ikincisi, gündüz hareketidir. Düzensiz olan üçüncüsüne biz küresel hareket deriz. Dördüncüsü çok düzensiz olan kutup hareketidir.

Smitho – Bu hareketleri anlamak için, Nolalı'nın izleyeceği düzeni ve kuralı tanımak isterdim.

Prudenzio – *Ecquis erit modus? Novis usque semper indigebimus theoriis?*(1)

Teofilo – Hiç korkmayınız, Prudenzio, çünkü Eski Çağ'da iyi olan ne varsa, bunlara zarar gelmeyecek. Size gelince Smitho, Nolalı'nın *Cehennem Arıtıcısı* adlı diyalogunu size ulaştıracağım: Bu kitapta (günahlarından arınarak) kurtulmanın meyveleri görülüyor. Ve siz Frulla, bizim konuşmalarımızla ilgili gizliliği koruyunuz. Isırdığımız insanların kulaklarına gitmesini engelleyiniz, çünkü bize kızmasınlar ve bizim de dalıa katı cezalar uygulayarak kendilerine daha kötü davranmamıza fırsat vermesinler.

(1) "Tam bir ölçüyü tutturamayacak mıyız? Durmadan yeni kuramların peşinde koşmamız mı gerekecek?"

Şimdi siz Prudenzio Hoca, tam ahlaksal bir kapanış konuşmasıyla, bizim dörtlü konuşmamızı sonuçlandırınız, çünkü küllerin şöleninin bahanesi altında söylenen kurgusal bölüm için, bu diyaloglar bir sonuca varmış bulunuyor.

Prudenzio – Sana yemin ederim Nolalı, yüce birliğe ve sonsuzluğa bağladığın umutlar, seni canlandırıyor ve sen hayran kalıyorsun. Yüksek tanrısallıklarla seni koruyor ve onurlandırıyor; sen kendi tanrısal yeteneğinle, bu savunucuya tüm güvenini teslim ettin: Seviyesiz, kötü, yakışıksız ve barbar tartışmalardan kaçınman için sana yalvarıyorum, yoksa iğrenme ve öfkeyle, tanrılar arasındaki gülünç Momus(*) ve insanlar arasındaki insandan kaçan Timon(*) olursun. Mauvissière'li senyörün iyi niyetlerini koruyor musun? Bu çok tanınmış ve cömert ruh, çok görkemli bir felsefenin yayınlanması işine girişiyor; onun etkin girişimi sayesinde, belki de sana yıldızlar ve en güçlü tanrılar, uzaklarda böyle bir hayvan çetesini gözlemene izin verecek bir noktaya kadar sana kılavuzluk edecekler

Size gelince, yüce soylu efendi insan, şimşekler çaktıran Jüpiter'in(*) asasıyla, Priamides'in(*) efsaneleşmiş kibarlığıyla, senatonun ve Quirnus(*) halkının yüceliğiyle, Kaynayan Etopya'nın üstünde şölen yapan tanrıların içkisi nektarla size yalvarıyorum: Eğer Nolalı bir gece size gelirse, ona boyun eğersiniz, ya da hoşunuza giderse, ya da ona hizmet edersiniz, böylesi karşılaşmalar için ona güvence veriniz. Eğer gece geç saatte evine dönmesi gerekirse, kendisine elli ya da yüz meşaleli bir eşlikçi vermezseniz, en azından bir hamalla gönderiniz. Ya da bu kadarı da sizin gözünüzde çoksa, mutlu bir dönüş yapması ve bize geniş yorumlar esinlemesi için, içi mumlu bir fener veriniz.

İnsan yiyicilerin tatsız yiyeceğiyle, edepsiz Anaxarques'in(*) havanıyla, Laocoon'un(*) ölçüsüz yılanlarıyla, Ermiş Roch'un(*) korkunç yarasıyla size yalvarıyorum, sayın Doktor Nundinio ve Torquato: Uçurumun en dibinde ya da yargı gününde olsun, size eğitimini uygulayan kaba ve barbar eğitimci-

yi anımsayınız! Ayrıca size tartışma sanatını öğretmiş olan eşeği ve büyük bilgisizi de anımsayınız! Sizden aldığı zamanı ve kafayı, paranın çıkarıyla gideriniz.

Adiuro vos (yalvarırım) Londralı kayıkçılar, küreklerinizi Tamise'in kibirli dalgalarına daldırınız: Adlarını iki ünlü ırmağa veren Evenus(*) ve Tiberinus'a,(*) şairin kutladığı Palinure'un(*) geniş mezarına saygı için, bizi paramız karşılığında sakin limana götürünüz. Ve siz diğerleri, vahşi paralı askerler, avamın tabanı zalim savaşçılar, Trakyalı Menadesler'in Orpheus'a(*) yaptıkları okşamayla, atların Diomedes'e(*) ve Semele'nin(*) kardeşine yaptıkları en son hizmetle, Cepheus'nun(*) kalkanının taşlaşan erdemiyle size yalvarıyoruz: Yolunuzun üzerinde yabancılarla ya da yolcularla karşılaştığınız zaman, eğer surat asmanıza engel olamazsanız bile, en azından benim öğüdümü tutunuz ve dayak atmaktan kaçınınız.

Son olarak hepinizden rica ediyorum, birileriniz Minerva'nın kalkanı ve mızrağıyla, diğerlerinin Troya atının cömert soyuyla, diğerleri Esculopios'un(*) saygın sakalıyla, ötekiler Neptün'ün(*) yabasıyla ve diğerleri de kısraklarının Glaucus'a(*) verdikleri öpücüklerle: Gelecek sefere birbirinizin hareketlerini ve gerçeklerini parçalamamak için, daha iyi diyalog kurunuz – ya da sesinizi çıkarmayınız.

KÜLLERİN ŞÖLENİ'nin Sonu

ADLAR DİZİNİ

Aleksander (Afrodisyalı), (II. ve III. yüzyıllar arasında yaşamış), Aristoteles'in yorumcusu, özellikle onun *Meteoroloji* kitabının üzerinde durmuş, bir Yunan filozofu.

Aleksander (Büyük İskender) (İÖ 356-323), Aristoteles'in öğrencisi ve Makedonya kralı.

Amphitrite, Eski Yunanistan'da deniz tanrıçası ve deniz tanrısı Poseidon'un eşi.

Anaxarques (İÖ IV. yüzyıl), Yunan filozofu; Demokritos'un öğrencisi. Tiran Nicocreantes'in buyruğu üzerine ölüme mahkûm edildi ve ezilerek öldürüldü.

Apelle (İÖ IV. yüzyıl), en ünlü Yunan ressamı. Efesus doğumlu; Büyük İskender'in saray ressamı oldu ve onun portresini yaptı.

Aracensis (Al-Battani), (ortalama 858-929 yılları arasında yaşamış) en büyük İslam gökbilgini sayılıyor. *De Scientia stellarum* (Yıldızlar Bilimi Üzerine) yapıtının yazarı.

Ariosto Lodovico (1474-1533), İtalyan şairi ve *Çılgın Roland*'ın yazarı. Bu şiirler İtalyan Rönesansını yansıtır. 57. ve 72. sayfalardaki şiirler ondan alıntıdır.

Aristarkhos (İÖ 220-143), Yunan dilbilimcisi ve Homeros'un eleştirmeni.

Aristoteles (İÖ 384-322), tüm Ortaçağ boyunca Hıristiyan ve İslam dünyasını etkileyen Yunan filozofu ve bilgini. Büyük İskender'in eğitimcisi ve dostu. Bu çağlarda en etkili kitabı *Metafizik* olmakla birlikte, Bruno onun özellikle *Gök'ün ve Dünya'nın İncelenmesi* kitabıyla *Meteoroloji* kitabını ele aldı; bilimsel açıdan inceledi. Aristoteles'in önyargılarını ve dogmalarını ilk kez bilimsel açıdan inceleyen Giordano Bruno oldu.

Assuerus, Tevrat'ta adı geçen İran krallarından birisi. Eşi Vasti'yi boşuyor ve Esther'le evleniyor. Racine, bu konuyu *Esther* adlı yapıtında yeniden işliyor.

Astolphe, Ariosto'nun *Çılgın Roland* kitabında gezgin şövalyelerden birisi.

Augustus (İÖ 63-14), Roma imparatoru. Bruno'nun doğduğu kent olan Nolan'da ölüyor.

Averroes (İbn Rüşd: 1126-1198), Kordoba'da yaşamış Arap doktor ve filozof. Aristoteles'in yorumcusu. Rasyonel gerçekçilikle, tanrısal esin arasında kalmış bir İslam filozofu.

Berni Francesco (1468-1535), Toscanalı şair.

Beuckhurst Thoma (1536-1606), İngiliz yazar ve politikacı.

Caesar Julius (İÖ 101-44), Roma devlet adamı. 'Sen de mi. Brutus?" sözlerinin sahibi.

Callipos (İÖ IV. yüzyıl); Yunan gökbilimcisi. Eudoxe'un öğrencisi oldu. Onun eşmerkezli gök tabakaları sistemini düzeltti.

Caron, Yunan ve Roma mitolojilerinde cehennem kayıkçısı.

Castelnau (Michel de), Londra'da Fransa elçisi. Bruno onun aracılığı ile Londra'ya gitmişti. Kimi kitaplarını ona adadı. Kitabın adandığı Mauvisière Senyörü, Castelnau'dur.

Caton (İÖ 95-96), Eski Caton'un (imparatorun) küçük torunu. Caesar'a karşıydı ve ona kılıcıyla saldırmıştı. Bir çileci gibi yaşayan ve ölen devlet adamı

Cepheus, Mitolojide Cassiopeia'nın eşi ve Perseus'un kayınpederi.

Ciceron (İÖ 106-43), Romalı devlet adamı, hatip, yazar.

Citolino Alessandro, Londra'ya sığınmış bir İtalyan protestanı. Bruno ile aynı döneme rastlıyor. Yazar.

Colombo Christobal (1451-1505), İtalya doğumlu. Daha sonra Castilya kraliçesinin hizmetine giriyor ve ondan aldığı üç gemiyle Yeni Dünya'nın keşfine çıkıyor. Dünya kavramının değişmesinde önemli rol oynadı.

Colombino Giovanni, 1367'de Gesuati tarikatının kurucusu oldu. Bakire kalma andı etmişti.

De Cuse Nicola (1401-1464), Alman ilahiyatçısı ve filozofu. Bruno onun düşüncelerinden çok yararlandı. Onun *Bilgisiz Bilgin Üzerine* deyimine Bruno çok eğilmişti. Onun ayrıca *Machina Mundi*'si (Dünya Makinası) merkezi her yerde, çevresi hiçbir yerde tezini savunuyordu.

Demokritos (İÖ V. yüzyıl), Yunan filozofu. Herakleitos karşıtı. Materyalist. Evrenin atomlardan yapıldığı tezini savundu. Ona göre evren sonsuzdu.

Diogenes (İÖ 413-327), Yunan filozofu. Sinop doğumlu. Zenginliği ve insanlarla uzlaşmayı reddediyordu.

Diogenes Laertius, III. yüzyılda yaşamış Yunan tarihçisi. Thales'ten Epikuros'a kadar filozofların yaşamöykülerini anlattı.

Diomedes, Mitolojik bir kral. Herakles'in atları onu yiyiyor.
Ekphantes, Pythagoras'ın izinden giden bir Yunan filozofu.
Elizabeth (1533-1603), İngiltere kraliçesi. Venedik Engizisyonu'nun gözünde bir "sapkın" olan kraliçeyi, Bruno yaptığı övgülerle temize çıkarma gereğini duymuştu.
Eneas, Troya prensi. Vergilius onu *Aeneis*'in bir kahramanı yapmıştı.
Epikuros (İÖ 341-270), *De Natura* ve *Epitre'den Phytocles*'e kitabının yazarı. Ona göre güneş, ay ve diğer yıldızlar bize ne büyüklükte görünüyorsa, gerçek boyları da o kadardır.
Epicuro Marco Antonio (1472-1555), Bir traji-komik yapıt olan *La Cecaria*'nın yazarı.
Erasmus (1469-1536), Hollandalı hümanist yazar. *Deliliğe Övgü* ve *Özdeyişler*'in yazarı.
Esculopios, Apollo'nun oğlu, Yunanlılar'da ve Romalılar'da tıp tanrısı. Hastaları iyileştirmekle kalmıyor, ölüleri bile diriltiyordu (Bu anlamda İsa'nın öncüsü sayılabilir). Ölüler diyarının boş kalacağından korkan Hades, onu öldürmesi için Zeus'a yalvardı. Baş tanrı onu yıldırımla çarptı.
Eudoxeus de Cnide (İÖ 406-355), Yunan gökbilgini ve matematikçisi. Yatay güneş kadranının mucidi sayılıyor. Platon'un izinde yürümüştü. Ortak merkezli çemberlerin temsil ettiği gezegenler bir sistem kurmuştu.
Evenus, Etolya'nın efsane kralı, bir ırmağa onun adı verilmiştir.
Felix de Nole, I. yüzyılın sonunda şehit ediliyor; Bruno onun ölüm tarihi üzerinde yanılıyor.
Florio Giovanni (1553-1626), Bir İtalyan hümanisti. Kaçıp Londra'ya sığmıyor. Fransız hümanist yazar Montaigne'i İngilizceye çeviriyor.
Galilei Galileo (1564-1642), İtalyan gökbilimcisi (kitabın başında ondan söz ediliyor).
Gazali (1058-1111), İslam ilahiyatçısı. Doğal akla karşı tanrısal gerçeği savunuyor. Daha sonra İbn Rüşd ona karşı çıkıyor.
Glaucus, Sisiphus'un oğlu. Aphrodite'in gücünü küçümseyince, atları onu yedi. Ayrıca bakınız: Vergilius: *Georgica*.
Greville Fulke (1554-1628), İngiliz yazarı ve politikacısı. Francis Bacon'ın dostu.
Gwinne Matteo (ölümü 1627), İngiliz doktor, filozof, şair.
Hannibal (Anibal) (İÖ 247-183), Romalılara karşı savaşan Kartaca komutanı.
Hector, Troyalı kahraman (bakınız: Homeros, *İliada*).

Heraclides, Platon'un öğrencisi oluyor. Bir gökbilimci. Ona göre Venüs ve Mercury gezegenleri güneşin çevresinde. dünya da kendi ekseni çevresinde dönüyor.

Herakleitos (Ephesuslu) (İÖ 567-480), bu bilgeye göre maddenin ilk elemanı ateşti ve göksel cisimler de ateşten yapılmıştı.

Hercules, Roma mitolojisine göre yarı-tanrı.

Hipparcos (İÖ II. yüzyıl), Yunan matematikçisi ve gökbilgini. 850 yıldızın katalogunu çıkarıyor.

Jason, Argaunotlarla yolculuğa çıkan mitoloji kahramanı.

Jüpiter, Roma tanrılarevinin büyük tanrısı. Gökyüzünün yenileyicisi.

Kopernik Nicolas (1473-1543), dünya merkezli evren görüşünün yerini güneş merkezli evren görüşünün almasında ilk devrimi yaptı. Dünyanın ve diğer gezegenlerin hem kendi çevrelerinde, hem güneşin çevresinde döndüğünü gözledi, matematiksel olarak açıkladı.

Laocoon, Troya'nın mitolojik din adamı; yılanları onu ve iki oğlunu öldürdü.

Laski (Albert de), Sierndz kontu. Bruno 1583'te Oxford'dayken, onun da aynı üniversiteyi ziyaret etmesi, tartışmaya yol açtı. Güneş merkezli gök sistemini savunan Bruno, ayrı yıl oradan kovulacaktır.

Lucien (125-192), Yunanlı yazar. Çok sayıda kitapçıkların yazarı. *Ölülerin Diyalogu, Tanrıların Toplantısı* bunlar arasında. Kuşkucu ve alaycı.

Lukretius (99-55), Latin şairi. *De rerum natura*'nın (Doğa Üzerine) yazarı.

Lucullus, İÖ I. yüzyılda yaşamış bir Roma generali. Lükse düşkünlüğü ile ünlü.

Lycaon, Arcadia'nın efsanevi kralı. Jüpiter onu kurda dönüştürdü.

Lynceus, Keskin görüşüyle ünlü Argaunot yolcularından birisi.

Madian, İbrahim'in oğullarından birisi. Kabilelerden birisine kendi adını veriyor.

Mafelina, Merlin Cocaye'nin, *Baldus*'daki Macaronique sanat tanrıçalarından birisi.

Manto, Kâhin Tiresias'ın kızı.

Melissos (Sisamlı) (İÖ V. yüzyıl), Parmenides'in öğrencisi; *Varlık Üzerine*'nin yazarı.

Menelaos (I. yüzyılda), Roma'da yaşamış bir Yunan matematikçisi. *Sphaericus*'un yazarı.

Mercure, Hermes'le bir tutulan Roma tanrısı.

Merlin Cocaye (1496-1544), İtalyan şairi Teofilo Folengo'nın takma adı. Parodi ve satir yazarı; en ünlü yapıtı *Baldus;* Latin Macaranique'nin mucidi.

Minerva, Roma mitolojisinde tanrıça. Ruhun gücünü ve erdemini temsil ediyor. Bruno'ya göre bu tanrıça bilgeliği temsil ediyor. "Eğer Paris'in yerinde olsaydım, elmayı ona verirdim," diyor.

Mnemosyne, Yunan mitolojisinde Uranüs'ün kızı; bellek tanrıçası ve sanat tanrıçaları Muses'lerin annesi.

Momus –ya da Momos–, bu tarihsel kişi, Lucien'in *Gerçek Tarih* gibi kitaplarında geçiyor. Bruno Momus'u, İsis ile konuşturuyor.

Neptün, Roma mitolojisinde deniz tanrısı. Bruno'nun "Büyüler" kitabında önemli bir yer tutuyor.

Niketas (Sirakuzalı), yalnız Ciceron'un bir alıntısına göre tanınmış bir gökbilimcisi.

Orpheus, Bir dine kendi adını veren Trakya'nın mitolojik ozanı. Ölümünü Ovidius anlatıyor.

Ovidius (43-17), Latin şairi. Bruno onun *Başkalaşımlar* adlı kitabını sık sık anıyor.

Palinure, Vergilius'un *Aeneis*'inde bir kişi.

Parmenides (İÖ VI. yüzyıl), bu Yunan filozofuna göre uzay sonsuzdur. Bu nedenle Bruno onu kendine yakın bulmuştur. Öte yandan, hareketler ve değişimler sadece bir yanılsamadır.

Perseus, Yunan mitolojisinde Zeus'un oğlu. Yılan saçlı Medusa'nın başını koparır.

Petrarca (1304-1374), İtalyan hümanist şair. 73. sayfadakı şiir ondan alıntıdır.

Phebus, Tanrı Apollon'a verilen bir ad.

Phidias (İÖ 490-430), Atinalı heykeltıraş.

Philolaos (İÖ V. yüzyıl), Yunan gökbilgini.

Pietruccio (bakınız: Ubaldini).

Platon (İÖ 428-348), Atinalı filozof; Ortaçağ boyunca din ve felsefe üzerine çok etkili oldu. Aristoteles'in de hocası Bruno onun *Şölen* ve *Timaios*'unu anıyor.

Pogliano, Berni'nin *Capitolo del prete de Pavigliano*'nun şiirinde, Pavigliano'nun bozulmuş biçimi olabilir.

Pollion (Caius Asinius Pollio) (İÖ 76 ve İS 4), Romalı politika adamı ve yazar. Bruno onu yanlış olarak Austinus'un sekreteri sanıyor.

Priamides, Efsaneye göre Troya kralı Priam'ın elli oğlu.

Priapus, bahçeler ve bağlar tanrısı. Erkekliği temsil ediyor

Ptolemaios (90-168), Yunanlı gökbilgini, matematikçi ve coğrafyacı. İlkçağ'ın dünya merkezli gök sisteminin savunusucu. Bruno onun *Almageste*'inden alıntılar yapıyor.

Pythagoras (İÖ 582-507), Yunanlı gizemci filozof ve matematikçi. Sayılar üzerine geliştirdiği varsayımlar, Rönesans'ta etkili oldu.

Quirinius, Roma'nın eski tanrılarından. Genelde Romulus'a benzetiliyordu.

Roch (Ermiş), keramet sahibi bir ermiş; özellikle veba günlerinde ona başvuruluyor (XIV. yüzyılda yaşamış).

Rodomont, Ariosto'nun *Çılgın Roland*'ında bir kişi.

Samuel, bir Yahudi peygambe-'.

Sasetto, Toskanalı bir paralı asker. Kraliçe Elizabeth'in hizmetine girmişti.

Saul: Yahudilerin ilk kralı.

Semele, Ovidius'un *Başkalaşımlar*'ında bir kişi. Kardeşi Polydores'i atlar yiyor.

Seneca (İÖ 4 ve İS 65), Romalı filozof, yazar ve politikacı.

Silenus, Yunan mitolojisinin en eski satirlerinden birisi; genelde bir eşek üzerinde görünüyor. Bruno burada Platon'un *Şölen*'ine anıştırmada bulunuyor.

Tansillo Luigi (1510-1588), Bruno'nun sevdiği şairlerden birisi. Neşeli ve açık saçık şeyler yazıyor

Tantalus, Lidya'nın mitolojik kralı. Babası Zeus onu sonsuz bir açlık ve susuzluk cezasına çarptırıyor. "Tantalus'un İşkencesi", bir deyim oluyor.

Thule, Romalılara göre dünyanın en kuzey bölgesi. Shetland Adaları'ndan birisi olabilir.

Thyestes, Yunan mitolojisinde, kardeşi Atreus'un öldürdüğü kendi çocuklarını yiyen bir kahraman.

Tiberinus, Tiberis'in tanrısal adı.

Timon, İÖ V. yüzyılda yaşamış bir Yunan filozofu. Kişisel mutsuzluğu nedeniyle insanlara kin duymasıyla biliniyor.

Tiphys, Yunan mitolojisinde bir kahraman.

Tiresias, Thebaililerin mitolojisinde bir kâhin.

Ubaldini, İngiltere'ye göç etmiş bir asker.

Vergilius (İÖ 70-19), Latin şairi. Yapıtları: *Aeneis, Georgica, Eglogues.*